

Kan barn tala?

Jeanette Sundhall

Kan barn tala?

En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Avhandling för filosofie doktorsexamen i genusvetenskap, Göteborgs universitet 20120616

© Jeanette Sundhall 2012

Omslag och inlaga: Anna Ahlberg

Författarfoto: Maria Kanflo Teglund

Typsnitt: Adobe Garamond Pro

Tryck: Ineko AB, 2012

ISBN: 978 91 85974 17 7

E-publikation: <http://hdl.handle.net/2077/29026>

Distribution:

Institutionen för Kulturvetenskaper, Göteborgs universitet

Box 200, SE-405 30 Göteborg

Abstract

Ph.D. dissertation at Göteborg University, Sweden 2012

Title: Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter
English title: Can children speak? A gender studies exploration of age in family law social work reports

Author: Jeanette Sundhall

Language: Swedish, with an English summary

Department: Department of Cultural Sciences

ISBN 978 91 85974 17 7

The aim of the thesis is to investigate how meanings of age and gender are reflected but also formed, stabilized and challenged in family law custody reports where there is information about violence by the father. I analyse how meanings of age and gender are expressed in relation to three components within the principle of the best interest of the child: participation, protection and care. A starting point for my study is that the text does not exist in a cultural vacuum but expresses well-established norms and ideas. In a number of ways I regard as highly significant the manner by which the professionals of the family law unit formulate the texts and the linguistic choices they make. My analysis of the texts suggests that very few children gain a voice within the texts. The hindrance to children gaining a voice consists of norms and ideas about what children are and need which are partly grounded in the concept of the universal child: that the age group of "children" share certain special characteristics. Concerning protection I focus upon how the family law secretaries use children's stories about violence in the text; how the stories becomes significant or not. Children's stories about violence are invalidated in most texts. The consequence of invalidation is that children's exposure to violence is not understood as a problem in the discourse of the family law. Furthermore, knowledge production is shaped by an adult hegemony. I further analyse how the caring capacities of fathers are accepted and not accepted in the texts. In none of the cases are stories about violence presented as the reason for not accepting the fathers as carers. Violence seems to be unproblematic in relation to fathers caring capacities. When I bring fathers into focus, it becomes obvious how much space the parents are granted in the texts. It is the adults that are the important persons in the custody reports and children are not made as significant. Consequently, to speak with Butler, the children's world does not gain legitimacy. The family law practice is thus shaped by the hegemony of adults and the effect of this is that the children are excluded, prevented from having a voice.

Key words: age, children, children's rights, adult hegemony, gender, violence, knowledge production, family law, critical linguistics, Butler, Foucault

Innehåll

Förord 11

Kapitel 1

EN KRITISK RÖRELSE FÖR BARNNS RÄTTIGHETER 15

Genusforskning om ålder 16

Genusvetenskap, genusforskning, feminism 17

Intersektionen kön – ålder 18

Barnfrågan i feminismen 18

Den vuxencentrerade feminismen 22

Ståndpunktsfeminism som inspiration och problem 22

Syfte, frågeställningar och utgångspunkter 24

Frågeställningar 24

Reflexivitet och forskarposition 25

Problemområde 27

Principen om barnets bästa 27

Barnkonventionen 29

Vårdnad, boende, umgänge 32

Familjerätten och barnets bästa 33

Uppdraget 34

Texten och samtalet 35

Barnsamtal i socialtjänsten 37

Betydelser av föräldrarnas kön i samband med vårdnadsfrågor 38

Barns boende, kön och rättens tolkningar av barnets bästa 39

Tvåföräldranormen 41
Föräldraskap, kön och våld 41

Disposition 42

Kapitel 2

MAN FÖDS INTE TILL BARN – MAN BLIR DET 43

Teoretiska utgångspunkter 43
Vem får tala? 45
Vad vi kan bli 48
En nära analys av individen 48
Språket som styrmedel 49
Åldersordning, livsfaser i livsloppet 50
Kategoriseringar utifrån ålder respektive kön 53
Finns vuxna? 56
Barns subjektivitet 57

Empiriskt material 60

Etiska reflexioner 61

Metod 61

Analysprocessen 64

Kapitel 3

FORSKNINGSSAMMANHANG 66

Barns möjligheter att komma till tals 67
Omsorgsdiskurs – delaktighetsdiskurs 67
Barns rätt till delaktighet 68
Betydelsen av 2006 års reform 69
Att synliggöra barns utsatthet 71
Våld och kön 72
Våld och ålder 74
Pappors föräldraskap och jämställdhet 75
Utvecklingspsykologi och anknytningsteori 77
Sammanfattningsvis 79

Kapitel 4

DELAKTIGHET – ATT FÅ KOMMA TILL TALS 81

Grader av delaktighet 85

Barn som erbjuds hög grad av delaktighet 86

Uppgifter i texten om misstänkta sexuella övergrepp 89

Tal utan betydelse 92

Diskvalificera 96

Att inte vilja komma till tals 98

Barn som inte erbjuds någon möjlighet till delaktighet 102

De små barnen 105

Avslutningsvis 107

Kapitel 5

SKYDD – BARNES BERÄTTELSE OM VÅLD 109

Vad är det för våld i texterna? 111

Mönster av giltiggörande och ogiltiggörande 112

Våldsberättelser giltiggörs 114

Adrian berättar (inte) om sin pappa 115

Andras tal om Adrian 117

Olika typer av våld giltiggörs och ogiltiggörs 118

Berättelser om våld ogiltiggörs 123

Omformulering och bagatellisering 124

Kontaktperson som skydd eller som förebild? 126

Osynliggörande och bagatellisering 127

Ogiltiggörande genom ignorering 130

Ogiltiggörande av föräldrarnas berättelse 134

Utredarens argument för sin bedömning 135

Avslutningsvis 137

Kapitel 6

OMSORG – PAPPORS FÖRÄLDRAGÖRANDE 139

Barn och pappor 139

Utredningstexten som berättelse 141

Samarbete och omsorg 144

Förlorat vårdnaden eller delade på barnen 145

Könat ansvarstagande och åldersspecifika behov 146

Motsägelsefullt omsorgsberättande 149

Motstridiga berättelser 151

Besvärlig eller lydlig klient 155

Barnen i texten 159

Vuxenhegemonins logik 161

Ett könat och rasifierat omsorgsansvar 162

Ansvar kopplat till ålder och ålder kopplat till mognad 164

Framställas som oansvarig 165

Att göra svenskhet 166

Olika krav på pappors föräldragörande 169

Avslutningsvis 171

Kapitel 7

KRITISKA VUXENHETSSTUDIER 173

Genusvetenskapens ansvar 174

Kan vuxna tala för barn? 175

Att synliggöra den vuxna normen 175

Inspiration från feministisk postkolonial teori 176

Summary 179

Referenser 187

FÖRORD

Det är så många personer jag vill tacka för den här doktorandtiden och för att det blev en avhandling tillslut. Först och främst min huvudhandledare Maria Eriksson, Uppsala universitet, som med entusiasm, engagemang och en enastående intellektuell skärpa väglett mig. Tusen tack, Mia, för våra år av samarbete och för att du är något så ovanligt som rätt person på rätt plats! Jag vill också tacka min bihandledare Lena Martinsson. Lena, du är en av de piggaste och gladaste människor jag känner och dessutom djupt reflekterande. Det är en kombination jag gillar skarpt! Min bihandledare Lisbeth Lewander vill jag också tacka. Lisbeth, du drabbades av cancer och den tog ditt liv i början av året. Jag kommer alltid minnas dig för att du var den som drog in mig på institutionen för genusvetenskap och lät mig delta i flera av de projekt du ledde. Visst hade vi ofta meningsskiljaktigheter, men du såg mig och litade på mig och jag är för alltid tacksam för det.

Tusen tack till projektgruppen *Barn som upplevt pappas våld mot mamma möter familjerätten*. Uppsala-sociologerna Maria Eriksson, Elisabet Näsman och Gunnilla Dahlkild – Öhman: vilken perfekt start på doktorandåren att få diskutera och analysera tillsammans med er. Vi satt i timmar och pratade och det var alltid bara jag som blev hungrig så att vi måste avbryta. Tack också min vän och doktorandkollega, och inofficiella medlem av gruppen, Karin Röbäck, institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet för alla långa samtal, jobbrelaterade och andra.

Mina allra käraste doktorandkollegor har varit ett fantastiskt stöd under de här åren. Jag hade allvarligt talat inte klarat mig i akademien utan er. Med Berit Larsson, Jenny Wenzer Dahlgren, Kajsa Widegren, Kerstin Alnebratt och Mika Nielsen har jag haft oförsämrat roligt på jobbet. Tack också till senaste tillskottet Mia Eriksson som kom som ny doktorand i höstas. Stort tack till alla medarbetare

på institutionen för kulturvetenskaper, speciellt till Ingegerd Kaschner och Maria Kanflo Teglund. Särskilt tack förstås till alla genusvetare som förutom ovan nämnda doktorandkollegor har bestått av: Arne Nilsson, Elin Lundsten, Erika Alm, Ingrid Holmquist, Lena Martinsson, Lisbeth Lewander, Margareta Lindholm, Ulla M Holm och också Signe Bremer som egentligen benämns etnolog men som definitivt är en i genusgänget.

Kjerstin Andersson från tema Barn, Linköpings universitet, var min opponent på slutseminariet. Tack Kjerstin för alla värdefulla kommentarer och för att det var en så bra stämning på seminariet! Alla medlemmar i *Nordiskt nätverk för som barn som upplever våld*, tack för de här åren med konferenser och möten. Särskilt tack till Clara Iversen, Hedvig Gröndahl, Keith Pringle och Linnéa Bruno, alla vid sociologiska institutionen Uppsala universitet.

För korrekturläsning av, och kommentarer på, avhandlingsmanuset, vill jag tacka Kajsa Widegren, Signe Bremer, Jenny Wenzer-Dahlgren, Ingrid Holmquist och Maria Kanflo Teglund. And thank you very much, Keith Pringle, för korrekturläsning och tillfixning av summaryn. Tusen tack kära Anna Ahlberg för sättningen och det fina bokomslaget!

Jag vill rikta ett varmt tack till personerna bakom pseudonymerna Sam, Lisa, Alice och Alice mamma. Tack för att ni gav mig tillåtelse att berätta om era upplevelser och våra gemensamma upplevelser och vad de har betytt för min ingång till avhandlingsskrivandet.

Nu till alla er som delar min vardag och som stöttat mig de här åren. Då vill jag först tacka min mamma Lotta Sundhall och min pappa Bernt Sundhall för att ni är så kärleksfulla och engagerade föräldrar. Tack också för all hjälp med barn och matlagning när Michael varit bortrest. Tack till mina fina lillebrorsor Kalle Sundhall samt Jesper Sundhall, min roliga svägerska Helene och bästa brorsdöttrarna Ellen, Ebba och Lisa. Er är det alltid full fart på! Mina gulliga svärföräldrar Greta Widén och Karl-Erik Widén vill jag tacka för all support och för att ni alltid är så snälla! Mina kära, bästa vänner vill jag tacka för att ni hejat på mig och gått ut och druckit öl med mig och pratat och lagat fantastiska middagar och för att vi har hängt ihop i så många år. Tack Anna Ahlberg, Anna Carlsson, Karin

Alfredsson, Lovisa Svendsen, Malin Klarqvist, Mia Skarström och Åsa Lövenvald. Ni betyder så väldigt mycket för mig. Tack också till hela härliga familjen Lundborg; Ann, John, Jonathan och Tuva och fina familjen Berglund: Birgitta och Clara. Tack för alla kvällar med bubbel, alla kräftskivor, nyårsaftnar och gåsamiddagar. Sist och innerligast vill jag tacka min älskade kärnfamilj. Michael, tack för kärlek, promenader och tröst den här sista känslostormiga tiden med avhandlingen och tack för att det är så roligt att vara förälder tillsammans med dig. Alva, Walter och Hedda. Ni är de finaste, roligaste och smartaste personerna jag vet och jag vet också att jag kommer få äta upp avhandlingstiteln många gånger framöver. – Kan barn tala? Kan vi det, eller? Hör du oss, mamma? Hallå! Och då kanske jag svarar; OK, jag har tid att lyssna nu. Prata på!

Göteborg, april 2012

KAPITEL 1

EN KRITISK RÖRELSE FÖR BARNNS RÄTTIGHETER

Den här avhandlingen handlar om barns rättigheter. Jag undersöker betydelser av ålder genom att analysera hur barnkonventionens portalprincip om *barnets bästa* kommer till uttryck i familjerättsliga utredningstexter. Att skriva om barns rättigheter i en genusvetenskaplig avhandling kan verka märkligt eftersom barn sällan formuleras som den Andre i genusvetenskapliga diskussioner. Feminismens subjekt och objekt har kritiserats för att vara vit, västerländsk, medelklass och heterosexuell – men sällan för att vara vuxen. Ålder i allmänhet och ålderskategorin barn i synnerhet ingår inte i centrala genusvetenskapliga diskussioner. Det är något jag i hög grad reflekterat över under arbetet med avhandlingen och att diskutera och synliggöra genusvetenskapens åldersperspektiv, eller brist på detsamma, är en av ambitionerna jag har i detta arbete. I de två första kapitlen för jag därför en ganska omfattande diskussion om ålder och kön.

En av de frågor som arbetet med undersökningen väckt hos mig är om feminism skulle kunna fungera som en kritisk rörelse för barns rättigheter på samma sätt som många feministiska inriktningar är del i kritiska rörelser mot rasifiering, heteronormativitet och mot klasstrukturer. En annan fråga är vad det kan innebära för genusvetenskapens teoretiska diskussioner och analyser att vuxenhet är en osynlig norm.

Redan 1987 argumenterar genusforskaren, sociologen och barndomsforskaren Barrie Thorne för att feminismen är djupt vuxencentrerad. I det allra första numret av tidskriften *Gender and Society* bidrar Thorne med artikeln ”Re-visioning women and social change: Where are the children?” där hon skriver:

While feminists challenged the hegemony of men's experiences, we have often assumed the standpoints of white, class-privileged, heterosexual and Euro-American women. The process of critique – of attending to diversity among women, and among men, and of theorizing intersecting patterns of domination and their effects on knowledge – has become a complex process. I want to add to that complexity by pursuing a relatively simple observation: Both feminist and traditional knowledge remain deeply and unreflectively centred around the experiences of adults (Thorne 1987:86).

Genom att förstå ålderskategorin barn på ett nytt sätt kan vi bredda feministiska visioner och förändringsstrategier, menar Thorne (1987:96). Hon diskuterar hur vuxna använder barn för att definiera sig själva, i en ideologisk process av dominans och självdefinition jämförbar med den genom vilken män har definierat kvinnor och koloniserare definierat dem de kolonialiserat som ”de Andra”. Även feministiska teoretiker som diskuterat moderskap på ett sätt som möjliggjorde en ny förståelse av fenomenet, har varit ganska oreflekterade om de antaganden de gör om barn. Thorne poängterar att vår förståelse av barn filtreras genom vuxnas intressen och genom ett vuxenperspektiv och undrar på vilka sätt vi kan inkludera barn i vår förståelse av socialt liv, inklusive i sociala förändringsprocesser (Thorne 1987:96). Lika viktigt som att inkludera barn är, menar jag, att problematisera den naturaliserade vuxenpositionen.

Genusforskning om ålder

Det har inte hänt så mycket sedan 1987 utan genusvetenskapen har varit fortsatt oproblematiserande när det gäller ålder. Men nu verkar en förändring vara på gång. Två avhandlingar i genusvetenskap där ålder står i fokus har publicerats de senaste åren. Kajsa Widegrens *Ett annat flickrum. Kön, ålder och sexualitet i Maria Lindbergs, Anna Maria Ekstrands och Helene Billgrens flickbilder* (2010) handlar bland annat om att barndom konstrueras genom olika typer av meningsskapande processer och att bildkonst har en lång tradition av att bidra till detta. Widegren diskuterar hur de tre konstnärskapen dels förhåller sig till konstruktionen av sexuella övergrepp mot barn som ett samhälleligt problem dels använder sig av den postmoderna konstens strategier för att ifrågasätta och omvandla

föreställningar om ålder, kön och sexualitet. I Linn Sandbergs avhandling från 2011, *Getting Intimate. A feminist analysis of old age, masculinity and sexuality* är utgångspunkten äldre mäns erfarenheter av och sätt att skapa mening kring ålder, sex och sexualitet. Sandström diskuterar bland annat hur intimitet och beröring kan förstås som något som omskapas och ger nya innebörder åt maskulinitet, den manliga kroppen och sexualitet. Ett annat exempel på ett växande intresse för ålder är antologin *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet* (Ambjörnsson och Jönsson 2010) som utgår från ett queerteoretiskt perspektiv. I den beskriver Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson begreppet *livslinje* som kommen ur två metaforer; life schedule och straight line. Life schedule är ett poststrukturalistiskt begrepp som vill visa hur våra liv konstrueras utifrån etablerade kulturella föreställningar om hur ett liv bör gestaltas. Ambjörnssons och Jönssons teoretiska resonemang handlar om queer organisering av tid och liv.

Även om ingen speciell feministisk inriktning särskilt intresserar sig för ålder finns enskilda feministiska forskare som gör det, förutom de redan nämnda bland andra sociologen Maria Eriksson (2003) och pedagogen Anette Hellman (2010). Feministisk teori har även diskuterats i relation till både barndomsforskning (Thorne 1987, Alanen 1992, 2005) och socialgerontologisk forskning (Krekula 2006). Tidskriften *Feminist Theory* gav 2010 ut ett specialnummer med titeln "The child and childhood in feminist theory" och *lambda nordica* gav sommaren 2011 ut ett specialnummer med temat *barn*. Det är, som jag skrivit tidigare, min intention att genom min studie och i linje med den här nya tendensen bidra till att föra upp ålder i allmänhet och ålderskategorin barn i synnerhet på den genusvetenskapliga dagordningen. Judith Butler diskuterar i *Gender Trouble* det otillräckliga med att enbart lägga till nya marginaliserade kategorier och menar att man istället måste tänka in dem på djupet i feministiska teorier. Då blir effekten att teorierna tänks om och förändras (Butler 1990:13ff).

Genusvetenskap, genusforskning, feminism

Ursprunget till det akademiska fältet genusforskning och till disciplinen genusvetenskap återfinns i den feministiska aktivismen, kvinnorörelsen, som på 1970-talet möjliggjorde att det som idag benämns genusvetenskap etablerades som akademisk disciplin (se t ex Alnebratt 2009:35). *Feminism* är alltså en övergripande teori och en politisk rörelse medan *genusforskning* är en övergripande

term för det stora forskningsfältet. Genusforskningen har utvecklats inom traditionella ämnesdiscipliner och genom *genusvetenskapen* som egen disciplin (se t ex Thurén 2003, genus.se¹). Inom det stora fältet finns olika inriktningar som maskulinitetsforskning, postkoloniala feministiska studier och queerforskning. Idag finns forskare med genusinriktning inom nära nog samtliga akademiska discipliner och det finns forskare med genusvetenskap som specialitet. Genusforskning kan samtidigt betraktas som ett relativt ungt fält där det pågår diskussioner kring grundläggande definitioner (Alnebratt 2009:40; Thurén 2003:10). I avhandlingen diskuterar jag främst ämnet genusvetenskap. När jag syftar på det stora fält som problematiserar genus skriver jag genusforskning. Feminism använder jag när jag menar feministiska rörelser samt när det är anakronistiskt att använda genusvetenskap eller genusforskning, främst när det handlar om första och andra vågens feminism.

Intersektionen kön – ålder

Inom genusforskningen har kritiken av föreställningen om en universell kvinnokategori inneburit att man istället för att teoretisera kring den dikotoma konstruktionen av kvinna/man och kvinnlig/manlig valt att problematisera hur kön samspelar med andra principer för kategoriseringar. Tidigare har olika former av feminism fokuserat olika typer av intersektioner (Lykke 2009:106); marxistisk feminism på kön och klass (exempelvis Hartmann 1979; Jonasdottir 1994) postkolonial feminism på kön, ras och etnicitet (exempelvis Crenshaw 1991; de los Reyes 2002; hooks 2000; Mohanty 2000; Spivak 1988) queerfeminism på kön och sexualitet (exempelvis Butler 1990; Rosenberg 2000; 2002) och kritisk maskulinitetsforskning diskuterar skillnader mellan män (exempelvis Connell 1995; Hearn 2004; Mellström 2005). Ingen särskild form av feminism fokuserar dock ålder, ändå är feminismens Kvinna så tydligt åldersbestämd. Det är den vuxna personen det talas om, inte barnet (jfr Thorne 1987).

Barnfrågan i feminismen

En av de frågor som arbetet med föreliggande studie väckt hos mig är alltså om feminismen skulle kunna bidra till en kritisk rörelse mot vuxenhegemoni och

1 <http://www.genus.se/meromgenus/ordlista/#feminism> 120209

för barns rättigheter på samma sätt som den fungerar som en kritisk rörelse som utmanat västerländsk och heterosexuell hegemoni och heteronormativitet. Betydelsen av kritiska rörelser kan inte överskattas. När jag började läsa det som då benämndes tvärvetenskapliga kvinnostudier 1995 stod inte sexualitet i relation till rättigheter i fokus i undervisningen.² Det var snarare arbete i relation till (kvinnors) rättigheter som fokuserades. Nu har sexualitet blivit bland det allra viktigaste i genusvetenskapliga teoretiska diskussioner och kommit att betyda mycket för synliggörande av heteronormativitet. På ett liknande sätt kan man tänka sig att ålder och åldersgruppen barn skulle kunna komma upp på den genusvetenskapliga dagordningen och vi skulle se en mängd nya områden, teoretiska som empiriska, där ålder studeras tillsammans med kön och andra maktordnande principer. Viktiga frågor blir då vad det innebär för teoretiska diskussioner och analyser att vuxenhet så länge varit, och fortfarande är en osynlig norm? Vilka konsekvenser för det med sig i genusteoretisk forskning?

Inom genusforskning och i den feministiska rörelsen har med andra ord diskussioner om barn och barndom lyst med sin frånvaro. Erica Burman och Jackie Stacey diskuterar att en förståelse av detta är att feminismen tvingats ta avstånd från, samt utmana, tankegångar som likställer och blandar samman kvinnors intressen med barns intressen och klumpar ihop ”kvinnorochbarn” som hjälplösa och därför underordnade män (Burman och Stacey 2010:227f). Burman och Stacey menar också att infantiliseringen av kvinnor länge varit nära förknippad med feminiseringen av barndom som ett tillstånd av beroende. Vidare att naturaliseringen av båda förhållandena har varit central i det koloniala projektet. Dessutom har sammanblandningen av biologisk och kulturell reproduktion gjort kvinnor till de moraliska såväl som fysiska beskyddarna av ”the next generation” och har på det sättet mobiliserats av en nationalistisk diskurs. Främst har kvinnors potentiella moderskap använts för att motivera att de övervakas och att deras sexualitet regleras. Särskilt tydligt är detta, menar Burman och Stacey, inom de diasporiska samhällen där kvinnors status knutits till upprätthållande av kulturell-religiösa projekt i en kontext av ökande rasism och krav på assimilering.³ Det är med andra ord inte konstigt, menar Burman och Stacey, att feminister till största del fokuserat på att utmana kvinnors position i

2 Ämnet bytte namn ett par gånger innan det landade på genusvetenskap

3 ”Diaspora kallas förhållandet att en religiös folkgrupp lever utanför sitt ursprungsområde i samhällen som domineras av en annan religion (<http://www.ne.se/sok?q=diaspora>)”

relation till barn snarare än på feministiska förhållningssätt till barn och barndom i sig (Burman och Stacey 2010:229). Nej, det kanske inte är konstigt, tänker jag, men eftersom barn görs till en underordnad grupp på samma sätt som vissa vuxna görs till underordnade grupper så är det ändå underligt att ett intresse för barn och barndom inte väckts tidigare i feministiska rörelser och i genusvetenskap.

Forskare som diskuterat relationen feminism – barn menar att barn på sätt och vis varit av central betydelse för feministiska debatter från ett väldigt tidigt skede (Alanen 1992:26). Men det är inte barn som subjekt och barns rättigheter som sådana som varit i feminismens fokus. Snarare har man till exempel diskuterat vikten av utbildning av flickor och dess betydelse för flickornas framtida moderskap. Mary Wollstonecraft skrev i slutet av 1700-talet om vikten av att ge pojkar och flickor samma typ av undervisning (Wollstonecraft 1792/1997:247f). Det skulle, enligt Wollstonecraft, ge fördelar åt kvinnor eftersom de med en bra utbildning varken skulle ”underkasta sig sin make, oberoende om han har rätt eller fel, eller tålmodigt finna sig i de samhälleliga lagar som gör hustrun till ett ingenting” (ibid s 264). I Sverige har två framstående feminister arbetat för barns rättigheter. Ellen Key argumenterar i sin bok med samma namn för att nittonhundratalet skulle bli *Barnets århundrade*, ett århundrade där barnet skulle ha rätt till sin barndom, vilket enligt Key bland annat innebär en barndom utan misshandel (Key1995/1900). Elin Wägner var en av dem som var med och startade Rädna Barnen i Sverige 1919.

Feminister har också diskuterat barn i relation till kvinnors föräldraskap. Den så kallade moderskapsfrågan debatterades flitigt från slutet av 1800-talet. Moderskapet sågs som en aktivitet som fordrade studier och eftertanke – en tanke som uttrycks redan i tidiga feministiska skrifter, exempelvis genom Ellen Keys idé om samhällsmodern som skulle hjälpa till att stabilisera samhället. Feminister argumenterade för att kvinnor, genom sitt moderskap, var betydelsefulla medborgare. Under andra vågens feminism, på 1960- och 1970-talen togs moderskapsfrågan upp på ett helt annat sätt; havandeskap och barnafödande ansågs vara kärnan i förtrycket av ”Kvinnan”. Avvisandet av en traditionell idé om moderskap var ett betydelsefullt inslag i konstruerandet av en feministisk identitet (de Beauvoir 1949, Chodorow 1978, Firestone 1971, Rich 1976).

Den enda dåtida feminist som verkar ha problematiserat barns beroende av vuxna är Shulamit Firestone som menade att avskaffandet av ett förtryckande moderskap skulle innebära avskaffandet av en lika förtryckande barndom; ”children are repressed at every waking minute. Childhood is hell” (Firestone 1970:101). Firestone menar att det var upp till feminister att visa intresse för barn och tillerkänna dem politisk betydelse. Förtrycket av barn var en fråga som skulle bekämpas i den feministiska revolutionen:

or we will be subject to the same failing of which we have so often accused men; of not having gone deep enough in our analysis, of having missed an important substratum of oppression merely because it didn't concern *us* (Firestone 1970:102).

Men Firestone var ensam om att diskutera ”the alliance of the oppressed” på det här sättet – möjligen, enligt Leena Alanen, för att Firestone formulerar sig ganska spekulativt och utopiskt (Alanen 1992:29). I Sverige diskuterade samhällsdebattören Eva Moberg barns rätt, som hon menar står i ett motsatsförhållande till kvinnors rätt, i sin inflytelserika artikel ”Kvinnans villkorliga frigivning” från 1961.

Att barnets bästa skall sättas främst är uttytt: främst i förhållande till modern. Moderskärleken är historiens mest exploaterade känsla, inte endast i de enskilda fallen utan också i det stora sociala perspektivet. Att hävda kvinnans rätt som individ i förhållande till barnets rätt, är det samma som att bli ansedd asocial, onaturlig, okvinnlig, omänsklig, rabiat m.m. Jag skall inte heller gå så långt som till kravet att barnets intresse skall underordnas moderns. Vad man måste kräva är, att den oerhört betungande uppgift – moraliskt, socialt, fysiskt, psykiskt – som vilar på mödrarna fördelas lika mellan dessa, fäderna och samhället. Detta är nödvändigt om kvinnan skall kunna bli och betraktas som en fristående individ i första hand, könsvarelse i den andra (Moberg 1961:69).

Moberg betonar alltså männens/pappornas betydelse för kvinnors/mödrars frigörelse, något jag kommer att diskutera senare i avhandlingen.

Den vuxencentrerade feminismen

Barrie Thorne menar att kvinnors och barns öden har varit tätt sammanknutna och att feministiska teorier om kön även kan vara användbara när det gäller kunskap om barn. Hon påpekar också, och är alltså väldigt tidig med den kritik som senare återfinns i bland annat *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2005, att genus och ålder ofta utesluter varandra; antingen studerar man det ena eller andra (Thorne 1987:95). Barn är fortfarande osynliga inom både sociologisk och feministisk forskning skrev Thorne år 1987 (1987:99). Så förhåller det sig inte längre inom sociologin där inriktningen barndomssociologi vuxit fram sedan dess. Men inom genusvetenskapen är barn fortfarande till stor del osynliga.

Barndomsforskaren Leena Alanen, som försökt sammanföra feminismen och ”barnfrågan” diskuterar samma problem som Thorne; att forskning om det som benämns *kvinnors erfarenheter* gav möjligheten att åter definiera barnfrågan och ge den en mer framskjuten plats i feministisk analys. Men det som händer under den andra vågen är att barn på olika sätt objektifieras – även om barn deltar lika mycket som kvinnor i modrande aktiviteter ses barn inte som sociala aktörer; de blir objekt med behov. Kvinnors teoretiska frigörelseprojekt kunde inte samtidigt ta barn i beaktande, därför kom aldrig en separat barnfråga upp menar Alanen (1992:33). Men en feministisk moderskapsteori verkar inte möjlig utan att man samtidigt inbegriper en kritisk teori om barndom. ”This is the present stage of feminist thinking” skriver Alanen 1992 (ibid). För feminismens fortsatta framtid behöver den utveckla sitt tänkande och sin praktik om barn och barndom. Som det ser ut år 2012 sker det kritiska teoretiserandet av barndom främst inom socialt arbete, sociologi, pedagogik och psykologi och internationellt även antropologi. Men också inom barn- och ungdomsvetenskap som är ett relativt nytt ämne och som håller på att etableras i Sverige.

Ståndpunktsfeminism som inspiration och problem

En annan barndomsforskare som inspirerats att tänka om paralleller mellan feminism och barndomsstudier är Barry Mayall. Hon diskuterar hur hon använder barns egna formuleringar i syfte att analysera barns sociala status och sociala förhållanden; en metod som hon hänvisar till feminismen i allmänhet och Sandra Harding ”thinking from women’s lives” i synnerhet (Mayall 2002:4). Mayall hänvisar även till Dorothy Smith och hennes idéer om att vi kan förstå

alla kvinnors liv bättre genom att studera några kvinnors liv. Detta är inte helt överförbart till att studera barns liv, menar Mayall, men kanske kan vi säga att om vi ställer barndomsstudier jäms med studier av kvinnors liv:

we/women and children will begin to understand better our place in the socially organized power structures – the relations of ruling (Mayall 2002:4).

Ståndpunktsfeminismen, som Dorothy Smith är ett uttryck för, är alltså en inspirationskälla för vissa barndomssociologer. Det är dock en inriktning som fått massiv kritik från feministiskt håll. Butler ifrågasätter i sin uppgörelse med ståndpunktsfeminismen feminismens politiska subjekt, kategorin ”kvinnor”, och undrar vad det innebär när feminister åtar sig att representera dessa (Butler 1990/1999). När feministisk empirism och ståndpunktsepistemologi oproblematiserat använder kategorierna ”kvinnor” och ”män” blir de en performativ kraft som binder fast och normativt fastställer dessa kategorier och deras betydelse i förhållande till en hegemonisk könsordning och en heteronormativ tvåkönsmodell (Butler 1999). Båda inriktningar – den ståndpunktsfeministiska och barndomssociologiska – tillskriver ”erfarenhet” en stor epistemologisk betydelse, det som bygger på ”erfarenhet” betraktas som en omedelbar, sann redogörelse. Problemet, enligt den postmoderna kritiken, är att inriktningarna baserar sitt kunskapsbyggande på en grundkategori som inte problematiseras utan förutsätts. Ståndpunktsfeminismens sätt att förstå erfarenhet utgår dels från en uppfattning av individen som ett stabilt jag, dels ses erfarenheten som något som pågår oberoende av språk och diskurser. När det gäller den postmoderna genusforskningen får detta synsätt till följd att man i stället för att intressera sig för erfarenheter, och i stället för att anta att det finns ett stabilt jag, undersöker diskursiva konstruktioner av könade, rasialiserade, sexualiserade subjekt. Kort sagt studeras villkoren för hur man kan erfara sig själv och omvärlden (Lykke 2009:143). En fråga som den postmoderna kritiken av ståndpunktsfeminismen ställer är vilka ”kvinnor” det är som ståndpunktsfeminismen talar om när de talar om ”kvinnors liv och intressen”. Och vilka kvinnor är då implicit exkluderade? Idén om ett universellt systemskap kritiserar här och när det gäller ålderskategorin barn så har en liknande diskussion handlat om ifall man ska tala om barndom som en universell livsfas eller om man ska tala om *olika* barndomar. Skillnaden är att man inte talar om ålderskategorin barn i termer av att alla barn

är ”syskon”, ett universellt ”syskonskap”. En annan skillnad är att kampen för barns rättigheter inte förs av barn utan i stor utsträckning av vuxna eftersom barn inte erkänns som politiska subjekt i vårt samhälle.

Syfte frågeställningar och utgångspunkter

Med avhandlingen vill jag bidra med att föra in ålder i allmänhet och ålderskategorin barn i synnerhet i genusvetenskapliga diskussioner. Jag gör det med hjälp av en empirisk studie av hur principen om barnets bästa hanteras inom socialtjänstens familjerättsliga arbete. Syftet i föreliggande avhandling är att undersöka hur betydelser av ålder, främst relationen mellan åldersgruppen barn och åldersgruppen vuxna, samt kön kommer till uttryck men också formas, stabiliseras och utmanas i familjerättsliga utredningstexter i ärenden där det finns uppgifter om att pappan utövat våld mot mamman och i vissa fall även mot barnen.

Frågeställningar

Jag analyserar hur betydelser av ålder och kön kommer till uttryck utifrån tre viktiga komponenter i principen om barnets bästa; *delaktighet*, *omsorg* och *skydd*. Mitt syfte uppfylls genom att jag söker svar på ett antal frågeställningar. Det handlar om att, när det gäller *delaktighet*, undersöka vilken chans till delaktighet barn får i utredningstexten genom att analysera om, och hur, barns berättelser formuleras som betydelsefulla eller inte betydelsefulla för de förslag till beslut som familjerätten överlämnar till tingsrätten. När det gäller *skydd* undersöker jag om det som formuleras som barns berättelser om våld i utredningstexten giltiggörs eller ogiltiggörs, det vill säga om barns berättelser om våld tillerkänns någon betydelse eller inte och hur detta går till i texten. När det gäller *omsorg* analyserar jag hur pappors förälddragörande konstrueras och hur detta omsorgsgörande på olika sätt godkänns och underkänns i texten och i sin tur får betydelse för barns möjlighet att tala.

En viktig utgångspunkt är att texterna inte finns i ett kulturellt vakuum utan snarare uttrycker väletablerade normer och föreställningar som finns tillgängliga också i andra sammanhang. Jag vill därmed diskutera vad dessa normer och föreställningar kan säga om barns villkor i Sverige idag och, inte minst, vad dessa normer och föreställningar kan få för effekter i barns liv och för deras möjligheter att bli erkända som egna subjekt.

Reflexivitet och forskarposition

Som nybliven doktorand gick jag ut i en terräng där få genusvetare rör sig; barn som upplever våld i sin familj. Platsen var ett kvalitativt och explorativt forskningsprojekt om hur barn som upplevt pappas våld mot mamma möter familjerätten i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. I projektgruppen ingick, förutom jag, projektledare Maria Eriksson samt Gunilla Dahlkild-Öhman och Elisabet Näsman, alla tre från Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet.⁴ När jag började arbeta i projektet blev jag helt fascinerad av att tänka kring ålder som en maktordnande princip i allmänhet och om åldersgruppen barn i synnerhet. Det medförde att jag under en ganska lång period tappade intresset för min moderdisciplin, genusvetenskap, och det var inte förrän jag började fundera i termer av ålder som maktordning jämfört med kön som maktordning och varför det är så ålders- och barnfritt i genusvetenskapen som jag långtade hem igen. Jag började analysera det empiriska materialet, utredningstexterna, utifrån barndomssociologiska teorier om *det kompetenta barnet* och barns rätt till delaktighet och tyckte mig se att det fanns en brist inom genusvetenskapen. Det är alltså en fråga som avhandlingsarbetet blottlagt för mig. Att den här frågan fick mig att längta hem till moderdisciplinen ser jag som ett erkännande av genusvetenskapen som ett fält där det är möjligt att ställa många olika frågor på många olika sätt.

Att jag själv lever nära barn i egenskap av förälder har haft betydelse för min förståelse för ålderskategorin barn, barns rättigheter och relationen mellan åldersgrupperna barn-vuxen. När jag höll min förstfödda i mina armar förstod jag på ett mycket konkret sätt att barn är tvungna att lita till vuxna människors välvilja. Att barn, både nyfödda och andra, är helt utlämnade till att vi vuxna vill och kan ta hand om dem och vill dem väl. Av direkt betydelse för min undersökning är min förståelse av barns olikhet som kommer sig av att jag på väldigt nära håll följer tre barn och upplever hur olika barn är. Det låter som en självklarhet att barn är olika men ofta resoneras det om barn som en homogen grupp människor. I politisk retorik likväl som i vardagliga diskussioner formuleras argument utifrån barn som en likartad grupp: ”Förskolan är bra för barn” eller ”Barn mår bäst av att vara hemma när de är små.” Den olikheten gäller också barns tal, en faktor som har betydelse för min förståelse i föreliggande undersökning. Jag vet

⁴ Projektet finansieras av Brottsofferfonden och av FAS (ett av delprojekten).

att en del barn pratar väldigt mycket när de är två år och att andra barn inte gör det, och att man inte kan avfärda barn, eller utgå från att de är för små för att tala, enbart genom att känna till deras ålder.

När det gäller myndigheters makt i relation till ålder har en specifik händelse haft betydelse för min ingång i föreliggande avhandling. Det handlar om en vårdnadstvist min före detta granne Lisa⁵ och hennes son Sam var med om. Lisa hade från Sams födelse haft ensam vårdnad om Sam och de levde aldrig tillsammans med pappan. Då Lisa inte vill låta Sams pappa träffa Sam under de villkor pappan ställer, hämtar socialtjänsten utan Lisas vetskap, knappt treåriga Sam på hans förskola och kör honom till pappan som Sam knappt har träffat. Detta eftersom tingsrätten beslutat att vårdnaden ska tillfalla pappan då Lisa motsätter sig umgänge. Sam får inte träffa sin mamma på flera månader. Min upplevelse är att detta är ett övergrepp och min tro på Sverige som rättssamhälle skakades allvarligt i och med detta och den påföljande rättsprocessen som kom att ta åtskilliga år. Jag anser inte att en förälder i princip har rätt att vägra låta den andra föräldern träffa sitt barn. Men hanteringen av problemet kan ske på ett sätt som inte gör barn till objekt som man kan handskas med hur som helst. Ett äldre barn hade socialtjänsten sannolikt pratat med. Men Sam var knappt tre år gammal. I den här situationen, och i de flesta andra situationer, är barn i vårt samhälle helt beroende av de beslut vuxna tar, beslut som ska utgå från principen om barnets bästa. Och i vissa fall kan barnets bästa betyda i princip vad som helst som vissa vuxna tycker är bra och rättvist för barnet, eller för föräldern.

När jag arbetat med den här avhandlingen ett par år får jag reda på att ett barn jag känner har en pappa som är våldsam mot mamman. Det som tidigare varit ett viktigt, skrämmande men samtidigt abstrakt problem blir nu en konkret del av min egen vardag. Genom att känna det här barnet, som jag här kallar Alice, får jag en direkt upplevelse av vilka konsekvenser en förälders våld får för barns liv, för den andra förälderns liv och för väldigt många andra personer som lever i deras närhet. I forskning om våldsutsatta barn poängteras det ibland att barn inte gärna berättar att det förekommer våld i familjen eftersom våld i familjen är tabuiserat (Leira 1990). I annan forskning om våldsutsatta barn poängteras att barn visst berättar, om de får tillfälle och om de ser någon vits med det (Solberg

5 Lisa och Sam heter egentligen något annat.

2007:35). Utgångspunkten för forskning om barn som upplever våld, också i föreliggande avhandling, är ofta barns tal relaterat till den vuxnas fråga. Men barn kan, precis som andra människor, tala på andra sätt, utan att få specifika frågor och utan att det verkar föreligga något tabu. En morgon kommer Alice till förskolan ⁶ och berättar i kapprummet att ”i går kväll, då svimmade mamma för pappa slog henne i huvudet”. Alice berättar detta högt och tydligt, många gånger, i takt med att fler och fler förskolebarn kommer in i kapprummet. En del barn ställer frågor till Alice, andra är tysta. En annan händelse är då jag och Alice mamma pratar om pappan och benämner honom med hans förnamn. Alice hör vårt samtal från ett litet avstånd och ropar: ”Kalla honom inte [förnamn]!” Oj, tänker jag, eftersom jag i avhandlingen analyserar betydelser av hur barn benämner sin pappa i utredningstexten, Alice vill kanske att vi säger ”Alice pappa” istället för hans förnamn. Då ropar Alice, ganska mycket högre den här gången: ”KALLA HONOM SKITSTÖVEL!” Genom att känna Alice har min förut så teoretiska förståelse av hur barn som är utsatta för våld förhåller sig till våldet och till våldsutövaren utmanats flera gånger.

Problemområde

I min studie undersöker jag hur utredare vid socialtjänstens familjerättsenhet⁷ formulerar sig i sina utredningstexter kring principen om barnets bästa utifrån föreställningar om ålder och kön, i det utredningsuppdrag de får från domstolen när föräldrar tvistar om vårdnad, boende och umgänge. Hur familjerättens utredare formulerar sig, vilka språkliga val de gör i utredningstexterna, betraktar jag som mycket betydelsefulla på en rad olika sätt. Jag undersöker vilka implikationer utredningstexten har för barns rätt till delaktighet, skydd och omsorg med särskilt fokus på de maktordnande principerna ålder och kön.

Principen om barnets bästa

I utredningar så väl som i utredningstexter är principen om barnets bästa viktig. ”I de fall som rör barnets vårdnad, boende och umgänge med föräldrarna ska barnets bästa vara avgörande” (Socialstyrelsen 2011:7). I FN:s konvention om barnets rättigheter, vilken brukar benämnas barnkonventionen, är barnets bästa

⁶ Jag vill att Alice relativt låga ålder ska vara synliggjord eftersom de yngsta barnen ofta är särskilt utsatta för normerande föreställningar om vad de är och således kan göra.

⁷ Som kallas familjerätten och som organisatoriskt finns under individ- och familjeomsorgen

en portalprincip. Barnkonventionen kan återföras till två fundamentala idéer; att barn äger ett fullständigt människovärde samt barns behov av särskilt stöd och skydd (SOU 1997:116:125). Det som är unikt med barnkonventionen är att det där slås fast att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vilket innebär en bredd som inte återfinns i något annat internationellt dokument (SOU 1997:116:126-7).

I den svenska föräldrabalken, den nationellt mest centrala författningen när det gäller barnrätt föreskrivs uttryckligen att barnets bästa ska vara avgörande i vårdnads- och umgängesfrågor (Föräldrabalken 6 kap; Schiratzki 2005:23). Barnets bästa är en allmän och övergripande princip vilket innebär att dess exakta innehåll fastställs i tillämpningen. Barnets bästa betraktas som ett ”värdeöppet rättsfaktum” vilket innebär att det är socialtjänstens vårdnadsutredare och rättens ledamöter som genom sin tillämpning tillskriver begreppet barnets bästa konkreta innebörder (Rejmer 2003:124). Därför är det dessa tjänstemäns ”kunskap, uppfattningar, antaganden och bedömningar” som formar en bas för vad som anses vara det bästa för barnet i en vårdnadstvist. Rättsociologen Annika Rejmers undersökning visar dock att 84 procent av socialsekreterarna och 50 procent av domarna anser att begreppet är otillräckligt definierat (Rejmer 2003:124). Socialstyrelsen skriver, angående bedömningen av vad som utgör barnets bästa, att den dels behöver grundas på ”kunskap genom forskning och erfarenhet om barn i allmänhet, dels kunskap om det individuella barnet, vilket bl a handlar om att samtala med barnet och lyssna på det” (Socialstyrelsen 2003:75). Genom sättet att formulera sig synliggörs här ett dubbelt förhållningssätt i synen på barn, dels som objekt för bedömning dels som subjekt att tala med och lyssna på (Dahlkild-Öhman 2011:25). Gunilla Dahlkild-Öhman diskuterar i sin avhandling hur lagstiftningens dubbla förhållningssätt till barn kan förstås som uttryck för en *omsorgsdiskurs* respektive en *delaktighetsdiskurs* (2011:28f). En tanke som Maria Eriksson och Elisabet Näsman utvecklat och som jag diskuterar mer i nästa kapitel.

I Sverige är barn föräldrarnas och samhällets gemensamma angelägenhet och ytterst är det samhället som har rättslig befogenhet att skilja barn och föräldrar åt och att bestämma vem som ska ha vårdnaden om ett barn och hos vem barnet ska bo (Schiratzki 2005:28). Barns rättigheter bygger i stor utsträckning på att vuxna följer barnkonventionens tredje artikel och sätter barnets bästa främst i

alla frågor som rör barn (Näsman 2004:62). Kanske ännu viktigare, menar jag, är att barn själva vet om den 42:a artikeln som handlar om att alla barn har rätt att känna till sina rättigheter.

Barnkonventionen

Med barnkonventionen förmedlades ett nytt perspektiv på barn som självständiga individer med egna rättigheter, som personer som ska ha rätt att föra fram sin åsikt i alla frågor som berör dem. I praktiken är det inte enkelt för barn att göra det eftersom barn varken har rösträtt eller är valbara, inte får fatta beslut av ekonomisk art eller själva underteckna avtal. I och med föräldrarnas vårdnadsansvar kan barn inte heller fatta egna, mer långtgående beslut. Även i offentligheten är barns uppfattningar sällsynta (Barnombudsmannen 2001:13). Barn är oftast beroende av att vuxna bjuder in dem till exempelvis debatter. Barnombudsmannen skriver att barnkonventionen blivit ett verktyg för att skapa ett samhälle där man utgår från ett barnperspektiv, ett barnperspektiv som förenar:

kraven på att barn ska behandlas som mer sårbara än vuxna och med tillgång till särskilt skydd och stöd, men samtidigt ses som kompetenta och resursstarka individer med rätt till delaktighet i alla beslut som rör dem (Barnombudsmannen 2001:13).

Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter antas 1989, 41 år efter den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Sverige var bland de första länder som ratificerade⁸ barnkonventionen år 1990 och sedan dess har det diskuterats att göra barnkonventionen till lag. Barnkonventionen är idag inte lag i Sverige utan en del av folkrätten. Men det pågår ett arbete med att föra in rättigheterna så som de formuleras i barnkonventionen i svensk lagstiftning. Till exempel har barns rätt att komma till tals införts i föräldrabalken (Barnombudsmannen 2005:06:6).⁹

Även om barnets bästa ofta kopplas till just barnkonventionen visar historisk forskning att barnets bästa varit betydelsefullt i utredningar och samhällsarbete

8 Att ett land ratificerar en konvention innebär att det har förbundit sig att juridiskt leva upp till den. Alla FN:s medlemsländer, utan Somalia och USA, har ratificerat Barnkonventionen.

9 <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19490381.htm>

redan i början av 1900-talet. Principen om barnets bästa har använts i svensk lagstiftning i över 90 år och efter att Sverige ratificerade barnkonventionen har barnets bästa införts på ett mer metodiskt vis i lagstiftning som rör barn (Dahlstrand 2004:37). Johanna Schiratzki, professor i rättsvetenskap och specialist på barnrätt, kallar barnkonventionen ett ”heroiskt försök att övervinna de teoretiska och praktiska svårigheter som rättigheter för barn ställer oss inför” (2005:40). Schiratzki menar att barnrättens framväxt varit, och är, en utmaning för de etablerade rättsliga begreppen och föreställningarna. Det gäller särskilt samspelet mellan ”det flexibla begreppet barnets bästa” och grundläggande begrepp som har med rättssäkerhet att göra, som förutsägbarhet och likhet inför lagen. Den moderna barnrätten karaktäriseras av att det är barnet som står i fokus, barnet och dess egna legala relationer till samhället. I äldre rätts sätt att hantera frågor som handlade om barn bestämdes dessa av vuxnas legala relationer (Schiratzki 2005:9).

Barnrätten bygger på ett *utvecklingsperspektiv* på barn och en av konsekvenserna av det är att barn betraktas som beroende av vuxna för omsorg och tillsyn. En av barnrättens centrala frågor är just hur ansvaret för barn ska fördelas mellan föräldrar och samhälle. När rättsordningen¹⁰ blir inblandad i någon del av ett barns liv övergår den delen från att vara en fråga för familjen till att bli en fråga för det offentliga – där den kommunala socialtjänsten har ett särskilt stort inflytande (Schiratzki 2005:15ff). Det har diskuterats om barns rättigheter främst syftar till respekt för barnets egen vilja eller om de syftar till att skydda barnet. Anledningen till att barns rätt över huvud taget började diskuteras var att barn för illa och att det då – något motsägelsefullt kan jag tycka – uppfattades som viktigare att betona omgivningens *ansvar* för barnet snarare än barnets rätt att självständigt kräva *skydd* (Schiratzki 2005:38). Det är motsägelsefullt därför att frågan om barns möjligheter att kräva skydd är en fråga som hänger tätt ihop med att barn måste upplysas av andra om vad de har för rättigheter – särskilt små barn som ännu inte kan läsa – och att detta måste ses som absolut grundläggande. Hur ska man kunna hävda sin rätt och sitt skyddsvärde om man inte ens vet om att man har dem?

10 Lagstiftaren, domstol eller annan myndighet

Omsorg och skydd anses av barnkommittén¹¹ som det viktigaste vid en bedömning av barnets bästa (SOU 1997:116:135). Därefter kommer barns behov av sina föräldrar och barns behov av respekt för sin integritet; ”(b)arn måste få känna att de behövs, att de har en uppgift att fylla och att de får ta ansvar” (SOU 1997:116:136). Tre viktiga beståndsdelar av barnets bästa är alltså *delaktighet*, *omsorg* och *skydd*. *Delaktighet* innefattar rätten att framföra sin åsikt och bli lyssnad på. *Omsorg* innebär enligt Barnkonventionen bland annat att föräldrarna har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Och föräldrabalken nämner ”omvårdnad, trygghet och en god fostran” (Barnombudsmanen 2005:06:11). *Skydd* uttrycks i den nittonde artikeln i barnkonventionen som att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att

skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård (Barnombudsmanen.se).

Barnets bästa är som framgår ett omdiskuterat begrepp. Vem beslutar vad som är bäst och på vilka grunder? Ett annat problem är tidsaspekten. Ska vi bry oss om barnets bästa under barndomen, här och nu eller snarare för framtiden? Barnets bästa kan vara en dimridå bakom vilken det finns vuxnas intressen av olika slag (Näsman 1995; Qvortrup 1994). Ett annat problem med begreppet är, menar Närvänen och Näsman att *välvilighet* gentemot barn har kommit att bli en av huvudprinciperna som reglerar politik och lagstiftning baserad på barnkonventionen; att låta principen om barnets bästa vara vägledande i beslutsfattande som rör barn (2007: 236). Vuxnas ansvar är del i diskursen i vilken välvilliga vuxna reglerar barn såväl som barns relation till vuxna. På detta begrepps grunder kan barns huvudkälla till inflytande gå via vuxnas överväganden, något Närvänen och Näsman kallar *ställföreträdande aktörskap*. Men de argumenterar för att så länge barn inte själva kommer till tals så kan det inte betraktas som *barns* aktörskap.

11 som 1996 fick regeringens uppdrag att göra en bred översyn av hur svensk lagstiftning förhåller sig till bestämmelserna i barnkonventionen

Vårdnad boende, umgänge

De utredningstexter jag undersöker i avhandlingen författas av socialtjänstens familjerättsenhet vid tvist om vårdnad, boende och umgänge. Att inneha vårdnaden om ett barn innebär att ha ansvaret för barnets välfärd (Föräldrabalken 6:2 samt 6:11). I svensk rätt förekommer två former av vårdnad; gemensam och ensam. Den gemensamma vårdnaden är den absolut vanligaste vårdnadsformen. Är föräldrarna gifta med varandra när barnet föds får de automatiskt gemensam vårdnad. Ogifta föräldrar kan anmäla att de önskar gemensam vårdnad, något de i stor utsträckning, närmare bestämt till 97 procent också gör. När föräldrar skiljer sig eller separerar bibehålls vanligtvis den gemensamma vårdnaden. Det är väldigt ovanligt med ensam vårdnad (Schiratzki 2005:93). När föräldrar har gemensam vårdnad om ett barn ska de i princip fatta samtliga beslut om barnet tillsammans (Föräldrabalken 6:13). Det är i svensk rätt endast delvis reglerat i lagen *hur* föräldrarna ska utöva den gemensamma vårdnaden, jämfört med övriga nordiska länder där den är reglerad mer i detalj (Schiratzki 2005:94). Schiratzki skriver att det är lagstiftarens vision att vårdnadshavarna ska komma överens om hur de ska utöva vårdnaden och att man därför inte behöver mer precisa lagregler (Schiratzki 2005:95).

Idealet är att frågor om vårdnad, boende och umgänge ska lösas utanför domstol, dels för att det blir billigare, dels – och detta formuleras som det främsta skälet – för att föräldrarna tillsammans ska komma överens. Om en socialnämnd har godkänt ett avtal som föräldrar ingått så kan det avtalet verkställas på samma sätt som ett domstolsavgörande (Föräldrabalken 21:1). Det som är avgörande för om socialnämnden godkänner avtalet, eller inte, är om det är till barnets bästa, vilket Schiratzki menar normalt tolkas som att vårdnaden ska vara gemensam (Schiratzki 2005:103f). En annan viktig faktor är att boendet och umgänget blir på ett sådant sätt att barnet får en ”nära och god kontakt med båda föräldrarna” med undantag för de fall då den ena föräldern utsatt barnet eller den andra föräldern för övergrepp, eller om det finns risk för det (Schiratzki 2005:104). Men om föräldrarna inte kommer överens om ett avtal så kan de väcka talan vid domstol och yrka att domstolen avgör tvisten (Föräldrabalken 6:5).

Familjerätten och barnets bästa

Det är inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg som socialsekreterare arbetar med frågor om vårdnad, boende och umgänge. På större orter finns oftast en särskild familjerättsenhet – ”familjerätten”. De som genomför utredningar om vårdnad, boende och umgägesfrågor är socionomer till professionen och benämns handläggare, familjerättssekreterare och utredare (dessa termer används synonymt i avhandlingen). Till familjerättens ansvarsområde hör, förutom att verkställa utredningar om vårdnad, boende och umgänge, bland annat att utreda och fastställa faderskap och föräldraskap, att genomföra utredningar om medgivande i samband med adoptioner och att erbjuda samarbetsamtal i samband med en separation (Socialstyrelsen 2011:7). Familjerättsenheten är en relativt självständig verksamhet inom socialtjänsten, särskilt när det handlar om utredningar om vårdnad, boende och umgänge (Dahlkild-Öhman 2011:19). Det är utredaren som är ansvarig för hur utredningen genomförs och det anses tillräckligt att Socialstyrelsen ger rekommendationer om utredningsarbetet i sina allmänna råd. Själva utredningsförfarandet kan se olika ut från fall till fall, skriver Socialstyrelsen i sina riktlinjer och menar att det är viktigt att det får vara så eftersom omständigheterna kring varje enskilt fall är olika (Socialstyrelsen 2004:147). Men eftersom själva syftet med att genomföra utredningar om vårdnad, boende och umgänge är att ge ett underlag för domstolens beslut om en ”lösning till barnets bästa” så är barnets bästa också utredarens *utgångspunkt* när det gäller innehållet i utredningen (Socialstyrelsen 2004:147).

Att det är barnets bästa och barns egna uppfattningar och önskemål som står i fokus för domstolen och alltså även för utredaren understryks med andra ord starkt av Socialstyrelsen (2004). Barnets bästa handlar om ”allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling” och utredaren ska ta hänsyn till både långsiktiga och kortsiktiga effekter för barnet. För att domstolen ska få en uppfattning om vad som är bäst för barnet är det viktigt att barnets egen uppfattning och egna önskemål kommer fram och blir beaktade (Socialstyrelsen 2004:149). Det är dock inte alltid möjligt, resonerar Socialstyrelsen, för utredaren att föreslå en lösning som är den bästa för barnet eftersom det finns ”ouppklarade konflikter mellan föräldrarna”. Och det är ”i regel de allra mest konfliktladdade och komplicerade ärendena” som blir föremål för tvister. Dessutom, poängterar Socialstyrelsen, innebär ofta själva domstolsprocessen att konflikten förvärras eftersom

föräldrarna har var sitt ombud med sig med uppgift att driva respektive förälders intresse. Därför är det ”än mer angeläget att starkt lyfta fram och betona att det är barnets bästa som ska vara avgörande för besluten” (Socialstyrelsen 2004:149).

Uppdraget

Det är domstolen som ger i uppdrag åt familjerätten att utreda fall där det tvistas om vårdnad, boende och umgänge och detta kan alltså inte styras av socialnämnden. Domstolens uppdrag innefattar både vad som ska utredas och hur lång tid denna utredning får ta. Resultatet av utredningen, utredningsrapporten eller utredningstexten som jag benämner den, skickas som ett yttrande direkt från familjerätten tillbaka till domstolen. Socialnämnden har med andra ord ingen kontroll över utredningens resultat (Dahlkild-Öhman 2011). När det gäller utredarnas handlingsfrihet så är den begränsad av domstolens uppdrag, men Dahlkild-Öhman poängterar att det i första hand gäller *vad* de ska göra – inte *hur* – och att utredarna därför har ett stort handlingsutrymme (Dahlkild-Öhman 2011). Även andra forskare betonar den enskilda utredarens stora frihet i utredningsarbetet, både när det gäller val av perspektiv samt bedömning av fakta (Hollander 2004:110). Uppdraget från domstolen utgör ingen myndighetsutövning utan bygger på socialnämndens ansvar för och kunskap om barn och familjer – inte på dess myndighetsansvar. Det är utredarens kunskap och utredningens kvalitet som har betydelse för domstolen (Kaldal 2010:225, Socialstyrelsen 2004:140¹²). Oavsett om det är en fråga om myndighetsutövning eller inte så betraktar jag familjerättens utredningstexter som maktutövande just för att de är författade av en myndighet(spersion) (jfr Lind Palicki 2010:17).

En viktig lagändring som kommit till efter det att mitt material samlades in är att 2006 års reform av föräldrabalken särskilt betonar vikten av barns skydd. Socialnämnd och domstol ska nu fästa särskilt avseende vid risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, att barnet olovligen förs bort

12 Uppdraget kan dock inte lämnas ut på entreprenad, skriver Socialstyrelsen eftersom det finns begränsningar för vilka uppgifter som en myndighet inom det så kallade specialreglerade kommunala området kan överlämna till utomstående. Nämnden ska själv svara för yttrandet. ”När det gäller att skilja mellan själva yttrandet och den utredning som ligger till grund för det gör sig nämligen samma hänsyn gällande som vid ärenden som innefattar myndighetsutövning” (Socialstyrelsen 2004:140f).

eller hålls kvar, eller annars far illa. Det innebär att principen om kontakt med båda föräldrarna inte får tillämpas på bekostnad av barns skydd (SOU 2005:43, Prop 2005/06:99).

Texten och samtalet

När det gäller utredarnas samtal med de av utredningen berörda barnen, barnsamtalet, finns en utförlig kunskapsöversikt som Socialstyrelsen författat som stöd åt socialsekreterare (Socialstyrelsen 2004). Kunskapsöversikten har dock många år på nacken och skulle behöva uppdateras eftersom lagen ändrats flera gånger de senaste åren. När det gäller texten utredaren skriver om barnsamtalet, finns inte lika utförliga råd om hur man ska gå tillväga. Nedan diskuterar jag de texter från Socialstyrelsen som behandlar dessa båda aspekter av utredningsarbetet.

I Socialstyrelsens författningssamling 2003:14 ges ”allmänna råd om socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge” – man ger rekommendationer till stöd för socialnämndens handläggning enligt föräldrabalken och socialtjänstlagen. När det gäller författandet av själva utredningsrapporten ges riktlinjer som handlar om att utredaren exempelvis ska redovisa när utredningen påbörjades och avslutades, hur många samtal de haft med föräldrar och barn, när och var samtalen ägde rum samt i vilka konstellationer, vilka referenspersoner utredaren valt att kontakta och varför. Dessutom ska utredaren redogöra för vilka brister det finns i utredningen. Socialstyrelsen betonar att ”(u)treddaren bör begränsa rapporten till sådant som kan vara relevant för rätten” (SOSFS 2003:14:9). Om utredningen berör flera barn i en familj poängterar Socialstyrelsen att varje barn ska ”redovisas” för sig i rapporten. Utredaren bör beskriva barnets levnadsförhållanden och barnets fysiska och psykiska hälsa samt omsorgsbehov. Som exempel ger Socialstyrelsen hur barnet har reagerat på den förändrade familjesituationen i samband med separationen och hur väl barnet har funnit sig till rätta. Utredaren bör redovisa uppgifterna om barnet från föräldrarna respektive referenspersoner, register och från barnet självt på ett ”sammanfattat” sätt. Utredaren bör dessutom ge sin egen bild av barnet och ange vad den grundar sig på. Om utredaren inte har haft någon kontakt eller något samtal med barnet, bör anledningen till det redovisas. Om det inte har varit lämpligt att klarlägga barnets inställning ska utredaren skriva det och ange

skälen (SOSFS 2003:14:9). När det gäller föräldrarna menar Socialstyrelsen att utredarna, efter att ha gett ”en kortfattad beskrivning av de yttre förhållanden under vilka föräldrarna lever” främst ska fokusera ”föräldrarnas omsorgs- och samarbetsförmåga. Om någon av föräldrarna har sådana problem som inverkar på livsföringen och omsorgsförmågan, t.ex. missbruk, psykisk sjukdom, våldsbänagenhet och kriminalitet, bör det redovisas” (SOSFS 2003:14:10).

När det gäller vad som ska anses som relevant innehåll i utredningsrapporten, skriver Socialstyrelsen att det inte lämpar sig för lagstiftning. Det är särskilt viktigt, menar Socialstyrelsen, att utredaren är noggrann med vad som tas med i utredningsrapporten. Detta eftersom lagreglering saknas, att det inte finns någon entydig uppfattning om vad som utgör barnets bästa och för att man ska ha utrymme att anlägga många olika perspektiv och göra olika bedömningar. Dessutom är det viktigt att utredaren är ”noggrann med vad som tas med i utredningsrapporten och är medveten om (och i möjligaste mån redovisar) sina utgångspunkter och tolkningsramar” (Socialstyrelsen 2004:175). Underlaget till domstolen (utredningsrapporten) måste uppfylla vissa grundläggande krav. På ett sakligt sätt ska utredaren presentera fakta. Fokus ska vara på barnets situation och med anknytning till lagstiftarens bestämmelser. Utredningarna ska enbart innehålla sådant som är ”*relevant, väsentligt och klart uttalat*” (Socialstyrelsen 2004:176. Kursivering i original). Ingenting ska sägas mellan raderna och ”utredarens egna reflektioner och bedömningar redovisas tydligt, med motivering” (Socialstyrelsen 2004:176).

Det är utredarens omdöme som avgör kvaliteten på utredningen, menar Socialstyrelsen, eftersom utredaren både gör urvalet av information och formulerar texten. Utredningstexten framstår därför ”i regel” som mer objektiv än den är (Socialstyrelsen 2004:176). När det gäller formuleringarna i texten skriver Socialstyrelsen att

(D)et är av största vikt att utredaren är mycket omsorgsfull med sitt ordval. Orden i en utredning följer barnet och föräldrarna från instans till instans, t.ex. om ett beslut överklagas/.../Sådant som sätts på pränt blir också beständigt och riskerar att permanenta konflikter och ömsesidig misstro mellan föräldrarna (Socialstyrelsen 2004:176).

Därför måste utredaren ”noga tänka igenom allt som skrivs i utredningen, kunna stå för det och motivera det” (Socialstyrelsen 2004:176).

Barnsamtal i socialtjänsten

De övergripande syften med barnsamtal sammanfattas i Socialstyrelsens kunskapsöversikt *Samtal med barn i socialtjänsten* som att ge barn röst, synliggöra barn samt att göra barn delaktiga och att stärka dem (Socialstyrelsen 2004:20). Socialstyrelsen poängterar att även om barns intresse och vilja ska komma i främsta rummet vid beslut och avgöranden i frågor som rör barnet så innebär inte det att barns vilja ska följas utan att det alltid är vuxna, oftast barnets föräldrar, som bedömer vad som är barnets bästa (2004:20). Socialstyrelsen menar att trots att barn har en unik kunskap om sin verklighet så presenteras de vanligtvis utifrån ”socialsekreterarnas och andras iakttagelser och tolkningar” och att barns egna röster därför inte alltid hörs. Socialstyrelsen betonar också frågan om maktperspektiv och skriver att barn är beroende av att socialtjänsten tillgodoser deras rättigheter och att ”socialtjänsten med sitt tolkningsföretråde har ett stort ansvar för att tillgodose barnets rätt och bevaka dess intressen” (2004:12). Socialstyrelsen poängterar alltså att socialtjänstens utredare har stort ansvar gentemot barn. När det gäller frågan om barns ansvar menar Socialstyrelsen att även om barns maktlöshet kan vara ett problem behöver barn ibland befrias från makt och ansvar, särskilt om det handlar om yngre barn:

Barnets uppfattning får inte tillskrivas *för* stor betydelse i svåra beslut. Ett barn kan inte heller ses isolerat från sin familj, oavsett hur föräldraskapet och förhållandet till föräldrarna ser ut (2004:12).

Det är också viktigt att socialsekreteraren får information av barnet, under barnsamtalet, menar Socialstyrelsen, information som handlar om ”barnets situation”. Denna information kan användas som underlag när socialsekreteraren bedömer vad som är barnets bästa. När det gäller skydd poängterar Socialstyrelsen att utredare måste ta reda på ”viktiga saker runt barnet” för att vid behov kunna hjälpa och skydda det (Socialstyrelsen 2004:19). När det handlar om barnsamtal i en konfliktfylld situation bör utredaren sätta barnets bästa framför föräldrarnas, skriver Socialstyrelsen och poängterar samtidigt att utredaren måste ta hänsyn

till att barnet har ”starka band till sin familj” (Socialstyrelsen 2004:15). Socialstyrelsen betonar på flera ställen i skriften att socialsekreteraren har ett ansvar för barns rätt till delaktighet men att barn samtidigt presenteras genom den tolkning socialsekreteraren gör och att detta medför att socialsekreterarens ansvar för barns rätt blir än större. Samtidigt ska inte ansvar läggas på barn, det är vuxna som bedömer vad som är barns bästa. Värt att notera är att Socialstyrelsen formulerar sig i termer av att barn ska *befrias* från makt och ansvar. Det är en formulering det är svårt att tänka sig att man använder om andra grupper av människor, särskilt i en text som annars handlar om barns rätt till delaktighet. Det här visar på en diskursiv konflikt när det handlar om barns rättigheter och som uppstår för att barn förstås som föremål för vuxnas skydd (från att behöva ta ansvar).

Betydelser av föräldrarnas kön i samband med vårdnadsfrågor

Det är hur pappors föräldragörande framställs i utredningstexten som är mitt huvudsakliga fokus när det handlar om *omsorg* i föreliggande avhandling. Jämställdhetsnormen, att pappor och mammor är lika viktiga för barn, är stark i Sverige. En konkret konsekvens av detta är att gemensam vårdnad är norm för separerade föräldrar. Vem som betraktas som barns främsta vårdnadshavare har dock skiftat. Papporna har under lång tid haft *bestämmanderätten* över barnen och även över hustrun fram till 1920 då gemensam vårdnad infördes i svensk rätt. Fram till 1920 rådde en faderspresumtion, att det bästa för barnen var att pappan hade ansvaret för dem, och det var den helt dominerande riktlinjen (Schiratzki 2008:67). Faderspresumtionen var beroende av om pappan var gift eller inte. Var han ogift var hans rättigheter – och skyldigheter – begränsade. *Samförmynderskap*, att gifta föräldrar har gemensamt förmynderskap infördes 1950 i svensk rätt. Innan dess var pappan ensam förmyndare för barn födda inom äktenskapet, även om vårdnaden var gemensam. Det ensamma förmynderskapet innebar att enbart papporna hade rätten att bestämma över barnets egendom och andra viktiga frågor fram till 1950. Moderspresumtionen, att mamman var den bäst lämpade att ta hand om barnen, har enligt Schiratzki haft en svag ställning i svensk rätt. Till skillnad från faderspresumtionen har den aldrig varit lagstiftad utan enbart visat sig i praxis. Men inte heller där har moderspresumtionen alltid varit avgörande (Schiratzki 2008:68).

På 1970-talet var lagstiftarens intentioner att båda föräldrarna skulle ta ett gemensamt ansvar för barnen. 1973 försvann det samband mellan vårdnaden om barn och skuld till skilsmässa som tidigare funnits och ogifta pappors möjlighet att få vårdnad vid en separation stärktes. 1976 fick båda föräldrarna möjlighet att vara gemensamma vårdnadshavare vid en separation. 1991 fick föräldrar efter en separation möjlighet att själva bestämma om vårdnad, boende och umgänge och samtidigt infördes en bestämmelse om att domstolen ska lägga stor vikt vid ”barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna” (Höjer och Röbbäck 2007:19). Den gemensamma vårdnaden har framhållits från ett presumtvt barnperspektiv där ”barns rätt till båda sina föräldrar” varit i fokus och betraktats som barnets bästa. Men det är inte enbart ett intresse från statens sida att föräldrar gemensamt ska ansvara för barnen utifrån principen om barnets bästa utan det fanns också en idé om att verka för ökad jämställdhet mellan föräldrar (Eriksson och Pringle 2005:7; Höjer och Röbbäck 2007:20). Den gemensamma vårdnaden är tänkt att garantera barns kontakt med båda föräldrarna på samma sätt som man *utgår från* att barnet levde innan föräldrarnas separation och utifrån en allmän idé om att det är så en kärnfamilj lever (Eriksson 2003; Schiratzki 1997). Maria Eriksson diskuterar detta i termer av ”den separerade kärnfamiljen” och menar att staten med hjälp av denna idé kan reglera köns-, ålders- och släktskapsrelationer. En konsekvens av den separerade kärnfamiljsdiskursen blir att man tar liten hänsyn till förändrade förutsättningar för personer som genomgått en separation (Eriksson 2003). Carol Smart diskuterar bland annat att det är därför som mammor förutsätts ta fortsatt ansvar, till exempel för pappans kontakt med barnet, även efter en separation (Smart 1999).

Barns boende, kön och rättens tolkningar av barnets bästa

Rättsvetenskaplig genusforskning samt förklaringsmodeller utvecklade inom barnrätten är tämligen nya sätt att undersöka rättsliga fenomen på, menar Schiratzki (2008:15). Schiratzki har undersökt om domstol tar hänsyn till föreställningar om kön. Förhåller det sig så att den formellt könsneutrala lagstiftningen om barnets bästa innebär att föräldrar förfördelas utifrån könstillhörighet? Schiratzki skriver att hennes undersökning därmed belyser ”sambandet mellan de två viktigaste principerna för det svenska familjerättsliga regelverket, jämställdhet mellan två självständiga vuxna och barnets bästa.” Schiratzkis resultat visar,

intressant nog, att tvisten avgörs långt innan domstol bedömer den, då utgången i ett mål bland annat beror på ”hur föräldrarnas tidigare engagemang för barnet sett ut” (2008:10). En viktig fråga rör normalitet. Schiratzki poängterar att lagstiftning om barnets bästa utgår från föreställningar om vad som antas vara bra för barn generellt, men *tillämpas* på barn som växer upp under förhållanden som inte överensstämmer med denna normalbild (2008:16). Schiratzkis övergripande frågeställning handlar om ifall domstol ställer olika krav på mammor respektive pappor när den ska bedöma förmägan att tillgodose barnets bästa (2008:107). Hennes undersökning motsäger den tes som återfinns i internationell forskning som pekar på att om en pappa ska vinna framgång i vårdnadsmål så beror det på att mamman inte lever upp till stereotypen om den självuppträffande modern (2008:134). Schiratzki menar att hennes undersökning visar att ”det svenska jämställdhetsidealet med två förvärvsarbetande föräldrar upprätthålls” (2008:134). Det som är avgörande för vilka krav som ställs på en förälders förmåga att tillgodose barnets bästa är ifall föräldern har en position som *boförälder* eller inte (2008:135). Det är på boföräldern ansvaret läggs när det gäller säkerhet, välfärd samt umgänge med den andra föräldern. Men eftersom boföräldern oftast är en mamma så blir det i praktiken på mammor detta ansvar läggs. Konsekvensen av att mest ansvar läggs på boföräldern är att mest ansvar läggs på mammor. Schiratzki betonar dock att det i det enskilda avgörandet inte betyder att det ställs olika krav på föräldrars förmåga utifrån deras könstillhörighet att tillgodose barnets bästa (2008:137). Jag menar att det är viktigt att se till just konsekvenserna av att mamman och boföräldern oftast sammanfaller oavsett om det i de enskilda fallen inte explicit ställs olika krav på mammor och pappor. Schiratzki skriver att:

Svenska rättskällor om vårdnad, boende och umgänge ger inget riktigt svar på frågan om föräldraskap är könsneutralt, dvs, om det spelar roll för barnets bästa att pappa är man och mamma är kvinna, istället betonas värdet av två föräldrar (dock vanligen av skilda kön) (Schiratzki 2008:139).

Tvåföräldranormen

Ett barns rätt till två föräldrar, en pappa och en mamma, har sedan lång tid varit en grundläggande målsättning i svensk rätt (Singer 2010:422). Genom de lagar

som kom 1917, lagen om äktenskaplig börd och lagen om barn utom äkten- skapet, gavs den målsättningen uttryckligt lagstöd. Dessa två lagar möjliggjorde att formellt fastställa faderskapet till alla barn. Dessutom avskaffades på samma gång rätten för ogift kvinna att hemlighålla sitt namn vid förlossningen. Avsik- ten var att betona att ingen av barnets föräldrar skulle kunna hålla sig undan sitt ansvar för barnet. För att kunna kontrollera att barn verkligen fick två rättsliga föräldrar infördes barnavårdsmannainstitutet. Samhället fick på så sätt en skyl- dighet att se till att barns rätt till två föräldrar realiserades (Singer 2010:422). Singer poängterar att reglerna för fastställande av rättsligt föräldraskap ändrades i och med att samkönade par gavs möjlighet att ansöka om adoption 2003, på samma villkor som olikkönade par. ”I det sammanhanget betonades att föräld- rarnas kön inte hade någon betydelse för uppnåendet av barnets bästa. Däremot var en grundläggande utgångspunkt att barnet skulle ges två föräldrar” (Singer 2010:422f). Normen för den familjerättsliga lagstiftningen i Sverige i dag är med andra ord tvåföräldraskapet i kombination med jämställdhet mellan dessa två vuxna samt barnets bästa.

Föräldraskap, kön och våld

I föreliggande avhandling kommer det empiriska materialet från ett projekt om utsatta barn som sociala aktörer i utredningar om vårdnad, boende och um- gänge: *Barn som upplevt pappas våld mot mamma möter familjerätten; Utsatta barn som sociala aktörer i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*.¹³ Projek- tets syfte var att undersöka hur barn med erfarenhet av pappans våld mot mam- man upplever och hanterar mötet med socialtjänstens utredare, samt att ge kun- skap om organisatoriska och institutionella förhållanden av betydelse för dessa barns deltagande i familjerättsliga utredningsprocesser. Projektet bygger delvis vidare på Maria Erikssons avhandling från 2003 *I skuggan av Pappa. Familjerät- ten och hanteringen av fädens våld* i vilken Eriksson diskuterar institutionella och organisatoriska villkor som begränsar möjligheterna att synliggöra barns utsatt- het för våld inom ramen för utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Det är med andra ord våld som utövas av just pappor som är en av projektets utgångspunkter. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer formuleras idag som

13 Projektet pågick 2005-2007 under Maria Erikssons ledning och det finansierades av FAS och Brottsofferfonden.

ett vedertaget samhällsproblem och feministiska tolkningarna av våld mot kvinnor är de tolkningar som dominerar, både inom samhällsvetenskaplig forskning och inom offentlig politik (Enander 2008:27).¹⁴ I föreliggande avhandling fokuserar jag inte fenomenet mäns våld mot kvinnor som sådant utan riktar in mig på barns berättelser om sina upplevelser, direkta som indirekta, av våld, så som de är formulerade av familjerättens utredare i utredningstexter. Även om mäns våld mot kvinnor betraktas som ett vedertaget samhällsproblem och som mer utbrett än andra typer av våld i nära relationer så förekommer förstås också att män använder våld mot män i nära relationer, att kvinnor använder våld mot kvinnor i nära relationer samt att kvinnor använder våld mot män i nära relationer. Som jag kommer diskutera vidare i avsnittet om forskningsfältet så finns minimalt med forskning om barn som upplever våld i familjer där föräldrarna är samkönade eller i familjer där kvinnan är huvudkälla till våld. Den allra största riskfaktorn för våld riktat direkt mot barn är att vuxna i familjen använder våld mot varandra. ”Att nästan vart tionde barn i vårt land bevittnar våld i sina familjer måste betraktas som ett av våra mest betydande folkhälsoproblem” (Janson et al 2011: 64).

Disposition

Jag har valt att lägga upp avhandlingens disposition så att jag i kapitel två diskuterar avhandlingens teoretiska utgångspunkter, metodologi, metod och empiriska material. Kapitel tre innehåller forskningssammanhang. Kapitel fyra, fem och sex är analyskapitel. I kapitel fyra undersöker jag hur barn erbjuds *delaktighet*, eller hur de inte gör det, i det förslag till beslut som familjerättens utredare formulerar till tingsrätten. I kapitel fem undersöker jag barns rätt till *skydd*, genom de berättelser om våld som barn kommer till tals om i utredningstexten, och hur dessa berättelser giltiggörs eller ogiltiggörs. I kapitel sex är mitt fokus barns rätt till *omsorg* och där undersöker jag hur pappors föräldragörande godkänns eller underkänns i utredningstexten. Det sista kapitlet, sju, innehåller en slutdiskussion.

¹⁴ I BRÅs statistik över 2010 så handlar 45 % av de anmälda misshandelsbrotten mot kvinnor om våld i nära relation medan motsvarande siffra för män är åtta % (bra.se).

KAPITEL 2

MAN FÖDS INTE TILL BARN – MAN BLIR DET

Teoretiska utgångspunkter

Simone de Beauvoirs klassiska tes från *Det andra könet* (1949) ”Man föds inte till kvinna, man blir det” visar hennes tankar om kön som något som görs i motsats till föreställningen om kön som en inneboende natur, en essens, som man helt enkelt är eller har. I *Det andra könet* diskuterar De Beauvoir också kvinnan som *den Andre*, ”objektet, den som är sedd och definierad, vars möjligheter är fastlagda av någon annan” (Gothlin 2002:15). Eva Gothlin skriver i förordet till nyöversättningen av *Det andra könet* att vi alltid, i någon mening, är den andra för varandra:

Men när denna ömsesidighet inte erkänns, när den ena parten har makten att framställa sig själv som neutral norm och de andra som annorlunda, då har ’den andre’ blivit en fastlagd kategori, en som underordnats dem som placerar sig själva som de definierade subjekten (Gothlin 2002:15).

Att tänka kring vad barn är, hur barn görs och vad det innebär att vuxna har makten att definiera detta barn leder tankarna till Simone de Beauvoir och alla feministiska teoretiker som efter henne tänkt omkring vad en kvinna är och hur denna kvinna görs. Frågor har ställts på många olika sätt. – Vem är feminismens ”Kvinna”? (Butler). – Kan den subalterna tala? (Spivak). Frågan om den Andre är för exempelvis de Beauvoir och Butler utgångspunkten för politiskt tänkande kring underordning och uteslutning (Butler 2006:236). Men som jag skrev i föregående kapitel så har barn inte uppfattats som den Andre i genusvetenskapliga och feministiska diskussioner.

Det motsägelsefulla med parafrasen ”man föds inte till barn – man blir det” är att människor de facto föds till det vi benämner barn medan det är en omöjlighet att födas till en vuxen kvinna.¹⁵ Att ålder och kön är sociala konstruktioner som är diskursivt skapade är en teoretisk utgångspunkt i denna studie. Men att betrakta något som diskursivt skapat innebär inte att materialitet är utan betydelse. I dag spelar det exempelvis roll för den diskursiva konstruktionen av barn att barnets kropp till en början är liten i förhållande till den vuxnas kropp och detta medför att särskilt små barn konstrueras som mer sårbara än vuxna och därför i behov av skydd. Detta kanske inte är fallet om hundra år och då ”blir” också barn något annat. Konstruktionen av barn som i behov av skydd kan jämföras med hur kvinnor har konstruerats som bräckliga, svaga, känslomässigt instabila och hur denna konstruktion legitimerat mäns överordning över kvinnor.

The immaturity of children is a biological fact but the ways in which that immaturity is understood and made meaningful is a fact of culture (Prout och James 1990:7).

Alan Prout, en av barndomsforskningens pionjärer, diskuterar den sociala konstruktionismen och dikotomin natur – kultur när det handlar om åldersgruppen barn. Prout menar att det är onödigt att låsa fast diskussionen i ömsesidigt uteslutande kategorier som innebär ett antagande om att något är enbart kultur/samhälle eller enbart natur/kropp. En liknande diskussion förs också inom genusforskning (t ex Alaimo och Hekman 2008) och jag kommer diskutera detta längre fram i kapitlet. Min utgångspunkt är alltså att kön och ålder är någonting vi hela tiden gör. Ett så kallat *doing gender*-perspektiv diskuterades först av Candace West och Don Zimmerman år 1987 i artikeln ”Doing gender” i tidskriften *Gender and Society*. West och Zimmerman betonar att detta görande av kön inte handlar om det biologiska könet. Perspektivet har sedan utvecklats av bland andra den för genusforskningen betydelsefulla Judith Butler (1990/1999) som på en språkteoretisk grund definierar kön som performativt. Butler menar att kön är en effekt av upprepade talhandlingar där vi interPELLERAS, tilltalas, på olika sätt och i och med det också bestäms. Jag utgår från ett antagande

15 En ”vuxen kvinna” är en tautologi eftersom benämningen kvinna redan är åldersbestämd som tillhörande vuxenkategorin.

om att världen konstrueras i diskurs och att diskurs skapar subjektet genom att tillhandahålla olika positioner för subjektet att tala ifrån, *subjektspositioner*. Jag tillskriver varken kön, ålder eller åldersbaserade grupper några givna egenskaper utan betraktar dem som diskursiva positioneringar och lika lite som jag förstår ålder som en kategorisering som en gång för alla är bestämd och fastlåst och kan hänvisas till som sådan, förstår jag kön på det sättet. Som framgår använder jag mig av kön istället för genus eftersom jag menar att det inte finns något ”verkligt” kön som kommer före genus.

Vem får tala?

En annan av mina utgångspunkter är att den myndighet jag undersöker, socialtjänstens familjerättsenhet, genom sin textproduktion skapar och återskapar kunskaper om och betydelser av ålder och kön och även bestämningar av ålder och av kön. Detta är fallet både när det gäller barnhet och vuxenhet och relationerna mellan dessa. Familjerätten skapar och återskapar också samhälleliga kunskaper om och betydelser av våld och våldets relationer till ålder och till kön. Genom myndigheten definieras dessa betydelser och betydelserna får effekter i verkligheten, *verklighetseffekter* (Butler 1993:129, 2006:59). I min undersökning utgår jag således från att det föreligger en relation mellan makt och kunskapsproduktion. Michel Foucault menar att när ett maktförhållande föreligger skapas samtidigt ett sammanhängande vetande. Det finns inte något vetande som inte samtidigt förutsätter och ”utbildar” ett maktförhållande (Foucault 1998:37f). Hur dessa relationer mellan makt och vetande ser ut och vilka effekter de får, hur diskursen alltid medför sociala effekter, är något som måste studeras empiriskt, poängterar Foucault. Det är min intention i föreliggande avhandling. Foucault menar att för att förstå vad som gör att ett system accepteras (inte accepteras i allmän bemärkelse utan just där det är accepterat) måste man försöka beskriva dess makt-/vetandekonstellation (Foucault 2011:140). En av den radikala kritikens främsta uppgifter är att studera förhållandet mellan ”tvångets mekanismer och kunskapens element”. Här finns gränserna för vad som är vetbart. Gränserna utövar till viss del ett tvång men är inte grundade i nödvändighet. Man kan inte överträda gränserna – exempelvis för vad barns behov respektive ett professionellt förhållningssätt ”är” – utan att riskera en viss trygghet. Foucault menar att man måste söka efter förutsättningarna och förutsättningarnas gränser för att på så sätt ”störa” normerna, visa på instabilitet

och öppna för betydelseförändringar (Foucault 2011:142). I min studie är det särskilt vetandet om barn, barns behov och pappors föräldraskap i relation till våld som står i fokus.

Diskurs är en strukturerande kraft som sammanför föreställningar och makt och som får oss betrakta något som sant och något annat som falskt och som vidare pekar ut vad som över huvud taget går att tänka och tala om. Diskurs handlar också om vem som får tala och med vilken legitimitet. Diskursen definieras lika mycket eller mer genom det den utesluter och begränsar som genom vad den innehåller. Foucault skriver om *utestängningsprocedurer* i termer av *förbudet*:

Alla vet att man inte får säga allt, att man inte kan tala om vad som helst när som helst och, slutligen, att inte vem som helst får tala om vad som helst (Foucault 1993:7).

Foucault menar att det är ”dåren” som sedan medeltiden är den ”vars diskurs inte får cirkulera som andras. Ibland uppfattas dårens tal som obefintligt, utan vare sig sanning eller betydelse, utan beviskraft, utan makt att legalisera en handling eller ett kontrakt” (Foucault 1993:8). Det är inte svårt att tänka ”barnet” där det står ”dåren”, inte enbart för talesättet ”av barn och dårar får man höra sanningen.” ”Dårens tal” har ibland tillskrivits ”märkliga krafter som att kunna uttala dolda sanningar.¹⁶ Barnet är den vars diskurs i dag inte får cirkulera fritt. Jag menar – och visar genom min analys – att barn får tala, men att de inte kan tala, eftersom barns tal inte hörs.

Foucault ser inte makt som strukturell i betydelsen att makt inte avspeglar ett samhälles struktur. Han menar att man riskerar en alltför hög abstraktionsnivå om man fokuserar makten som struktur, utan direkt koppling till maktens konkreta verkningar.¹⁷

En analys i makttermer bör inte ställa upp statens suveränitet, lagens form eller ett enhetligt och totalt behärskningssystem som

16 Detta illustrerar till exempel i HC Andersens saga Kejsarens nya kläder (1837) där det är ett litet barn som utropar – Men han har ju inga kläder på sig!

17 Men Foucault förnekade inte förekomsten av strukturella maktförhållanden som exempelvis ekonomisk ojämlikhet (Nilsson 2009).

givna postulat; detta är snarare de former man kanske till slut kommer fram till (Foucault 1980:117).

Foucault skriver i *Övervakning och straff* om hur den ”nya maktekonomi” som har fängelsesystemet som sitt ”förfärdigaste verktyg” hävdar en ny typ av lag som är en blandning av lagligt och naturligt: *normen* (Foucault 2009:306). Normen ger upphov till en rad effekter. Eftersom normen är en blandning av ”lagligt och naturligt” blir det svårare att döma och ”liksom skamligt att avkunna en dom.” Detta innebär att de som dömer ”grips av en våldsam lust att mäta, värdera, diagnosticera, skilja mellan normalt och onormalt” (1998:354). Detta är, menar Foucault, ett uttryck för att den makt de som dömer har, har ”denaturerats”. På en nivå styrs makten av lagarna, men på en annan och mer avgörande nivå fungerar makten som en normerande makt. ”Domarverksamheten” har ökat i och med att normaliseringsmakten breddat ut sig och blivit en av samhällets mest betydelsefulla funktioner:

Normaliseringsdomarna är allestädes närvarande. Vi befinner oss i läraren-domarens, läkaren-domarens, uppfostraren-domarens, ”socialarbetaren”-domarens samhälle: alla dessa låter det universellt normativa råda; och var och en av dem, på den punkt han befinner sig, låter kroppen, rörelserna, beteendet, uppförandet, färdigheterna och prestationerna lyda under normerna (Foucault 2009:306).

En av dem som utvecklade normbegreppet i linje med Foucaults förståelse är Butler. Butler diskuterar normer som både producerande och reglerande, att normer är verksamma när människor skapar mening men också hur normer begränsar människors handlingsutrymme. För Butler existerar och befästs normer genom upprepning och genom att de iscensätts i människors utsagor och handlingar. Men normer är svåra att läsa av och svåra att syna empiriskt, så det är snarare i sina effekter som normer blir möjliga att urskilja, och då kan de också bli påtagligt närvarande på ibland hotfulla och dramatiska sätt (Butler 2006:58ff). Enligt Butler uppkommer en verklighetseffekt genom ett förkroppsligande och repeterande av normer som får andra att förmås att tro på dess naturaliserande effekter (Butler 1993:129).

Vad vi kan bli

För min undersöknings räkning vill jag särskilt ta fasta på den diskussion Butler för som handlar om *erkännande*. Butler diskuterar betydelser av normer när det handlar om vad som räknas som ett liv, vems värld som äger legitimitet och vem som meriterar sig till medborgarskap. Kort sagt vilka som tillåts bli och vara människor (Butler 2006, 2009, 2011). Butler diskuterar levbara liv i relation till kön och sexualitet medan jag tänker om levbara liv i relation till ålder. Butler diskuterar regleringens makt som en makt som bestämmer vad vi är och kan bli. Det som definierar begriplighet, det Foucault kallar *sanningens politik*, är olika sätt att veta samt olika sanningsformer (Butler 2006:73). Frågan om vad vi kan bli är en fråga om rättvisa, menar Butler, eftersom rättvisa handlar om ”sammanshängande beslut om vad en person är, och vilka sociala normer som måste vara uppfyllda och uttryckta för att någon skall tilldelas egenskapen ’person’” (Butler 2006:74). Butler poängterar att man måste inkludera de grupper som saknar rättigheter i den teori och praktik som eftersträvar att bredda normen för vad som räknas som ett levbart liv, men hon diskuterar inte åldersgruppen barn som en specifik exkluderad grupp och inte heller problematiserar hon ålder.¹⁸ Samtidigt som genusforskning och feministisk teori inte explicit betraktar barn som en grupp som saknar rättigheter och att den därför, enligt mig, skulle behöva utvidga sitt teoretiska tilltal och sin analys så vill jag poängtera att här har genusforskning och feministisk teori utvecklat teorier och en politisk diskussion som barndomsforskningen (som jag kommer diskutera senare i kapitlet) kan ha stor användning för i teoretiserande kring barns rättigheter.

En nära analys av individen

Ett av Foucaults maktbegrepp, *pastoralmacht* har särskild relevans för min undersökning (Foucault 1983). Foucault skrev endast några korta texter om denna typ av makt och hans studier av den avslutades aldrig (Nilsson 2009:146). Även Butler diskuterar denna särskilda form av makt, i översättningen benämns den prästerlig makt (2006:166ff). Pastoralmakten tar sin utgångspunkt i den gamla kristna traditionen där kyrkoherden hade stor makt över församlingen. För att kunna frälsa människor behövde kyrkoherden information om deras innersta,

18 Butler diskuterar barn som utsatta för övergrepp när det gäller könskorrigering men hon gör det inte utifrån en förståelse av ålder som en maktordnande princip.

om ”själens hemligheter” (Foucault 1983:214). Men det handlade inte enbart om kontroll utan till stor del om att hjälpa. I dag lever pastoralmakten vidare inom välfärdsstatens vårdande och kontrollerande institutioner, inte med frälsning som mål utan med individens hälsa, trygghet och säkerhet. Och följaktligen är det inte prästerna som är de främsta utövarna av pastoralmakten utan läkare, sjuksköterskor, domare, psykologer, poliser och socialarbetare (Foucault 1987/2003:306, Järvinen 2004:257). Men den ursprungliga funktionen, att hjälpa, är densamma och kräver fortfarande att det utförs en nära analys av individen (Foucault 1983:215). Foucault menar att pastoralmakten är svår för individer att försvara sig mot eftersom den framstår som så positiv och produktiv. Och därför är det i mötet med pastoralmakten som individen ofta ger upp ett eventuellt motstånd och villigt ingår i sin egen disciplinering. De registrerings- och katalogiserings-tekniker som klienterna utsätts för är viktiga redskap i pastoralmakten. Journaler, rapporter och förhörprotokoll bidrar till konstruktionen av klienten som socialt avvikande och bekräftar dennes behov av stöd, uppfostran och behandling. Sociologer som arbetar inom socialtjänsten kan betraktas som ”en av de centrala yrkesgrupperna i verkställandet av modern pastoralmakt” (Järvinen 2004:273).

I texter som myndigheter producerar finns makt inbyggt i själva texterna eftersom statligt sanktionerade texter alltid innebär någon form av maktutövning (Lind Palicki 2010:28). I fråga om normer är staten, i Foucaults mening, inte ursprunget till normer utan snarare en effekt av dem. Lagar och regleringar är materialiseringar av normer som får dem att verka mer stabila än de verkligen är. Jag använder norm som ett begrepp som visar hur representationer och språk, sätt att förstå och begripliggöra företeelser, situationer och saker är förknippade med makt. Normer säger åt oss hur vi ska bete oss, de gör våra liv begripliga. Lagar och regleringar är, som redan påpekats, materialiseringar av normer som får dem att verka stabila. Men ingen kan heller fullt ut kontrollera en norm. Normen repeteras i vardagsliv, i organisationer, i stater, i myndigheter och på många andra platser. Alla deltar i att skapa och upprätthålla specifika normers makt genom att upprepa dem och genom att utsättas för dem (Martinsson et al 2007:10).

Språket som styrmedel

Att analysera utredningstexterna med ett konstruktionistiskt angreppssätt innebär ett antagande om att vår uppfattning om omvärlden är en produkt av vårt

sätt att kategorisera verkligheten och att ingenting kan beskrivas objektivt eller neutralt (Potter 1996:127). När jag nu undersöker betydelse av ålder och kön i familjerättsliga utredningstexter om vårdnad, boende och umgänge så ger jag språket och texten en grundläggande betydelse. Jag analyserar utredningstexterna som betydelsefulla exempel på språkets makt. När vi använder språket är vi aktiva medskapare till att befästa eller förändra världen, att organisera och strukturera den. Genom att använda språket på ett visst sätt gör man utsagor begripliga utifrån en viss bestämd synvinkel, vilket gör språket till ett starkt styrmedel (Engelstad 2006). Enligt Foucault är det inte möjligt att definiera en utsaga genom satsens grammatiska karakteristika. En utsaga bör istället ses som en *funktion*, något som får strukturer och enheter att framträda (Foucault 2002:105,109). Familjerättens utredningstexter är formade i en praktisk verksamhet av vetande. Det vetande som produceras inom familjerätten kan inte skiljas från dem som definieras som de med rätt att framföra denna diskurs. Familjerättssekreterarna har rätt att praktisera vetandet och fastställer samtidigt gränserna för det (Foucault 2002:68ff).

Ålder och kön som effekter av normativa processer

Jag ser ålder och kön som *maktordningar* och *maktordnande principer* eftersom jag menar att de bygger på kategoriseringar som får betydelse för ordning och ordningsskapande och att de därför hänger tätt samman med makt. En annan viktig aspekt av hur jag ser på ålder är att den är relationell. Man är alltid ung, gammal, yngre eller äldre i förhållande till någon annan, men också i en viss kontext. Jag är intresserad av hur ålder används och görs i ett samhälle (i en given historisk tid) exempelvis som grund för att skapa åtskillnad och likheter, för att fördela rättigheter och skyldigheter och för att definiera och tolka individers och grupper handlingsmöjligheter (Närvänen och Näsman 2007). Ofta används kategoriseringar för att legitimera sociala hierarkier, maktasymmetrier, uteslutningar och inkluderingar. Människor sorteras i grupper utifrån egenskaper de antas dela och sorteringen utgör samtidigt en grund för att dela upp och stänga ute i ett vi och ett dem, ett jag och den Andre (Närvänen 2009:20). Det som är speciellt med åldersgruppen barn är att barns position som den Andre är så självklar att det sällan ifrågasätts samt att barns underordning anses vara legitim. Alla människor kategoriseras dock utifrån ålder och det görs på en rad sätt. Utifrån *ålderskohorter* som bygger på samma födelseår och som används

i statistik och i viss forskning, *kronologisk ålder* som exempelvis ”femåringar”, utifrån *öppna kategorier* som 65+ där alla under 65 utesluts men alla över tillhör gruppen (och konstrueras som att de har mer gemensamt med 100-åringar än 55-åringar) samt utifrån *grupper* som baseras på ålder, exempelvis spädbarn, barn, ”twens” eller ”tweenies¹⁹”, tonåringar, unga vuxna, medelålders, gamla.²⁰ Just de relativt nya begreppen twens och unga vuxna visar hur olika livsfaser hänger ihop med samhällsförändringar som exempelvis konsumtionsmönster. Det fanns en tid då tonåringar inte var en specifik livsfas på samma sätt som man inte alltid har talar om ”unga vuxna” eller ”twens”.

Åldersordning, livsfaser i livsloppet

När det handlar om att studera relationer mellan åldersgrupperna barn och vuxna studerar man också barn och vuxna som tillhörande olika åldersgrupper. Man kan också säga att det finns en *vuxenlivsfas* och en *barndomslivsfas*. I forskning om ålder teoretiserar begreppen *livslopp* och *livsförlopp* hur livet organiseras från födelse via barndom, tonår, ungdomstid, ung vuxen, vuxen, äldre, gammal till död och hur detta livslopp är indelat i *livsfaser*. Begreppet livslopp innehåller normer som pekar ut vad som är normalt och avvikande, vilka rättigheter och skyldigheter människor har och vilka aktiviteter som förväntas, respektive vilka som är oväntade eller oönskade, i en viss ålder och i en viss livsfas. I livsloppen ingår dels livsfaser som kommer i en särskild ordning, dels åldersbaserade sociala positioner. Clary Krekula, Anna-Liisa Närvänen och Elisabet Näsman argumenterar för att de institutionaliserade livsförloppen är en maktstruktur, en *åldersordning*, som spelar roll både för hur resurser och möjligheter fördelas och för hur människor disciplineras till att leva efter normer (Krekula et al 2005:83). Livsfaser är inte bara skilda från varandra, och ordnade i förhållande till varandra, utan också positionerade i relation till varandra i termer av status och statusen varierar beroende på sammanhang. Det är inte nödvändigtvis så att statusen ökar från barndom till ålderdom (Närvänen 2009:23f). Men

19 Brukar vanligen beskrivas som perioden mellan barn och tonåring. I Vi föräldrar (<http://www.viforaldrar.se/artiklar/2007/10/18/har-ditt-barn-blivit-en-tw/>) beskrivs en tweenie som ”en liten tonårswannabe” – ”too young for boys too old for toys” Alltså även en könad och sexualiserad position.

20 Se Krekula (2006) för en diskussion om ”gamla” versus ”äldre” och att det är ett politiskt ställningstagande att inte använda ”äldre” eftersom det är ett undvikande av beteckningen ”gammal” som medverkar till dess underordnade position.

vuxenlivsfasen tillskrivs generellt högre status än andra livsfaser genom att andra livsfaser konstruerades som problematiska på ett eller annat sätt. Människor som befinner sig i de andra livsfaserna konstrueras som beroende, maktlösa, tärande, i motsats till vuxenlivsfasens oberoende, maktfulla och närande. Vuxenlivsfasen kan därför betraktas som en privilegierad, ideologiskt dominerande livsfas jämfört med andra livsfaser (Närvänen och Näsman 2007). Här finns paralleller till hur genusvetenskapliga teorier diskuterar kön utifrån en könsordning/könsmaktordning där mannen betraktas som norm för människan liksom heterosexualitet, vithet, medelklass och funktionalitet.²¹

När ett brott mot åldersnormen sker, när en person gör något som förknippas med en annan ålder än den egna, blir det tydligt vilka normer det är som gäller i olika åldrar och livsfaser:

Föreställningar om avvikande och normalitet i relation till ålder och livsfas och de konsekvenser, så som negativa sociala sanktioner av olika slag, som det kan få att bryta mot ålders- och livsfasrelaterade normer kan alltså kallas *ålders- och livsfasnormativisering* (Närvänen 2009:25).

Ålder och livsfas används alltså för att skapa ordning i samhället, men görs också i vardagliga aktiviteter, kopplat till ett normsystem (Närvänen och Näsman 2007). Ett annat begrepp som används för att beskriva förmodanden om aktiviteter och fenomen som mer eller mindre passande i olika åldrar är *ålderskodning*. När ålderskodning sker används antalet år eller den *åldersbaserade kategorin* som om detta i sig förmedlar tillräckligt mycket information för att mottagarna ska kunna förstå meningen i situationen eller hos fenomenet (Krekula 2006, 2009). Krekula argumenterar för att ålderskodning kan förstås som en åtskillnadslogik som kan användas i förhandlingar om resurser. Följden av detta blir ett teoretisk antagande att åtskillnadslogiker används där de användbara (Krekula 2009:14f). Ålderskodning framstår därför som relevant när resurser och möjliga handlingar kan fördelas och regleras med hjälp av föreställningar om åldrar (Krekula 2009:15). Krekula menar att kodningar ska förstås som praktiker där

21 I benämningen mannen som norm inbegriper termen man att den det talas om är en vuxen person men där själva ålderspositionens betydelse är naturaliserad.

det förhandlas om maktrelationer. Kodningarna kan användas av privilegierade individer och av överordnade grupper för att försvara rådande maktrelationer. De kan även användas av underordnade grupper för att utmana dessa relationer. Förekomsten av åtskilliga möjliga kategoriseringar visar den viktiga roll som kodningarna spelar i processer där individer upprätthåller, utmanar och förhandlar åldersbaserade maktrelationer och därigenom skapar ramar för åldrande (Krekula 2009:15). Jag tänker att utredningstexten är ett ställe där det förhandlas om resurser, där maktrelationer försvaras och kanske utmanas, där diskurser materialiseras i form av de effekter texterna kan tänkas få för de berörda personernas liv. Utredningstexten är också ett ställe där utredaren visavi barn innehar en maktposition. I utredningstexten är utredaren överordnad barnet både utifrån ålder och professionalitet då utredaren som myndighetsföreträdare ska uttala sig om hur barnets fortsatta liv bör se ut.

Kategoriseringar utifrån ålder respektive kön

I kapitel ett har jag skrivit om relationen mellan feministisk forskning om kön och forskning om ålder. Detta för att diskutera kopplingen mellan idéer om kön och idéer om ålder och för att tänka kring hur ålder som maktordning skulle kunna bli mer intressant för genusvetenskapen. Intersektionalitet har varit ett inflytelse-rikt perspektiv inom genusforskning under lång tid, men ålder räknas sällan upp bland de kategorier som anses värda att problematiseras, och åldersgruppen barn är väldigt osynliggjord. Den svenska genusforskningen om ålder som finns fokuserar på hur kön och sexualitet konstrueras i relation till ålder och åldrande. Som nämnts i kapitel ett använder sig Ambjörnsson och Jönsson (2010) av begreppet *livslinje* för att fånga in både det som Judith Halberstam kallar för överordnade heterosexuella schema och manus där livslinjen redan är utstakad exempelvis i språket och i kulturella representationer. Sara Ahmed har en mer fenomenologiska syn på livslinjen som något som ”aktivt trampas upp och både formar kroppen och omformas av kroppen” (Ambjörnsson och Jönsson 2010: 11).

Åldersforskarna Elisabet Näsman och Anna-Liisa Närvänen argumenterar för att en åldersordning kan betraktas som överensstämmande med det de kallar en genusordning, (vilket motsvarar det jag benämner könsordning). Åldersbegreppet är dock problematiskt på så sätt, menar Närvänen och Näsman, att vardagsbegreppet är knutet till kronologisk ålder och en biologisk åldrandeprocess

(Närvänen och Näsman 2007:228). De argumenterar för att man på samma sätt som man, enligt dem, kan skilja mellan kön, könskategori och genus kan göra en åtskillnad mellan ålder, ålderskategori och socialt konstruerad/producerad ålder. Näsman och Närvänen diskuterar att ett teoretiskt problem är att det inte finns någon bra motsvarighet till det de kallar genusbegreppet, som kan appliceras på ålder, samt att det finns en betydande skillnad mellan kategoriseringar utifrån ålder respektive kön. När det gäller kön innehåller diskursen två motsatta kategorier; feminin och maskulin medan kategoriseringar utifrån ålder är mycket mer mångskiftande. Det fungerar inte att skapa en binär uppdelning mellan barn och vuxna eftersom det inte skulle återspegla hur ålderskategorier används i vardagligt användande, menar Närvänen och Näsman. Jag anser inte, som jag skrev tidigare, att det är meningsfullt att göra en åtskillnad mellan kön och genus och jag undrar hur relationen mellan ålder och social konstruerad/producerad ålder skulle beskrivas. Vad kommer först? Vad är bestämmande? Den kronologiska åldern eller den sociala?

Kritiken av föreställningen om en universell kvinnokategori inom genusforskningsfältet har inneburit att forskare valt att problematisera hur kön samspelar med andra kategorier istället för att teoretisera kring den dikotoma konstruktionen av kvinna/man och kvinnlig/manligt. Centralt hos Butler är en stark kritik mot att könskategorier beskrivs som två till antalet och det finns följaktligen strategier för en uppluckring av dessa (Butler 1999, 2006:61). Närvänen och Näsman argumenterar alltså för att den binära uppdelningen barn - vuxen inte kan jämföras med feminin och maskulin (Närvänen och Näsman 2007:229). Men just den binära uppdelningen är ju inte oproblematiserad för en genusvetare. Butler menar att man genom att hålla begreppet "genus" skilt från både maskulinitet och femininitet innebär att "trygga ett teoretiskt perspektiv ur vilket man kanske kan redogöra för hur binariteten maskulin och feminin har kommit att täcka genus semantiska fält" (Butler 2006:60). Butler menar vidare att man genom att prata om transgender och cross-gender:

redan visat att genus har en förmåga att röra sig bortom den naturaliserade binariteten. Sammankopplingen av genus med maskulin/feminin, man/kvinna, manligt/kvinnligt, utför således just den naturalisering som begreppet genus är avsett att förhindra (Butler 2006:60).

Kategorisering utifrån ålder, oberoende om det rör sig om vetenskap, andra professionella praktiker eller i vardagen, skiljer mellan olika ålderskategorier och livsfaser genom livsloppet och dessa kategorier är inte motsatta på något enkelt sätt, poängterar Näsman och Närvänen (2007:229). Här vill jag inflika att den grova uppdelningen i ålderskategorierna barn – vuxna ändå fungerar just så binärt, i och med att barn som specifik ålderskategori konstrueras i motsats till vuxenkategorin på en rad sätt, i en rad diskurser, utan att någon hänsyn tas till specifik kronologisk ålder inom kategorierna. Närvänen och Näsman menar dock att ålderskategorier är positionerade kategorier, att det finns en åldersordning inneboende i ålderskategoriseringar som positionerar kategorier i förhållande till varandra i termer av statusskillnader och konstituerar en åldersbaserad hierarki. Begreppet genus är tänkt att förhindra naturalisering eftersom naturalisering kan verka förtryckande. Om man tänker på paralleller mellan en åldersordning och en könsordning så finns det ingen liknande diskussion om binariteten vuxen-barn och vilket begrepp som kunde användas för att komma ifrån den naturaliserande effekten. Hade genusforskningen problematiserat ålder, barns underordning och vuxennormen är jag säker på att vi haft en sådan diskussion och kanske även avnaturaliserade begrepp för ålderskategorier.

De discipliner som specialiserat sig på ålder och då specifikt åldersgrupperna barn respektive gamla, är *barndomsforskningen* eller *den nya barndomsociologin* som inriktningen också kallas, samt forskning om äldre och åldrande och kritisk gerontologi. De ryms under begreppet *åldersforskning* som (ännu) inte är ett etablerat begrepp. Owe Ronström diskuterar att en följd av att man inte tar kunskapsobjektet ”äldre” för given inom äldreforskningen är att den utvecklas till att bli en forskning om ålder och åldrande (Ronström 1999 i Jönsson 2009:13). Precis som det ämne jag började läsa i mitten av 1990-talet benämndes *tvärvetenskapliga kvinnostudier* nu benämns genusvetenskap kan man tänka sig en utveckling där forskning om ålder inbegriper alla åldrar och relationer mellan åldrar och där redan etablerade begrepp som livslopp, livsfas, ålderism²² och ålderskodning utvecklas och används i teorier om ålderns betydelser som en maktordnande princip.

22 Begreppet ålderism, som lanserades av Robert Butler 1969, används främst för att diskutera diskrimineringen av gamla personer. Ålderism är internationellt ett etablerat begrepp, både inom akademien och utanför, men i Sverige har begreppet inte använts särskilt mycket inom forskning och knappt alls i samhället i stort (Heikkinen och Krekula 2008:21).

Finns vuxna?

Som jag tidigare påpekat så är jag främst intresserad av det relationella förhållandet mellan åldersgrupperna barn - vuxen i frågan om hur barns rättigheter formuleras av en myndighet. Precis som kön görs ålder relationellt och vi förstår åldersgruppen barn i förhållande till åldersgruppen vuxna. Utan en förståelse av vad en vuxen är, förstår vi inte innebörden av vad barn är, och vice versa. Vuxna – finns de? kan man fråga sig, som en parafras till Maud Eduards KVT-artikel från 1998, ”Män – finns de?”²³ Där diskuterar Eduards det politiskt och teoretiskt intressanta att kvinnor ofta könsbestäms inom politiken medan det motsvarande inte gäller för män. På samma sätt åldersbestäms ofta gruppen barn, men inte gruppen vuxna. Det poängteras att någon är ett barn medan vuxenpositionen inte benämns utan tas för given. Att positioneras som barn, och benämnas som barn, innebär ett antagande om egenskaper som bland andra omogenhet, icke-färdighet och spontanitet i betydelsen icke-reflekterande, medan den vuxna förstås som motsatserna: mogen, färdig och eftertänksam. Barnet som den Andre bidrar på så sätt genom sin blotta existens till att vuxna framstår som vederhäftiga och erfarna.

Det forskningsfält som undersöker åldersordningens betydelse för barn är alltså den av barnrättsrörelsen inspirerade *barndomsforskningen*. Fältet bildades i mitten av 1980-talet som en kritik av forskning om barn inom discipliner som psykologi, sociologi, antropologi, pedagogik och socialt arbete. Detta nya fält tillkom som en kritik av forskning så som den bedrivits inom discipliner där man utgått från ett *utvecklingsperspektiv* på barn och en syn på barn och barndom som att de är självklara, naturligt givna fenomen (Näsman et al 2008:9). En för mig viktig utgångspunkt i barndomsforskningen är problematiserandet av för givet tagna skillnader mellan barn och vuxna. Både psykologisk och sociologisk teori har använt metaforen ”resa” för att beskriva barndom. En resa som barn börjar ”nära naturen” och som de gradvis tar sig bort från för att bli allt mer mänskliga, genom att växa sig mer rationella och mer kulturella (Alanen 1988, Lee 2001:38). Forskare verksamma inom fältet barndomsforskning som är kritiska till forskning om barn i ovan nämnda discipliner, menar att när man utgår från ett utvecklings- eller socialisationsperspektiv på barn, gör man det från ett *vuxenideologiskt perspektiv* där vuxna har makt att definiera barn.

23 Tack Maria Eriksson, som gjorde mig uppmärksam på den här parallellen

En av det vuxenideologiska perspektivets konsekvenser blir att barns egna intentioner och intressen av att delta i sin socialisering utesluts. Detta medverkar till att konstruera barn som passiva objekt och offer för omständigheter som ligger utanför dem. Målet med barndomsforskningens perspektiv, där barn blir aktörer, är att minska maktskillnader mellan barn och vuxna (Alanen 1988, 1992; Hockey & James 1993; James, Jenks & Prout 1998; James & Prout 1990; Näsman 1994, Qvortrup 1994). En konsekvens av barndomsforskningsfältets kritik mot utvecklingsperspektivet blev att man istället började studera sociala konstruktioner av barn och barndom. Men frågan om man kan hävda att barndom enbart är en social konstruktion, som får sin betydelse enkom av hur mänskliga aktörer tolkar den, engagerar forskare inom fältet (se t ex Prout 2005, Smith 2010).

Barns subjektivitet

Barndomsforskningen betonar *barns aktörskap* vilket har medfört att barn diskuteras i termer av *medborgarskap* – ett begrepp som traditionellt helt uteslutit barn och tidigare även kvinnor. Barns medborgarskap handlar främst om rättigheter och dessa kategoriseras utifrån FN:s barnkonvention som protection, provision, participation – skydd, samhälleliga resurser och delaktighet (Näsman et al 2008:11). En av barndomsforskningens utgångspunkter är att ta barn på allvar som *sociala aktörer i egen rätt* och det är i det sammanhanget begreppen *det kompetenta barnet* och *barns delaktighet* har kommit att bli betydelsefulla. Att tala om *det kompetenta barnet* och att *ge barn röst*, att använda barns subjektivitet som ett argument och att göra anspråk på barns autentiska och ikoniska status, är problematiskt för mig som poststrukturalistiskt inriktad genusvetare (se Burman och Stacey 2010:230 för en vidare diskussion). Inom postkoloniala feministiska studier har man sedan länge kritiserat akademiska ambitioner på att ge marginaliserade subjekt en röst (exempelvis Mohanty 2000, Spivak 1994). Alan Prout menar att när sociologin letade efter metaforer för mobilitet och komplexitet så reste barndomssociologer barndomsbygget som en permanent struktur (2005:62). En annan aspekt av barndomsforskningen Prout lyfter fram som problematisk är att många av de analytiska kategorier som barndomssociologer använder är dikotoma, natur – kultur, struktur – aktörskap, individ – samhälle, beings – becoming (Qvortrup 1994). Kategorierna är konstruerade kring en antingen-eller logik av ömsesidig exkludering i en tid där barndom, tvärtemot

detta, verkar bli mer tvetydig och mer mångfaldig (Lee 2001; Prout 2005:67). Däremot tillåter begreppet *livslopp*, menar Prout, precis som Närvänen och Näsman (2007), komplexitet och mångfald. Det reducerar inte fenomenet till ett logiskt eller inre förhållande mellan enbart två kategorier; barn och vuxen, utan är öppet för effekterna av en lång rad mänskliga och icke-mänskliga faktorer i konstruerandet av ett stort antal versioner av barndom och vuxenliv som de skiftar över tid (Prout 2005:79). En intressant parallell till Prouts diskussion med direkt betydelse för min undersökning är det Erikssons och Näsman diskuterar om den binära uppdelningen i en omsorgsdiskurs och en rättighetsdiskurs och huruvida barn kan förstås som offer och aktörer på samma gång. Detta diskuteras vidare i kapitel 3 och i kapitel 5.

Barndomsforskningsfältet har funnits i 30 år och Prout, som alltså räknas till en av fältets pionjärer, menar att det finns en tendens att upprepa de grundläggande idéerna, som exempelvis ”barn är sociala aktörer”, som om de fortfarande är nya insikter som det inte sedan länge råder stor enighet om. Prout diskuterar, som jag skrev tidigare, hur det barndomssociologiska fältet återskapar dikotomin natur - kultur genom att helt rikta in sig på den sociala konstruktionen (Prout 2005:2). Liknande kritik som framförts av Prout, mot barndomsforskningens ensidiga fokus på sociala konstruktioner och uteslutande av biologiska fakta, förs av genusforskare inom den så kallade materiella vändningen. Här finns också ett missnöje med postmodernismen och dess uteslutande av ”verkligheten” och ”det materiella” till förmån för diskurs, representationer och text (Alaimo och Hekman 2008:2). Också genusforskning återskapar dikotomin natur – kultur. Alaimo och Hekman diskuterar att ”naturen handlar” och dessa handlingar får konsekvenser för både den mänskliga och icke - mänskliga världen och att vi därför behöver sätt för att förstå interaktioner mellan fenomen som är materiella, diskursiva, mänskliga, kroppsliga och teknologiska (Alaimo och Hekman 2008:5). Den materiella vändningen öppnar upp för nya etiska och politiska perspektiv i och med att diskurser ges materiella konsekvenser som kräver etiska reaktioner. Etiken kan därmed inte vara centrerad till diskurserna utan även till de materiella konsekvenserna eller effekterna, det som Butler benämner verklighetseffekter. Den materiella feminismen innebär att kulturrelativismens dödläge, där alla etiska positioner blir likvärdiga och där vi därför inte kan göra några tvärkulturella bedömningar, kan rubbas. Detta dödläge har blockerat feminister som velat stoppa övergrepp mot kvinnor i andra kulturer.

En materiell etik för med sig att vi kan jämföra de verkliga materiella konsekvenserna, verklighetseffekterna, som etiska positioner medför och dra slutsatser från dessa jämförelser, menar Alaimo och Hekman (2008:7).

Barndomsforskningens avståndstagandet från *den naturliga barndomen* kommer sig delvis av en kritik mot utvecklingspsykologin och att man där fokuserar på barn i egenskap av blivande vuxna istället för varande barn (Qvortrup 1994). Ett av barndomsforskningens tidigaste bidrag till en ny förståelse av barndom är begreppet "becomings" – *blivande*, som belyser förståelsen av barn och vuxna som två olika typer av människor, där vuxna är human beings och barn utgör human becomings eller "not yet" (Qvortrup 1994). I en stor del av den forskning som barndomsforskningen kritiserar ses vuxna som färdigsocialiserade medan barn betraktas som *på väg* mot detta tillstånd. Den vuxna är stabil, komplett, innehar självkontroll och är oberoende i tanke och handling. Barnet – den blivande – är å andra sidan föränderlig och icke-färdig och saknar den självbehärskning och självkontroll som *skulle kunna* tillåta självständighet i tanke och handling (Lee 2001:5). "Becomings"-synen har bidragit till att objektifiera barn, att förneka barn en position som någon som vet något (Mason 2005:93).

Sammanfattningsvis blir det viktigt för mig att undersöka vilka gränser det finns för vad som är vetbart inom familjerätten och hur dess normer och diskurser får sociala effekter, verklighetseffekter. Detta eftersom jag betraktar utredningstexten som en plats där det förhandlas om resurser, där maktrelationer försvaras och kanske utmanas och där diskurser materialiseras i form av de effekter texterna kan tänkas få för de berörda personernas liv. Det blir betydelsefullt för min analys av utredningstexterna att undersöka hur normer är verksamma när familjerättens utredare skapar mening kring barn och vuxna och hur dessa normer kan verka begränsande för barns och vuxnas handlingsutrymme. Här blir Foucaults begrepp *pastoralmacht* användbart, liksom Butlers reflektioner över vems värld som äger legitimitet och vem som meriterar sig till medborgarskap. Att görandet av ålder och kön är effekter av normativa processer är en viktig utgångspunkt för min analys liksom barndomsforskningens problematiserandet av för givet tagna skillnader mellan barn och vuxna.

Empiriskt material

De 28 utredningstexter som utgör materialet för denna avhandling kommer från tre olika socialkontor i Sverige. Det är utredare själva som valt ut texterna utifrån kriteriet att uppgifter om våld från pappan sida mot mamman och/eller barnen ska förekomma. Texterna är författade under åren 2003–2005. En lagändring med betydelse för min undersökning är att när utredningstexterna skrevs hade föräldrabalkens paragraf 2 a en något annorlunda betydelse. Innan lagstiftningen ändrades 2006 betonades inte lika starkt att risken för att barnet kan komma att fara illa ska väga tungt när man bedömer barnets bästa. Men redan 1993 gjordes klart att domstolarna ska beakta ”risken för att barnet i samband med utövandet av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa (Prop 1992/93:139:1).²⁴

Utredningstexterna följer ungefär samma mönster när det gäller disposition: de börjar med en redogörelse för de olika parterna i tvisten och vad de yrkar. Sedan följer oftast registerutdrag och en redogörelse för om utredningens genomförande följt av utredarens refererade möten och samtal med parterna; med mamman och pappan och ibland med barnen, föräldrarnas nya partners och med referenspersoner vilka ofta är lärare, forskollärare och fritidspedagoger. Efter det följer en sammanfattning, en konsekvensbeskrivning och förslag till det beslut familjerätten anser att tingsrätten bör ta. Texterna är ungefär likadant uppbyggda till sin form, men i innehållet, hur de är språkligt formulerade skiljer de sig åt.

Texterna som utgör mitt material handlar om 40 barn, 17 flickor och 23 pojkar. Det äldsta barnet är 15 år och det yngsta 15 månader. 18 barn har minst en förälder som är födda i ett annat land än Sverige. Tre av dessa 18 barn har pappor från ett annat europeiskt land och mammor från Sverige. 15 barn har föräldrar som båda är födda i ett utomeuropeiskt land. Utredningstexterna är sekretessbelagda. När jag fick dem i min hand var personerna avidentifierade och de enda uppgifter som fanns handlade om deras kön och ålder. Orter var också avidentifierade men inte länder. Datum, platser samt vissa detaljer har jag själv avidentifierat. När det gäller benämning av de personer texterna handlar

²⁴ http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/prop-199293139-om-olovligt-b_GG03139/

om har jag valt att ge dem namn istället för att skriva [barnet], [mamman], [pappan]. Särskilt svårt har det varit att namnge personer som flytt eller invandrat till Sverige. Jag vill inte osynliggöra nationalitet samtidigt som jag har avidentifierat vilket land personerna flytt eller utvandrat från. Här har jag valt namn från respektive land eftersom det inte exakt pekar ut landet men ändå säger något om vilken världsdel det handlar om.

Etiska reflexioner

Det är två olika slags etiska reflektioner jag vill diskutera. Jag analyserar utredningstexterna utifrån ett tolkningsperspektiv som kritiserar vuxenhegemoni samtidigt som jag själv är en del av denna hegemoni. Jag är vuxen och jag uttalar mig om barns rättigheter, när jag snarare borde verka för att barn själva får formulera frågor, välja tolkningsperspektiv och göra sina egna analyser. Ett sätt att avhjälpa det problemet är att barn deltar som medforskare i forskning som handlar om barn (Brembeck et al 2010). Så har jag inte jobbat i avhandlingen, men det skulle jag gärna göra i framtiden. Jag analyserar dokument som handlar om personer som befinner sig i en utsatt situation i och med att de utreds av en myndighet i syfte att en annan myndighet ska fatta beslut om deras liv. Personerna beskrivs i utredningstexten och jag analyserar dessa skrivningar för att göra en annan beskrivning. Jag känner stor respekt för dessa personers integritet och jag vill inte bidra till att göra personer till stereotyper eller ännu mer utsatta. Det är svårt att komma ifrån och i någon mån oundvikligt. Dokumentstudien är etikprövad och godkänd av Regionala etikprövningsnämnden i Göteborg (031-05).

Metod

Jag har valt att analysera utredningstexterna med redskap hämtade från den kritiska lingvistik och från narrativ teori. Kritisk lingvistik är en lingvistisk inriktad form av diskursanalys. Metodens explicita syfte är att vara samhällskritisk och blotta maktrelationer med textanalysens hjälp (Bergström och Boréus 2005:264). Språkvetaren Lena Lind Palicki (2010) beskriver den tidiga kritiska lingvistik som ett exempel på en forskningstradition med ett förhållandevis strukturellt förhållningssätt, då den betraktar grammatiska kategorier som ideologiskt laddade. Den tidiga kritiska lingvistik betraktade den rådande ideologin, som sågs som strukturell, som att den kom till uttryck i en viss språkform

i texter, i till exempel nominaliseringar eller passiver. Språket betraktades därmed som ett maktverktyg som användes för att få social kontroll (Lind Palicki 2010:25). Min användning av kritisk lingvistik ligger inte i linje med den tidiga traditionen, eftersom ideologibegreppet inte är relevant för mig. När jag använder kritisk lingvistik betraktar jag inte de grammatiska kategorierna som laddade *i sig* utan menar att effekten av att exempelvis använda sig av nominaliseringar och subjektiv eller objektiv modalitet beror på kontexten och hur de används.

Den kritiska lingvistikerna menar att det inte finns någon värderingsfri reflektion av "fakta" utan att varje särskild form av lingvistiskt uttryck i en text har sin orsak. Kritisk lingvistik syftar därför till att förstå de normer och värderingar som är inbegripna i lingvistiskt användande (Fowler 1991:8). Mitt syfte med att använda lingvistiska analysredskap är att kunna säga något annat och något mer om utredningstexternas perspektiv än om jag bara hade undersökt texternas explicita argumentation. Jag kan rimligen också diskutera något som visar en del av avsändarens (familjerättens) intentioner eller hur mottagaren (tingsrätten) kan tänkas uppfatta utredningstexternas meddelande, som inte är uppenbart när man gör en mer "vardaglig" eller "icke-nära" läsning av texterna. Därigenom kan jag få syn på allmänna föreställningar och normer om ålder och kön som finns i vårt samhälle. Att texterna som utgör mitt material formuleras och används av myndigheter innebär att de har inflytande på flera nivåer i människors liv, dels direkt på människors faktiska levnadsomständigheter, dels på en normativ nivå. Texterna visar inte bara på vad som är acceptabelt i vårt samhälle och vad som inte är det. De är också med om att skapa dessa gränser genom att upprepa och möjligen också utmana dem.

Jag utgår dessutom från utredningstexterna som narrativ och undersöker hur dessa berättelser är språkligt strukturerade. En narrativ analys betraktar berättelser som "socialt uppbyggda och situationsbundna versioner (bland andra tänkbara versioner)" (Börjesson 2003:75). Det innebär bland annat att jag särskilt intresserar mig för textens oklarheter, dess tystnader, avbrott och motsägelser. Det innebär också att jag fokuserar de element som framstår som märkliga och obegripliga i texten för att på så sätt hitta gränserna för vad som är begripligt, och vad som kan sägas, enligt textens egen logik (se tex Engebretsen 2006, Czarniawska 2004:97). Men snarare än att analysera *vad* en text "säger" är jag intresserad av att analysera vad en text *gör* (jfr Czarniawska 2004:88). Jag är

med andra ord intresserad av hur normaliserings- och naturaliseringsprocesser språkligt går till. Vad är det i texten som betraktas som självklart, som inte anses behöva förklaras och tvärtom, vad är inte självklart i texten, vad är det som behöver förklaras? Jag gör en ”misstänksam läsning” (Ricoeur 1970) av utredningstexterna, inte en välvillig, och jag vill poängtera att den läsningen är en av flera möjliga.

Den genre vårdnadstvistutredningar tillhör kan man kalla för sakprosa; ”vanliga, vardagliga och icke-litterära texter” (Englund och Ledin 2006). Å ena sidan kan man hävda att mitt material varken är vanligt eller vardagligt: att våld och tingsrättsförhandlingar inte är en realitet för huvudparten barn, mammor och pappor i Sverige. Å andra sidan kan man konstatera att för vissa barn, mammor och pappor är våldet i högsta grad en realitet. Det är den vardag de lever i. Utredningar om vårdnad, boende och umgänge är viktiga texter, även om det är en typ av text som inte har särskilt många läsare; de är inte ”mycket lästa” texter. Men de innehåller, hävdar jag, representationer som är betydelsefulla för skapandet och bevarandet av ”det sociala” eftersom texterna normerar sociala praktiker. Texten förmedlar kunskap, den pekar på vilken sorts kunskap som är legitim och vilken som är illegitim (Englund och Ledin 2006:63f). Jag anser inte att texterna avspeglar verkligheten, ändå *säger* de något om verkligheten och är med om att genom sina normaliseringseffekter få verklighetseffekter (Butler 1993:129).

För mig blir det viktigare att säga något om olika betydelsemöjligheter än att säga något om det verkliga, det vanliga eller det genomsnittliga. Kerstin Englund och Per Ledin menar att sakprosatextens huvudfunktioner i samhället är, förutom att normera sociala praktiker, att upprätthålla ett kollektivt minne. Att texten upprätthåller ett kollektivt minne innebär att den har betydelse för våra emotioner och för hur vi handlar (Englund och Ledin 2006:63f).

Min utgångspunkt är att den text som utredaren producerar är resultatet av olika språkliga val han eller hon gjort. När det gäller konstruktioner av barn spelar de valen stor roll för hur barn framställs och vilken betydelse deras röst ges – och i slutändan kan det spela roll för hur tingsrätten dömer i tvisten. Utredaren har för det första valt ut *vilken* information, av allt det material som samlats in under utredningens gång, som ska formuleras i skrift och överlämnas till

tingsrätten. För det andra är det just *hur* utredaren formulerar sig som kan vara betydelsefullt för hur tingsrätten tolkar och använder utredningstexten i sina domar. Utredningstexten kan på så sätt få olika funktioner; en funktion kan vara att en text genom sin framställning av en våldsam pappa kan bidra till rättsliga beslut som skyddar barnet. Eller så kan texten, genom sitt sätt att framställa barnet, konstruera barnet som ett objekt och därmed undergräva barnets chans till delaktighet i den familjerättsliga processen. Utredningstexterna är ofta skrivna av fler än en person. På så sätt kan man se dem som kollektiva produkter. Men det är också ofta en utredare som är huvudansvarig för texten och för enkelhetens skull väljer jag att skriva om utredaren i singular, när det inte uttryckligen står "vi" i texten.

Analysprocessen

Jag använder delvis olika metoder i analyskapitlen beroende på vilket fokus jag har. Men en gemensam nämnare är att de hjälper mig att analysera det texten gör snarare än det texten säger. I de två första analyskapitlen, kapitel fyra och fem, analyserar jag delar av många olika utredningstexter. Där använder jag dels redskap från den kritiska lingvistikens, dels *showing och telling* som är ett begreppspår från narrativ teori. I kapitel sex, däremot, där jag inledningsvis analyserar flera delar från samma utredningstext, i syfte att kunna diskutera ett sammanhang, använder jag Mieke Bals begrepp *fabula* och *berättelse*. Det gör jag eftersom utredningstexten som sammanhängande berättelse blir viktig för mig i kapitel sex. Dessutom blir skillnaden mellan de olika händelser (fabulor) som presenteras i texten och *sättet* de presenteras på, *berättelsen*, viktig. Den skillnaden har även tidigare varit viktig och jag har belyst den med *showing och telling* men där blir fokuset mer på om personerna i texten visas fram eller visar fram sig själva. När det gäller fabula/berättelse är fokus mer på hur själva händelsen beskrivs.

De olika textanalytiska metoder jag använder i kapitlen innebär att jag får syn på olika saker. Detta grepp är också ett av mina resultat. Jag inledde analysarbetet när jag blev tilldelad utredningstexterna i det forskningsprojekt jag skriver om i kapitel 1. När jag läste texterna fångades jag snabbt av framställningen av barnen i texterna och bestämde mig för att analysera hur barn och det barn säger i texten konstrueras. Då jag analyserade texterna, med fokus på framställningen av barn

och med hjälp av begreppen showing och telling, såg jag att dessa berättargrepp var betydelsefulla generellt för framställningen av barnen och därmed också för barns rätt till delaktighet i den familjerättsliga processen. Förutom showing och telling hade jag användning för begrepp från den kritiska lingvistik som problematiserar hur man genom att formulera en text visar på ett perspektiv, hur utsagorna blir begripliga från en bestämd synvinkel.

När jag hade framställningen av barnen i mitt analytiska fokus såg jag också att många texter fokuserade på pappan när hembesök refererades, vilket jag noterade eftersom hembesöket främst är till för att utredarna ska bekanta sig med barnen inför barnsamtal, men jag gick inte vidare med papporna i det skedet. Eftersom en gemensam nämnare för många av de barn som enligt min analys fick en chans till delaktighet i texten var att de också talade om våld beslöt jag mig för att analysera just dessa berättelser i nästa steg. I den analysen behåller jag redskapen från den kritiska lingvistik. Efter den analysen beslöt jag mig för att analysera hur pappors föräldraskap framställs och valde då att analysera flera delar ur en enskild text för att kunna säga något om en utredningstext helhet. Därför använder jag mig i det kapitlet av delvis andra begrepp. Avhandlingens analyskapitel följer alltså min analysprocess även om jag arbetat om dem då jag genomfört hela analysen eftersom nya frågor väckts hos mig under arbetets gång. Själva greppet för avhandlingen som helhet med mitt fokus på just aspekterna delaktighet, skydd och omsorg från barnets bästa samt min teoretiska ram är något som vuxit fram i dialog med det empiriska materialet. Så man kan säga att avhandlingens utgångspunkter inte var analysens utgångspunkter utan är en del av resultatet. De olika lingvistiska och narrativa verktyg jag använder beskriver jag i kapitel fyra samt i kapitel sex.

KAPITEL 3

FORSKNINGSSAMMANHANG

I det här kapitlet diskuterar jag forskning om barns delaktighet i rättsliga processer där det förekommer uppgifter om våld. Jag diskuterar också våld i samband med ålder och kön samt pappors föräldraskap och jämställdhetsdiskursen i Sverige.

Avhandlingens fokus ligger på barn som upplever våld i sin familj, men eftersom det är pappors våld som särskilt problematiseras är även könsaspekten viktig. I denna studie utgår jag från material som synliggör pappors våld. Jag är medveten om att när jag väljer att fokusera just pappors våld i olikkönade parrelationer utesluter jag samtidigt möjligheten att studera pappors våld i samkönade parrelationer samt mammors våld i samkönade och olikkönade parrelationer. Dessutom utesluter jag våld inom relationer där våldsutövare och offer har identifikationer som inte ryms inom en binär könsuppfattning. Benämningen *mäns våld mot kvinnor* är inte oproblematiserat även om det idag fungerar som en beskrivning av ett samhällsproblem. 1990 formuleras våld mot kvinnor för första gången som en fråga som handlar om jämställdhet i regeringens jämställdhetspolitiska proposition (Wendt Höjer 2002:155). När det gäller *föräldrars våld mot barn* är det förbjudet i för närvarande 31 länder, det vill säga i 15 procent av världens länder, men lagligt i övriga.²⁵ Att föräldrars våld mot barn ”i uppfostrande syfte”, så kallad aga, inte är förbjuden i länder som annars ser sig som demokratiska, som USA, Australien och Storbritannien beror på samhällets

25 <http://www.rb.se/vartarbete/internationellt/vald/Pages/Total-forbjud-aga-i-alla-lander.aspx> (120130)

konstruktion av barn och barndom (Saunders och Goddard 2005). Barns lägre status tillåter och tolererar angrepp som varken är tillåtna eller socialt accepterade när det gäller vuxna. Våld mot barn, som dessutom ofta beskrivs med trivialiserande ord som ”smiska” och ”daska”, rättfärdigas med att det är den vuxnas ansvar att socialisera barnet (ibid). Även det faktum att barn *familjariseras*, att barn ses som tillhörande föräldrarna är ett fenomen som barndomsforskningen tidigt kritiserade (Alanen 1992:91). Att barn familjariseras hjälper till att trivialisera våld mot barn liksom att barn förstås som *i blivande* (Mason 2005; Mayall 2005; Saunders och Goddard 2005; Qvortrup 1994). Dessutom får konstruktionen av barn som oskuldsfulla, vilket är centralt i definitionen av barndom, effekten att barns sårbarhet för övergrepp ökar genom att konstruktionen bidrar till att barn förnekas språk, kunskaper, val och makt inom dessa sammanhang (Robinson 2005:73).

Barns möjligheter att komma till tals

Det projekt där min studie ingår är ett av de få exempel som finns i Sverige där forskning med fokus på våld och barns möjligheter att komma till tals i familjerättsliga utredningsprocesser drivs (Dahlkild-Öhman 2011:96. Se även Röbbäck 2012). Däremot finns en hel del forskning, både i Sverige och internationellt, om barns delaktighet och möjlighet att komma till tals i utredningar om vårdnad, boende och umgänge där våld *inte* fokuseras. Studierna visar att det finns betydande svårigheter för barn att komma till tals och att detta särskilt gäller yngre barn (Dahlstrand 2004; Kaldal 2010; Rejmer 2003; Schiratzki 1997, 2006; Singer 2010). Särskilt intressant i de internationella studier där forskare inte haft fokus på våld är att barn som upplevt försummelse och respektlöshet i sina familjer mer betonade rätten till självbestämmande och betydelsen av att få prata med någon utanför familjen än barn som inte upplevt förtryck i sin familj (Neale 2002:469; Parkinson et al 2007:88).

Omsorgsdiskurs – delaktighetsdiskurs

Barndomsforskningen betonar, som jag diskuterade i föregående kapitel, *det kompetenta barnet*, *barns delaktighet* och *barn som aktörer*. Men hur går det ihop med barn som upplever våld och dessa barns positioner som offer? Kan barn förstås som offer och aktör samtidigt? Maria Eriksson och Elisabet Näsman

reflekterar kring hur man i praktiken kan förena en princip om barns rätt till delaktighet och en princip om barns rätt till omsorg och menar att de två perspektiven inte behöver stå i dikotomt förhållande till varandra. Istället kan perspektiven förenas i ett dubbelt förhållningssätt där barn samtidigt konstrueras som objekt i behov av vuxnas vård, skydd och kontroll och där man har ett aktörsperspektiv på barn (2008:42,44). I analyser av intervjuer med barn ser Eriksson och Näsman fyra positioner som är tillgängliga för barn som upplevt våld; *beskyddat offer*, *osynligt offer* och *oskyddat offer* är de vanligaste i deras material. Men positionen *delaktigt offer*, den position som ligger i linje med vad barnkonventionen och föräldrabalken förutsätter, beskrivs inte lika tydligt av de barn Eriksson och Näsman intervjuar (2008:100).²⁶ Eriksson och Näsman diskuterar också betydelser av kön för att förstå varför barn positioneras som de gör. Vilka förväntningar finns exempelvis på hur en pojke, ett offer och ett barn ska bete sig i olika situationer och vad som händer när ett barn bryter mot de föreställningarna (Eriksson och Näsman 2008:98).

Barns rätt till delaktighet

En annan av de få svenska undersökningar om barn och familjerätt som även tar upp våld handlar om verkställighet av domar om umgänge. Verkställighet innebär att en förälder kan väcka talan hos tingsrätten om den andra föräldern vägrar att följa det avtal eller den dom som gäller. Ingrid Höjer och Karin Röbbäck har undersökt hur barns bästa och barns vilja uppmärksammas i verkställighetsmål. Höjer och Röbbäck såg att barns ålder har stor betydelse då det vid tiden för undersökningen förelåg en tolvårsgräns för barns delaktighet. Barn från tolv års ålder som ansågs tillräckligt mogna hade möjlighet att hindra verkställighet. För barn under tolv år var det omöjligt att betraktas som tillräckligt kompetenta för att deras vilja skulle tillerkännas betydelse (Höjer och Röbbäck 2007:101). En annan anledning till att inte låta barns vilja bli avgörande är en normaliserad idé om att barn inte ska behöva ta ställning för den ena eller andra föräldern. Såväl för barn under som över tolv år förs ett resonemang om riktigheten i barns uttalade vilja, poängterar Höjer och Röbbäck. I flera domar hävdas att "(d)et är en svår och mycket grannlaga uppgift att kartlägga ett barns viljeinriktning". I ett antal

26 Intervjuerna genomfördes i projektet *Barn som upplevt pappas våld mot mamma möter familjerätten i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*.

domar finns det resonemang om vilken tilltro som kan läggas till barns uttalade vilja, och ett resonemang om vad som är barns "verkliga" vilja. Både de barn som beskrivs som negativa till umgänge med den förälder de inte bor tillsammans med och de barn som beskrivs som ambivalenta angående umgänge ifrågasätts av rätten. Ofta argumenterar rätten att det är svårt att avgöra i vilken utsträckning barns (o)vilja beror på egna upplevelser med pappan eller en påverkan av mammans inställning. Detta skrivs i könsneutrala termer, poängterar Höjer och Röbbäck, men vid genomgång av alla domar blir det tydligt att ansvaret att ha påverkat ett barn alltid läggs på mamman. Vid en genomgång av samtliga fall där barns vilja har redovisats tolkas barns vilja som den "verkliga" om barn säger att de vill träffa den andre föräldern, annars anses de vara påverkade att säga som de gör. Det finns inget fall i studien där barns motvilja att träffa umgängesföräldern tolkats som den "verkliga" viljan (Höjer och Röbbäck 2007:110).

Även i annan forskning finns exempel på uppfattningen att barnets rätt inte omfattar barnets rätt att inte ha umgänge med den andre föräldern (se t.ex. James & James 2004; Ottosen 2006; Smart et al. 2001). Makten blir därför en fråga om ålder och om relationerna mellan åldersgrupperna barn och föräldrar. Det blir också en maktfråga som handlar om kön eftersom det görs skillnad på mammors och pappors ansvar. Diskussionen om barnets vilja kan här göras än mer komplex. Betoningen på barnets behov av båda föräldrarna är kopplad till föreställningen om det utvecklande och beroende barnet (James & James 2004; Smart et al. 2001). Familjerättssekreterare och andra professionella med en utvecklingspsykologisk syn på barn och barndom, och en könskomplementär syn på föräldraskap, säger att barn ser sig själva som en del av båda föräldrarna, och att de behöver få en realistisk bild av pappan, även om han använder våld och/eller missbrukar. Den inställningen kan göra att uteblivet umgänge ses som värre för barnets utveckling än umgänge med en pappa som varit våldsam mot mamman och/eller barnet (Eriksson 2003).

Betydelsen av 2006 års reform

Karin Röbbäck har analyserat hur argumentationen i verkställighetsdomar har förändrats genom 2006 års reform av föräldrabalkens bestämmelser (Röbbäck 2011, 2012). Röbbäck visar genom sin analys att antalet fall där barns vilja redovisas i domarna har ökat marginellt sedan lagändringen. De yngsta barnen vars

vilja redovisas är flickor och Röbbäck menar att det hänger ihop med att flickor anses mogna tidigare än pojkar och att det utifrån en sådan diskurs är enklare att konstruera flickor som *kompetenta aktörer* jämfört med pojkar. Några åldersmässiga skäl till att barns vilja inte redovisas har Röbbäck inte kunnat utläsa. Däremot har det skett en ökning av antalet barn som får sin vilja beaktad efter reformen. Bland de barn vars vilja får avgörande betydelse för beslutet är åldern förhållandevis hög; de är mellan tio och femton år. Röbbäck diskuterar att kön och ålder på ett samordnat sätt bidrar till att förklara när rätten konstruerar barn som kompetenta nog för att låta deras vilja bli avgörande. Röbbäck diskuterar också om stigande ålder kan innebära att kön blir mindre betydelsefullt när det gäller att konstruera barn som kompetenta aktörer (Röbbäck 2011:18). Tidigare ifrågasattes de barn som var negativa till umgänge/boende i hög grad utifrån en diskussion om barnens ”verkliga vilja” (Höjer och Röbbäck 2007). I domarna efter 2006 diskuteras barns ”verkliga vilja” fortfarande utifrån föräldrarnas eventuella påverkan. Men, poängterar Röbbäck, med en tydlig förändring där man uttrycker sig i termer av att ”oavsett hur det förhåller sig med den saken” tillmäta barnens vilja betydelse i flera av fallen. På så sätt, poängterar Röbbäck, närmar man sig FN:s barnkommitté som menar att påverkansgraden inte ska tillmätas betydelse när bedömningar görs om barns viljeyttringar. Röbbäck menar också att den här förändringen i argumentation kan betraktas som att *omsorgsdiskursen* får stå tillbaka för *delaktighetsdiskursen*. Med andra ord, att vuxnas bedömningar och vuxnas tolkningsföreträdare, som manifesterar sig i en omsorgsdiskurs, får stå tillbaka för en delaktighetsdiskurs där barn konstrueras som kompetenta (Röbbäck 2011:19).

Flera studier visar att det är svårt att synliggöra barns utsatthet för våld inom familjerättsliga processer (Barnombudsmannen 2005; Eriksson 2003; Rejmer 2003; SOU 2005:43). Ett annat problem är att barn som upplever våld i sin familj kan ha svårt att få det stöd de behöver (Socialstyrelsen 2003; 2006). Socialstyrelsen poängterar att utredningar om vårdnad, boende och umgänge blivit alltmer komplicerade beroende på det Socialstyrelsen formulerar som ”familjevåld” (Socialstyrelsen 2006:31). I sin uppföljning av 2006 års vårdnadsreform konstaterar Socialstyrelsens att de barn vårdnadstvistutredningarna handlar om har blivit mer synliga år 2009 jämfört med år 2005 men att omfattningen av barnsamtal skiljer sig åt mellan olika kommuner (2012:7; 16). Socialstyrelsen konstaterar också att socialtjänstens utredare behöver ”förbättra dokumentationen av barnsamtal och den riskbedömning som genomförs i samband med

utredning om vårdnad, boende och umgänge samt tydligare motivera sina förslag till beslut” (Socialstyrelsen 2012:7). Socialstyrelsen har genomfört fokusgruppsintervjuer med bland andra BRIS och Rädda Barnen i syfte att höra hur de som arbetar där upplever att socialtjänsten bemöter barn. Det ”framkom att barnen får komma till tals” men att de barn som kontaktat BRIS och Barnombudsmannen upplever ”att de inte blivit lyssnade på av socialtjänsten och domstolen och att deras vilja inte blivit beaktad” (Socialstyrelsen 2012:18). I Socialstyrelsens uppföljning finns inga intervjuer med barn.

Barns och ungdomars egna berättelser om våld i nära relationer finns däremot med i Barnombudsmannens årsrapport 2012. Det är inte våldet i sig som är i fokus, utan barnens och ungdomarnas berättelser om vad som har fungerat bra och dåligt i samhällets stöd (Barnombudsmannen 2012:5). Fredrik Malmberg, barnombudsman, skriver att de intervjuade barnen och ungdomarna har ”starka uppfattningar om vad som behöver förändras” och det handlar om skol- och vårdpersonal som inte agerar och om ett ”långsamt, obegripligt och skrämmande” rättsväsende:

Ändå är det faktiskt tystnaden kring en aktör som är allra mest chockerande i barnens berättelser: socialtjänsten. Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för att barn och ungdomar växer upp under trygga förhållanden. Socialtjänsten ska vara huvudaktör och samordnare av samhällets insatser för barn som upplever våld och övergrepp. Men i barnens berättelser lyser socialtjänsten oftast med sin totala frånvaro och när den trots allt omnämns framstår den som passiv, fokuserad på de vuxna och ovillig att lyssna (Barnombudsmannen 2012:5).

Jag tycker det är värt att notera att Socialstyrelsens slutsats att barn har blivit mer *synliga* motsägs av barnens berättelser i Barnombudsmannens rapport och att barnen talar i termer av att de inte blivit *lyssnade på*.

Att synliggöra barns utsatthet

Den nordiska forskningen om barn som upplever våld i sin familj formuleras ibland som särskilt intressant eftersom de nordiska länderna betraktas,

och betraktar sig själva, som barnvänliga och jämställda (Eriksson och Pringle 2005).²⁷ Inom fältet är det främst familjer där föräldrar är heterosexuella som avses. Forskning om barn som upplever våld i familjer där föräldrarna är samkönade är minimal. En anledning till det är att forskning om barn som upplever våld i sin familj har sin upprinnelse i (feministisk) forskning om mäns våld mot kvinnor. I Sverige finns ännu ingen forskning om barns utsatthet för våld i samkönade relationer och endast ett fåtal studier har genomförts internationellt - även om forskare bedömer att våld är ett utbrett problem även i samkönade relationer (NCK-rapport 2009:2:63). I de internationella studierna är det främst lesbiska mammor som fokuserats och deras upplevelser av att vara våldsutsatt i relation till sina barn (Hardesty et al 2008). Barnens egna upplevelser har inte undersökts. Ingen forskning verkar finnas om våldsutsatta homosexuella pappor och deras barn.

Forskare som verkar inom fältet intresserar sig för hur nordiska välfärdsinstitutioner hanterar i första hand mäns våld mot kvinnor och barn (Eriksson et al 2005). Man har funnit att barns upplevelser av våld inte undersöks tillräckligt av socialtjänsten. Orsakerna till detta är jämställdhetspolicys vid myndigheterna och ålderism. Dessutom har socialtjänsten svårt att ens benämna pappors våld mot barn som ett problem, medan man inte har problem med benämningen av mäns våld mot kvinnor (Eriksson 2003, Eriksson och Pringle 2005).

Våld och kön

Traditionellt har övergrepp mot kvinnor och övergrepp mot barn undersökts som två separata saker, men idag finns en annan förståelse av sambanden mellan våld mot kvinnor och våld och övergrepp mot barn (Hester et al 2006). Det förekommer dock betydande skillnader i hur våld mot kvinnor/mammor respektive våld mot barn förstås och detta är något flera forskare problematiserar. Eriksson diskuterar det hon benämner ett *isärhållande* av pappors våld mot mammor och pappors fysiska, psykiska och sexuella våld mot barn (Eriksson 2003:234). Medan det verkar vara lätt för familjerättssekreterare att göra en koppling mellan våld och föräldraskap när det gäller våldsutsatta mammor,

27 Sverige kriminaliserade som första land i världen våld mot barn 1979. Finland gjorde detsamma 1983, Norge 1987, Danmark 1997 och Island 2003

framstår det som svårare att göra kopplingen våld – föräldraskap när det gäller våldsutövande pappor. Konsekvensen blir att pappors våldsutövande mot sin kvinnliga partner inte ges samma självklara implikationer för föräldraskapet som mammors utsatthet för våld av sin manliga partner (Eriksson 2003:271f). Att den diskursiva länken mellan faderskap och våld är svag, menar även Suvi Keskinen, som menar att detta möjliggör för professionella att vid ett tillfälle stödja mammor och vid ett annat tillfälle pressa mammor att arrangera umgänge mellan pappan och barnet (Keskinen 2005). Det som sker är en förhandling mellan feministiska tolkningar och etablerade professionella tolkningar. Kön och makt används som medel för att göra våldet och dess konsekvenser begripliga – när det gäller kvinnan. Keskinen menar också att diskussioner om moderskap inkluderar förhandlingar mellan en idealiserad bild av den goda modern och konkret vardagsmoderskap. Våldsanvändande mäns faderskap presenteras däremot ofta som en positiv framtidsvision och faderskapet existerar i stort på en idealiserad nivå (Keskinen 2005:47). Även Teija Hautanen menar att faderskap och våld i nära relationer sällan behandlas samtidigt inom samma kontext (Hautanen 2005). Hautanen resonerar omkring två förklaringar till att faderskap och våld inte diskuteras samtidigt. Den första förklaringen är den könskomplementära konstruktionen av föräldraskap, där moderskap och faderskap betraktas som helt olika sociala kategorier (se även Eriksson 2003). Föräldraskapets fokus ligger fortfarande mycket på moderskap och därför definieras en våldsam man i allmänhet inte utifrån sitt ansvar som pappa. Den andra förklaringen är att faderskap som begrepp är relativt starkt idag. Enligt Hautanen försvårar detta diskussionen eftersom tal om pappors våld, i en tid som präglas av positiva faderskapsdiskurser, framstår som väldigt förbryllande. När faderskap definieras som enbart positivt är det svårt att placera våld vid dess sida (Hautanen 2005:81). Eriksson menar att frånvaron av en etablerad kritisk diskurs om våldsamma pappor medför att mammor, och andra inblandade, inte kan använda en sådan för att hålla våldsamma pappor ansvariga i en skilsmäso- eller postseparationskontext. En sådan diskurs kan inte heller användas för att driva på de våldsamma papporna för att de ska arbeta för en förändring. Den rådande jämställdhetsdiskursen där betydelsen av pappors närvaro i barns liv framhålls bidrar till detta, menar Eriksson. Trots en jämställdhetsdiskurs associeras dock det övergripande ansvaret för barns välbefinnande, så som känslomässiga behov och skydd, främst med mammor och inte med pappor. Det är därför ämnet våldsamma pappors föräldraförmåga försvinner ur fokus (Eriksson 2003:297; 2005).

Våld och ålder

Tills ganska nyligen har forskning om barn som upplever våld i huvudsak utgått från ett vuxenperspektiv. I studier där barn ändå deltagit har forskaren ofta skapat fiktiva berättelser (Överlien och Hydén 2007:11). Därför är kunskapen om barns egna ord och egna förståelse av det de varit med om mycket begränsad. Hos de nordiska forskare som använder sig av barndomssociologiska teorier finns det i dag ett stort intresse för hur barn, i familjer där det förekommer våld, själva beskriver sina upplevelser. Hannele Forsberg har intervjuat barn på ett finskt skyddshem och studerat barnens beskrivningar av sina känslor, särskilt sådana som rör en våldsam pappa (Forsberg 2005:49, 2008). Forsberg undersöker hur barnen pratar om sina känslor under återhämtningsprocessen och menar att de intervjuade barnens sätt att berätta skiljer sig från en typ av ”icke-ambivalent berättande som vuxenvärlden skulle önska”. Forsberg menar att den kunskap som de intervjuade barnen ger utmanar vuxnas sätt att handla och tolka och att det gäller att komma förbi den utmaningen för att kunna förstå det barn berättar (Forsberg 2008:214).

Liksom Eriksson, Keskinen och Hautanen menar Åsa Källström Cater att etablerade diskurser om föräldraskap i de nordiska länderna idag inte inkluderar våldsamma pappor. Cater har intervjuat barn vars mamma har flytt från pappans våld till ett kvinnohus (Cater 2004:31). Hon undersöker hur barn försöker förstå och tolka sin egen pappas (möjliga) våldsamma handlingar mot barnens mamma i relation till deras allmänna föreställningar om pappor och våld.²⁸ Caters studie visar på tre olika tendenser för att förstå och skapa mening hos barnen. I en del intervjuer knöts den egna pappan och våldet tätt samman. Pappan beskrevs huvudsakligen utifrån det våld han använt i familjen, men det betydde inte att barnen antog att alla pappor använder våld. De talade om olika pappor, snälla och dumma, där den egna pappan tillhörde den senare gruppen. Denna uppdelning i olika typer av pappor kan, menar Cater, utgöra en möjlighet för barn med upplevelser av sin pappas våld att nå en logiskt sammanhängande förståelse. Den egna pappans våldsanvändande gör det orimligt att anta att alla pappor är snälla, men det går inte heller att anta att alla pappor är dumma, eftersom ett sådant antagande ”kan utgöra en social svårighet i relation till exempelvis

28 Cater använder (möjliga) för att belysa våldsbegreppets subjektivitet och komplexiteten i att bedöma individuella situationer och handlingar för att betona att barnens subjektiva kategoriseringar inte helt enkelt ska tas för givna.

män” (Cater 2008:69). I andra intervjuer betonade barnen pappans olika egenskaper där en del formulerades som våldsamma och därmed, enligt hur barnen resonerade, inte acceptabla. I barnens berättelser separerades våldet från pappans person. Våldet rymdes inom barnens förståelse av sin pappa men våldet tillskrevs inte en grundläggande betydelse i förståelsen av pappans person. Ett tredje sätt för barn att förstå och skapa mening var att fokusera på det som är bra hos pappan och hos pappor i allmänhet. Cater menar att fokuseringen på det som är bra hos pappan underlättades av att kraven för att pappan skulle betraktas som snäll var relativt låga. Att pappan inte använt våld vid tiden för intervjun kan förstås som ett kriterium för att betraktas som snäll (Cater 2008:70). Caters studie visar således på tre olika tendenser för att förstå och skapa mening hos de barn hon intervjuat. Studiens huvudresultat är att barnen relaterar pappan till en våldsam typ av pappor; att de separerar våld från hans person samt att de fokuserar på det som är bra med pappan (ibid).

Pappors föräldraskap och jämställdhet

Som jag diskuterade i inledningskapitlet så problematiserats inte vuxenhet inom den feministiska rörelsen eller inom genusvetenskap eller genusforskning. Där emot har familjen kritiserats, men då med utgångspunkt i kön snarare än ålder. Barrie Thorne identifierar fem teman i 1970-talsfeminismens kritik mot familjeforskningen (Thorne 1982). För det första, menar Thorne, ifrågasatte feminister idén om att särskilda sätt att ordna familjerelationer på är naturliga, biologiska och funktionella. För det andra visade feminister att familjen med dess könsarbetsdelning, heteronormativitet, mansdominans och moderskap måste analyseras socialt och historiskt. För det tredje att familjen är strukturerad kring kön och ålder och det innebär att kvinnor, män, flickor och pojkar inte upplever sina familjer på samma sätt och familjen måste dekonstrueras till underliggande köns- och generationsstrukturer. Dessutom måste skillnaden mellan familjemedlemmarnas erfarenheter undersökas och då fokuserades mannens överordning och kvinnans underordning, men alltså inte relationen föräldrar – barn. Feminister ifrågasatte familjens gränser och utmanade för givet tagna dikotomier som exempelvis privat/offentlig (Thorne 1982:2f).

När det gäller det som av Thorne formuleras som mannens överordning i familjen visar forskning att det skett en förändring i svenska pappors tal om faderskap.

”Det engagerade faderskapet”, där pappor tar aktiv del i sina barns liv så väl som omsorgsarbete för barnen och hushållsarbete, har kommit att bli ett ideal i Sverige, oberoende av faktorer som klass och kulturell bakgrund. Forskning om pappor i andra västerländska länder som Kanada, Norge, Storbritannien och USA visar liknande mönster. Men även om en förändring skett är det fortfarande stor skillnad mellan mäns och kvinnors föräldraskap (Forsberg 2009). Sverige betraktas, som jag tidigare diskuterat, som ett barnvänligt och dessutom som ett barncentrerat land. Lucas Gottzén (tidigare Forsberg) menar att föräldrar i Sverige lever ”barncentrerade liv” och att normen för föräldraskapet är att vara en engagerad förälder (Forsberg 2009). Denna ideologi, som dominerat svensk familjepolitik sedan 1960-talet, verkar ha haft relativt stort inflytande på svenska män (Forsberg 2009:39). Sverige var det första land i världen som antog en jämställdhetspolicy som inkluderade mannen. Det första resultatet av den satsningen var att mödradförsäkringen blev en föräldraförsäkring 1974. Papporna tar dock fortfarande ut en liten del av föräldraförsäkringen jämfört med mammor. 2009 tog papporna ut 22,3 procent och mammorna 77,7 procent.²⁹

Studier av pappors föräldraskap visar att där det har förekommit förändringar som brutit det traditionella mönstret har det oftast hänvisats till kvinnlig snarare än manlig frigörelse (Klinth 2002). Lars Plantin diskuterar i sin avhandling pappors tal om sitt faderskap i termer av en mognadsprocess, att det är bra för männen och deras utveckling att vara fäder (Plantin 2001). Det framställs alltså inte som att man tar hand om ett barn för att ett barn måste tas omhand utan som att pappor har ett val. Faderskap mäts på så sätt med en annan måttstock än moderskap (Elvin-Nowak 1999; Eriksson 2003). Att det är mammor som tar ut den övervägande delen av föräldraförsäkringen kan betraktas som en materialisering av att jämställdhetsdiskursen existerar parallellt med en framträdande moderskapsdiskurs. Föräldraengagemang kan betyda olika saker för mammor och för pappor (Bekkengen 2002; Elvin-Nowak & Thomsson 2001; Forsberg 2009; Kugelberg 1999). Lisbeth Bekkengen menar att det fortfarande är nödvändigt att göra en analytisk skillnad mellan en orientering mot barn och en orientering mot jämställdhet, att mer engagemang i barnen inte alltid betyder ett större ansvar för barnens omvårdnad (Bekkengen 2002). På ett liknande sätt skiljer Forsberg mellan den tid föräldrar spenderar *med* sina barn och tid de spenderar *för* sina barn.

29 forsakringskassan.se/privatpers/nyhetsarkiv

Alla pappor i Forsbergs studie var engagerade till en viss grad men det var aldrig papporna som tog huvudansvaret. Mammornas ansvar för barnen togs däremot för givet och ansågs vara mindre förhandlingsbart än pappornas (Forsberg 2009).

Utvecklingspsykologi och anknytningsteori

I Sverige är dominerande diskurser om barn, och alltså om mödrar, starkt influerade av utvecklingspsykologiska teorier (Elvin-Nowak och Thomsson 2001:411). I utvecklingspsykologi betonas nödvändigheten av mammans tillgänglighet och närhet till barnet. Detta grundar sig i tidiga teorier om spädbarn som exempelvis Bowlby's anknytningsteori (Bowlby 1953).³⁰ Ylva Elvin-Nowak och Helene Thomsson, forskare inom psykologi, menar att anknytningsteorin på ett kvasivetenskapligt sätt utvidgats till att även gälla äldre barn och deras mammor (Elvin-Nowak och Thomsson 2001:411). Förställningen om att barn är beroende av mammans tillgänglighet grundar sig i idéer om mamman som en aktiv agent i barnets utveckling. Enligt denna konstruktion förstås inte barnet som en individ som utvecklas oberoende av miljön utan snarare som en individ som utvecklas tack vare miljön, och särskilt mamman. Mamman blir oersättlig i den här förståelseramen (Elvin-Nowak och Thomsson 2001: 415). Sammanfattningsvis framstår normen för föräldraskap som modrande medan pappan görs viktig i normen om jämställdhet.³¹

När det handlar om *sanningsproduktion* i den foucauldianska betydelsen så har utvecklingspsykologin och anknytningsteorin spelat stor roll för hur vi betraktar barn och barndom, vad vi anser att barn är för sorts människor och vad barn således behöver. Utvecklingspsykologin spelar en stor roll i människors vardagsliv och för sättet vi tänker om varandra (Burman 2008:2). Erica Burman, professor i psykologi och kvinnostudier, exemplifierar med utvecklingspsykologins relation till staten (Burman 2008:9). På vilka grunder brukar domstolar komma till en förståelse vad som utgör barnets bästa frågar Burman retoriskt – och vilka intellektuella resurser och vilken expertis vänder sig jurister och socialarbetare till när de strävar efter att fastställa barns kompetens att delta i beslutsfattande?

30 Anknytningsteorin lanserades av John Bowlby under 1950-talet och visar på betydelsen av att spädbarnet knyter an till en omsorgsperson för dess utveckling.

31 Modrande är ett begrepp som introducerades i Sverige av Ulla M Holm i hennes avhandling *Moderskap och praxis. En feministfilosofisk undersökning* 1993.

Detta är, menar Burman, några av sätten på vilka utvecklingspsykologin ger eko långt bortom teorin. Ett konkret exempel är den tidigare tolvårsgränsen för när barns vilja skulle tillmätas betydelse i familjerättsliga processer. Enligt det utvecklingspsykologiska perspektivet har barn under tolv år svårt att förstå konsekvensen av sina handlingar på längre sikt. Detta kan betraktas som en *ålderskodning* som jag beskrev i kapitel två (Krekula 2009). I ålderskodning används antalet år, eller den *åldersbaserade kategorin*, som om detta i sig förmedlar tillräckligt mycket information för att mottagarna ska kunna förstå meningen i situationen eller hos fenomenet. Krekula menar att kodningar ska förstås som praktiker där det förhandlas om maktrelationer och användas av överordnade grupper, i fallet med tolvårsgränsen av vuxengruppen mot barngruppen som ett sätt att försvara rådande maktrelationer.

En del av utvecklingspsykologins omärkbarhet ligger i sättet på vilket den har strukturerat normer. Omärkbarheten finns också i de sätt på vilka staten ingriper när det handlar om välfärdspolitik som rör skydd och omsorg (Burman 2008). På så sätt, menar Burman, har utvecklingspsykologiska teorier stort inflytande. Burman vill utmana den gängse förståelsen av utvecklingspsykologi och menar att representationer av barn ofta fungerar som en projektionsduk på vilken fantasier om naturen och dess relation till samhälle är inskrivna (2008:9). I utvecklingspsykologi glider normativa beskrivningar inte sällan in i naturaliserade föreskrifter, menar Burman. Dessa underblåses genom hänvisningar till biologi och evolution som påkallas inom så vitt skilda områden som anknytningsteori, språkutveckling och utbildning. Utvecklingspsykologins användning av evolutionära antaganden för att länka det sociala till det biologiska erbjuder en arena där evolutionära och biologiska idéer spelas upp och legitimeras.

Closely associated with its technologies and guiding preoccupations has been its use to classify and stratify individuals, groups and populations so as to maintain class, gender and racist oppression (2008:4f).

Och inte minst ålder, vill jag tillägga. Burman argumenterar för att det inte är barnet som är utvecklingspsykologins primära undersökningsobjekt utan mammor – och ibland pappor. Det innebär ett indirekt ingripande i mammors liv genom vad som beskrivs som ”bäst” för barnen.

It is the adequacy of mothering that developmental psychology is called upon to regulate and legislate upon, and the continuity with which this issue crops up across the range of topics in developmental psychology is a manifestation of the widespread and routine subjection of women to the developmental psychological gaze (2008:4).

Pappor kommer inte heller undan blicken men utsätts för den på annorlunda vis. Pappors roll i bekräftandet av sina barns könsidentitet (föreställningen om att ensamamma mammor utan manliga förebilder för barnet betyder att barnet blir gay) är ett av de mer seglivade bidragen i psykologiska och psykoanalytiska litteraturen (Burman 2008:164).

Katarina Blume, psykolog och doktorand i genusvetenskap, forskar om anknytningsteorin och relationen mellan den och jämställdhet mellan föräldrar. Blume analyserar sju psykologiböcker, skrivna under de senaste tio åren av svenska psykologer. Blume undersöker vilka föreställningar om mammor och pappor som finns i anknytningsteori och menar att det är väldigt vanligt att man blandar ihop termerna förälder och mamma. Termerna förälder och pappa blandas inte samman på ett liknande sätt. Medan mammorna beskrivs som antingen bra, mottagliga och uppoffrande eller som inte-så-bra, försumliga eller till och med störda beskrivs ofta papporna som tillräckligt bra, roliga och komplementära till mamman (Blume 2011:5). I endast en av sju böcker diskuterades jämställdhet. Detta enstaka utlåtande kan, enligt Blume, sammanfattas som ”gender equality does not have to imply that mothers and fathers are biologically the same” (Blume 2011:6).

Sammanfattningsvis

I förhållande till min studie är den forskning som diskuterar orsaker till att barns upplevelser av våld i familjen inte undersöks tillräckligt av socialtjänsten och andra myndigheter, och hur ämnet våldsamma pappors föräldraförmåga försvinner ur myndigheters fokus, särskilt relevant. En viktig slutsats är att etablerade diskurser om föräldraskap i de nordiska länderna idag inte inkluderar våldsamma pappor och att det övergripande ansvaret för barns välbefinnande, trots en jämställdhetsdiskurs, främst associeras med mammor (Cater 2004; 2008; Eriks-

son 2003:297; 2005; Hautanen 2005; Keskinen 2005). Av särskilt intresse för min studie blir också forskning om utvecklingspsykologins och anknytnings-teorins inflytande när det gäller hur barn och barndom betraktas och hur utvecklingspsykologin strukturerat normer och förfaringssätt då staten ingriper när det handlar om skydd och omsorg (Burman 2008:2). Barnombudsmannens årsrapport 2012, där socialtjänsten framstår som ”passiv, fokuserad på de vuxna och ovillig att lyssna” i våldsutsatta barns berättelser pekar på ämnets aktualitet.

KAPITEL 4

DELAKTIGHET – ATT FÅ KOMMA TILL TALS

Den första aspekten av barns bästa jag undersöker är *delaktighet*. Jag studerar hur betydelser av ålder kommer till uttryck, hur dessa betydelser formas, stabiliseras och utmanas och vad detta innebär för barns möjlighet att tala.³²

Barn har i vårt samhälle svårt att komma till tals i offentligheten och det är därför av nödvändighet vuxna som tagit initiativet till att formulera barns rättigheter och uttrycka vad barns delaktighet innebär. ”Det nav som hela barnkonventionen cirklar runt” – så benämner Barnombudsmannen principen om delaktighet, barnkonventionens tolfte artikel som handlar om varje barns rätt att bli sett, hört och respekterat (Barnombudsmannen 2001:29). I barnkonventionen formuleras detta som ”det barn som är i stånd att bilda egna åsikter” ska ha ”rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet”. Barns rätt att uttrycka sin åsikt är absolut. Det är inte upp till en enskild beslutsfattare att avgöra om det är till gagn för utredningen att låta barn komma till tals. Det finns ingen åldersgräns i barnkonventionen för när barn ska få uttrycka sin åsikt, även små barn kan göra det och barnets förmåga att uttrycka sig i talspråk ska inte spela någon roll. Det är vuxna som har ansvar för att formulera metoder för att barn som inte kan uttrycka sina åsikter i tal ändå ska kunna bli lyssnade till (Hodgkin och Newell 2002:162ff i Barnombudsmannen 2005:06:8).

Juristen Lotta Dahlstrand betonar i sin avhandling att barnkonventionen ger barn rätt att *delta* i familjerättsliga processer, inte enbart komma till tals. Deltagande

32 Kapitlet är en vidareutveckling av en tidigare publicerad analys (Sundhall 2008).

är ett vidare begrepp (Dahlstrand 2004:18). Det finns flera uppfattningar om varför barn bör delta i rättsliga beslut: att vuxna har behov av information från barn, barns egna behov av att ge sin syn på saken, att barn bör delta av pedagogiska skäl; för att lära sig hur en demokrati fungerar samt att barn bör delta utifrån ett rättighetstänkande. Dahlstrand menar att utvecklingen går mot att se barn som bärare av rättigheter men poängterar att alla fyra punkterna finns kvar i svensk lagstiftning (Dahlstrand 2004:45). Även om ett barnperspektiv innebär att man betraktar barnet som en expert på sin egen situation så är det ändå alltid vuxna som fattar beslutet och tar ansvar för det (SOU 1997/116:139). Det som barn bland annat bidrar med är att det genom sin rätt att komma till tals hjälper vuxna att anlägga ett så kallat "barnperspektiv" (Dahlstrand 2004:44). Dahlstrand diskuterar att principen om barnets bästa är ett *passivt begrepp* just eftersom det är den vuxna som bestämmer innehållet, medan barns rätt till deltagande är ett *aktivt begrepp*. Dahlstrand menar att artikel tolv ska tolkas tillsammans med bland annat artikel tre om barnets bästa och att de båda artiklarna tillsammans bildar ett komplext förhållande. Det går inte att uppnå syftet med artikeln om barnets bästa utan att beakta barns rätt att delta i avgörandet av vad som är till barnets bästa. Men barnets rätt till deltagande får inte tillämpas på ett sätt som är oförenligt med ett enskilt barns bästa. Barnets bästa-principen ger ett skydd för barn som skulle fara illa av att höras. Dahlstrand menar att det "krävs en hårfin balansgång mellan de två principerna" för att åstadkomma barnets bästa (Dahlstrand 2004:45).

Så, betydelsen av barns rätt att komma till tals i frågor som rör dem poängteras både i den svenska föräldrabalken och i FN:s konvention om barns rättigheter. Rättsliga tvister om vårdnad, boende och umgänge är frågor som i högsta grad rör barn, tvisterna handlar de facto om barns liv. När tingsrätten ska döma i vårdnadstvister använder de som underlag för sina beslut utredningar som genomförts av socialtjänstens familjerättssekreterare. Det är sådana utredningar mitt material består av. Dessa utredningar är den viktigaste, och många gånger den enda, informationskälla domstolen har när det gäller att få tillgång till barnens åsikter. Sedan 1996 åligger det också den som vid en rättslig tvist mellan ett barns föräldrar verkställer en utredning om vårdnad, boende eller umgänge att, om det inte är direkt olämpligt, undersöka "barnets inställning" och redovisa den inför rätten (6 kap. 19§ Föräldrabalken). Det innebär att de utredare på familjerätten som genomför vårdnadsutredningen har "stor möjlighet att påverka

dels om barnet ska få gehör för sina önskemål, dels målets utgång” (Dahlstrand 2004:284).

I 6 kap. 19 § föräldrabalken finns en bestämmelse om att den som verkställer en utredning om vårdnad, boende och umgänge, om det inte är olämpligt, ska försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen. När en åtgärd rör ett barn ska barnets inställning så långt möjligt klarläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja, med beaktande av dess ålder och mognad (3 kap. 5§ andra stycket SoL).

Formuleringen ”om det inte är olämpligt” ger utredarna ett visst tolkningsutrymme när det gäller om det över huvud taget ska genomföras barnsamtal. Även när det gäller om utredaren bör ta någon hänsyn till vad barn säger finns det ett utrymme för tolkningar eftersom barns ”ålder och mognad” ska tas i beaktande. Varför både ålder och mognad, undrar Näsman (2004). I vilka situationer är ålder i sig intressant oberoende av barns mognad och vice versa? Förbehållet kan tolkas som att barn antingen ska få en röst beroende på ålder och mognad eller att vad barn säger ska bedömas och ges inflytande beroende på ålder eller mognad eller både och. Det finns en uppenbar risk, menar Närvänen och Näsman, att förbehållet rörande barns röst blir en del av ett cirkelresonemang där vad än barn säger som inte är i linje med vuxnas åsikter bedöms som att de kommer från individer som är för unga eller för omogna att bli lyssnade på (Närvänen och Näsman 2007).

När det gäller hur en utredning om vårdnad, boende och umgänge går till så har utredaren samtalat med många personer för att skapa sig en bild av situationen. Utredaren har talat med mamman och pappan, ibland med barnen, och också med referenspersoner som lärare, förskollärare och fritidspedagoger. Huvudpersonerna i utredningstexten, främst mamman och pappan, och ibland också barnen, får berätta hur de vill ha det med frågorna det tvistas om och hur de vill att vårdnaden, boendet och umgänget ska se ut i framtiden. Men Socialstyrelsen betonar att det är barnets bästa som ska vara utredarens utgångspunkt när han eller hon genomför utredningen eftersom syftet med utredningen är att ge ett underlag för domstolens beslut om en ”lösning till barnets bästa” (Socialstyrelsen 2004:147). Utredaren företräder både ett vuxenperspektiv och ett professionellt

perspektiv. Barnkonventionen är formulerad utifrån vuxnas föreställningar om vad ett barn är och vad ett barn behöver. Utredaren har att förhålla sig till detta och till föräldrabalken och till de normer som formuleras inom familjerätten.

I detta kapitel undersöker jag om barn får komma till tals i texten och om detta tal formuleras som betydelsefullt för de förslag till beslut som familjerätten överlämnar till tingsrätten. Jag är intresserad av hur detta görs i texten, hur görs barns tal betydelsefullt eller inte betydelsefullt? För att kunna diskutera det har jag undersökt vilka faktorer som skrivs fram som avgörande för om ett barn får en möjlighet, eller inte, till delaktighet genom texten. Jag har bland annat tittat på hur mycket faktiskt utrymme barnet får i texten, jag har undersökt vilka adjektiv och vilken typ av verb – passiva eller aktiva – utredarna använder när de beskriver barnen. Jag har undersökt om utredaren gör barn till objekt med eller utan röst eller till subjekt, kompetenta som inkompetenta. Jag har analyserat *modalitet* som visar på hur den som skriver en text förbinder sig med sina eller andras påståenden. Den modalitet som författaren till en text väljer att använda får konsekvenser för både hur sociala relationer samt kunskaps- och betydelsesystem konstrueras (Fairclough 1992:158f; Winther Jörgensen och Phillips 2000:87). När *subjektiv modalitet* används är det explicit att den som formulerar ett påstående står för det: ”jag anser att Anna är trygg med sin pappa” medan *objektiv modalitet* utelämnar det subjektiva: ”Anna är trygg med sin pappa”. När subjektiv modalitet används är det tydligt att författarens egen grad av instämmande uttrycks, men när objektiv modalitet används är det inte klart vems perspektiv som representeras eller om den som skriver framställer sina egna perspektiv som universella. Inom kritisk lingvistik betraktas ofta användandet av objektiv modalitet som inbegripande någon form av maktutövning (Fairclough 1992:159). De familjerättsliga utredningstexterna kan också betraktas som de för pastoralmakten så viktiga registrerings- och katalogiseringsteknikerna. Utredningstexterna bidrar till konstruktioner av både barn och föräldrar som klienter och de bidrar också till att skapa barns och föräldrars behov av utredning.

Showing och *telling* är ett viktigt begreppspår från narrativ teori som jag använder i min analys av hur barn konstrueras i utredningstexterna. När en textförfattare använder *showing* visas karaktären i texten. När *telling* används omtalas karaktären (Lothe 2000). Beroende på hur mycket eller litet berättaren i en text är närvarande i själva texten får karaktären möjlighet att själv visa sig. Graden av

berättarnärvaro avgör alltså om en text kan sägas vara präglad av showing eller telling. Showingtexter har liten grad av berättarnärvaro. Karaktären befinner sig i förgrunden, framhjälp av en berättare som befinner sig i bakgrunden. Personens tal och tankar återges gärna genom att den som skriver använder sig av ord och uttryck från karaktärens egen lingvistiska zon. I telling-präglade texter, där berättarstämman är framträdande, framstår karaktärerna genom berättarens språk. Berättaren kommer emellan karaktären och läsaren, personen i texten blir mindre synlig och det blir då svårare för läsaren att identifiera sig med karaktären (Nybø 2006). Användning av showing eller telling kan alltså bidra till att synliggöra eller att osynliggöra barnet i utredningstexten. Showing kan ses som ett narrativt erkännande av barnet som aktör. Telling är däremot en teknik som i större grad behandlar barnet som ett objekt. Därmed inte sagt att ett användande av showing eller telling garanterar respektive hindrar att barns rättigheter tillgodoses eller att det alltid är bra för en person att framställas genom showing. Berättargreppet showing kan användas för att visa fram en person på ett negativt sätt och telling kan användas för att göra en positiv skildring av en person.

Grader av delaktighet

Det finns barn som erbjuds en hög grad av delaktighet på så sätt att det formuleras i utredningstexten att deras vilja och önskemål har en central plats i familjerättens förslag till tingsrättens beslut. Därefter finns det en fallande delaktighets skala ner till de utredningstexter där barn över huvud taget inte blir tillfrågade om hur de vill ha det, i frågorna om vårdnad, boende och umgänge som tvisten handlar om. Det finns texter där det formuleras att barn uttrycker sin vilja på ett ställe i texten men där viljan sedan omtolkas av utredarna, på ett annat ställe. Det finns barn som konstrueras som ett mellanting mellan subjekt och objekt, barn som inte säger särskilt mycket men som ändå framställs som subjekt i texten eftersom utredaren skriver om dem på ett sätt som gör att de framstår som betydelsefulla personer med viktiga åsikter. Och så finns det barn som kommer till tals i texten men utan att utredaren formulerar något gehör för det talet. Talet hörs inte. Det finns barn som visserligen får komma till tals men inte om något som rör tvisten eller vilka önskemål barnet har. Och så finns det barn som inte får säga någonting, och det kan enligt utredaren bero på barnets situation, på barnets ålder, på att barnet är nyvaket eller på andra faktorer som är mer eller mindre uttalade i texterna.

Något som är ovanligt, men som förekommer, är fall där samtliga parter det vill säga barnen och föräldrarna, skrivs fram som att de är överens om var barnen ska bo. I ett fall med en åttaårig pojke med utlandsfödda föräldrar vill mamman, pappan och barnet att han ska fortsätta bo hos sin mamma. Vårdnaden är gemensam och pojken träffar sin pappa regelbundet. Mamman tycker dock att umgänget ska vara reglerat i dom eftersom hon menar att pappan ofta glömmer umgängestillfällena. Tre tonårspojkar med utlandsfödda föräldrar, där mamman flyttat till ett annat land med deras yngre bror, vill fortsätta bo i Sverige hos pappan. Det vill mamman och pappan också att de ska göra, enligt texten. Tvisten handlar mest om pojkarnas yngre syster som också hon bor hos pappan men när det gäller henne är föräldrarna både oense om både vem som ska ha vårdnaden om henne och var hon ska bo. Men dessa fall, där alla enligt utredaren verkar överens, tillhör undantagen. I övriga fall är föräldrarna oeniga om hur vårdnaden, boendet och/eller umgänget ska se ut.

Barn som erbjuds hög grad av delaktighet

Jag börjar med att diskutera de texter där jag menar att barn får en möjlighet till delaktighet i den familjerättsliga processen genom hur utredaren formulerar sig omkring barnen och det barnen säger i utredningstexten. Min analys av texterna visar att drygt en fjärdedel av samtliga barn i materialet, elva barn av sammanlagt 40, ges en möjlighet till delaktighet i den familjerättsliga processen genom hur de framställs i utredningstexten. Det är sju pojkar och fyra flickor i nio utredningstexter. Dessa barn får explicit eller implicit gehör för det utredaren formulerar som barnens uttalade vilja i det förslag till beslut som utredaren formulerar till tingsrätten.

En faktor som utmärker den här gruppen barn är att en stor del av dem, sju barn av elva, också berättar om våld i utredningstexten. Och det är en hög andel om man betänker att det i materialet som helhet är 13 barn som berättar om våld. Åldersmässigt tillhör dessa sju barn de äldre i materialet, de är mellan sju och fjorton år. Fem är pojkar och två är flickor. Sex av de sju barnen har så vitt jag kan utläsa av utredningstexterna svensk bakgrund. Det förekommer alltså inga uppgifter i texten om att föräldrarna eller familjen invandrat eller flytt till Sverige.

Nedan exemplifierar jag med två barn som förekommer i utredningstexter där barnets berättelse framställs som avgörande för hur utredaren formulerar sitt förslag till hur de menar att tingsrätten bör döma. Barnen som jag kallar Fredrik och Adrian framställs båda två som *subjekt* i utredningstexten. De framställs som betydelsefulla personer, dels genom att de får stort utrymme i utredningstexten, dels genom hur utredarna väljer att formulera deras tal. Utredarna redogör för sina samtal med dem och låter alltså det barnen säger i utredningstexten explicit ligga till grund för det beslut man råder tingsrätten att fatta. På så sätt tolkar jag utredningstexten som att dessa barn har fått möjlighet till delaktighet och det görs också tydligt i utredningstexten.

Det enda fall i mitt material där barnets vilja formuleras som direkt avgörande för utredarens förslag till tingsrättens beslut handlar om Fredrik, 14 år. Tvisten handlar om att Fredriks mamma yrkar ensam vårdnad om Fredrik. I texten finns mammans berättelse om att pappan ”var alkoholmissbrukare och misshandlade henne” under deras äktenskap. I textavsnittet med rubriken ”Fredrik Holms berättelse” är det Fredrik och hans uppfattning om sin relation till föräldrarna, främst till pappan, som står i fokus. Fredrik får en tydlig röst och det han säger i texten handlar om hans situation och relation till föräldrarna. På så sätt blir Fredrik ett väldigt tydligt subjekt, delvis eftersom utredarna använder berättargreppet *showing* när de återger samtalen med honom.

Fadern blev ofta mycket arg och aggressiv. Fredrik tycker att fadern ger honom skulden för allt utan att kunna ta på sig något ansvar för det som hänt. När Fredrik var hos sin far så ville fadern helst att Fredrik skulle vara hemma. När Fredrik var ute på något så ringde fadern hela tiden och förhörde sig om var Fredrik var och han ville ha ingående förklaringar om var Fredrik var och hur länge han skulle vara borta. Detta kunde ske även när Fredrik egentligen skulle vara hos modern. Bråken och konflikterna med fadern blev allt fler intill det att Fredrik fick nog och valde att bo endast hos modern. Fredrik klippte kontakten för att han ville slippa ha med fadern att göra över huvud taget. Fredrik säger att också mor kan bli arg men hon är inte aggressiv och låter bli att hota. Hon kan också ta på sig ansvar för konflikter.

I ovanstående citat får Fredrik mycket utrymme. Fredrik är i förgrunden och det är Fredriks perspektiv som beskrivs. Textutdraget är inte en renodlad showtext eftersom utredarens röst är tydlig, exempelvis genom att Fredriks pappa benämns ”far” och ”fadern”, benämningar jag inte finner sannolika att Fredrik själv använder. Däremot är utredarens röst i linje med Fredriks på så sätt att Fredriks röst blir tydlig utan att det han säger tolkas. Det är Fredrik och hans egna erfarenheter som talar i texten. Fredrik blir inte ifrågasatt av utredaren, hans beteende noteras inte, inte heller värderas det i utredningstexten.

När utredaren gör sin bedömning och formulerar familjerättens förslag till tingsrättens beslut får Fredrik fullständigt gehör för det som skrivs fram som hans egen vilja i utredningstexten. Fredriks uttalade vilja är att över huvud taget inte ha något umgänge med sin pappa. Utredaren skriver att Fredriks åsikt är ”väldigt viktig, delvis därför att han befinner sig i en betydelsefull period av livet då det blir mer och mer viktigt att få en distans till föräldrarna”. Här är det Fredriks ålder, som gör honom till medlem av åldersgruppen tonåringar, som formuleras som direkt avgörande. Utredaren utgår från utvecklingspsykologiska teorier där tonåren betraktas som en period av frigörelse från föräldrarna (se t ex Havnesköld och Risholm Mothander 2010:333). Det är väldigt ovanligt att utredarna inte föreslår något umgänge eller någon kontakt över huvud taget även om det är vad de skriver att barnet uttryckligen önskar. Fredrik är det enda barn i mitt material där utredaren utan förbehåll formulerar ett förslag till tingsrättens beslut som ligger helt i linje med det som utredaren skriver fram som barnets vilja, och där den viljan handlar om att *inte* behöva ha kontakt med en förälder. Karin Röbbäck diskuterar i sin avhandling att barns vilja aldrig ifrågasattes så länge den handlade om att barnet ville träffa föräldern medan den ifrågasattes om den handlade om att inte vilja träffa en förälder (Röbbäck 2012, 2007:110). I Röbbäcks jämförande analys av verkställighetsdomar visar hon att detta delvis har ändrats efter 2006 års reform (Röbbäck 2012). Betydelsen av ålder kommer här till uttryck genom att Fredriks kronologiska ålder samt tillhörande till åldersgruppen tonåringar, görs till det som ger honom en chans till delaktighet i den familjerättsliga processen.

Mitt andra exempel på utredningstexter där barnets vilja formuleras som avgörande för utredarens förslag till tingsrättens beslut handlar om Adrian, tio år. I fallet förekommer det uppgifter om misstänkta sexuella övergrepp från pappan mot Adrian. Tvisten handlar om att pappan yrkar på gemensam vårdnad samt

”ett ordinärt umgänge med en förälder barnet ej bor tillsammans med.” Maman motsätter sig gemensam vårdnad och säger i texten att hon ”inte kan tänka sig att lämna ut Adrian till fadern”.

Uppgifter i texten om misstänkta sexuella övergrepp

I utredningstexten finns inga uppgifter om att utredaren pratat med Adrian om de misstänkta sexuella övergreppen. De uppgifter om sexuella övergrepp som kommer från Adrian finns i ett protokoll från ett polisförhör där flera sidor citeras i utredningstexten. Förutom uppgifterna från polisprotokollet finns i utredningstexten uppgifter om en utredning som gjorts efter en anmälan till socialtjänsten då man på förskolan ”uppmärksammat Adrian” och vad som beskrivs som ett beteende ”som skulle kunna förklaras med att Adrian varit utsatt för sexuella övergrepp.” Det finns uppgifter i texten om att barn- och ungdomspsykiatri, BUP, gör en utredning och i utlåtandet, som citeras, står det att ”det inte går att uttala sig om Adrian varit utsatt för sexuella övergrepp.” Det står också att det ”framkommer tendenser i materialet som är ovanliga för barn i Adrians ålder” och som skulle kunna vara ett tecken på att han utsatts för sexuella övergrepp. Dessutom står det att ett test visar att Adrian ”uppvisat en negativ bild av pappan” och att barn vanligtvis ”uppvisar både negativa och positiva bilder av föräldrarna”. BUP:s kurator och psykolog bedömer med anledning av detta att Adrian behöver behandling. Ett par år efter BUP:s utredning gör en psykolog en polisanmälan om misstänkta sexuella övergrepp mot Adrian från pappan. Förutom dessa uppgifter finns även Adrians mammas berättelser i utredningstexten om sin egen utsatthet för pappans våld och hennes berättelser om Adrians rädsla för pappan.

Adrian får, precis som Fredrik, stort utrymme i utredningstexten och framställs som ett subjekt. Utredaren använder *subjektiv modalitet* och är explicit med att det är de egna tolkningarna som uttrycks i texten. Utredaren skriver att ”mitt intryck är... ” jag uppfattar”, ”enligt min uppfattning” och formulerar sig inte som om det är några objektiva fakta om Adrian som presenteras. På så sätt bidrar utredaren till att göra Adrian till ett subjekt i texten. Men även om Adrian framställs som ett subjekt vars vilja är betydelsefull så får han, till skillnad från Fredrik, inte fullständigt gehör för sin vilja som formuleras som att han helt och hållet vill slippa kontakt med pappan. Utredaren skriver att hen vill att Adrian ska börja tänka annorlunda om pappan.

Jag har inte sett i det här fallet att gemensam vårdnad eller umgänge skulle kunna gagna Adrian däremot skulle det vara en fördel för Adrian att få en mer nyanserad bild av pappan. I mina diskussioner med föräldrarna har jag slutligen endast kunnat se en möjlighet och det är att via moderns deltagande så småningom kunna förändra bilden av fadern.

I utredningstexten får Adrian en röst om våld även om han inte verkar ha pratat om våld direkt med den utredare som skriver texten. Det är ändå beskrivningen av våldet och beskrivningen av hans rädsla som är framträdande i utredningstexten om Adrian, och som jag kommer diskutera mer i kapitel fem, som fungerar som ett stöd för utredarens förslag om att det inte ska förekomma något umgänge. På så sätt kan utredningstexten ses som bidragande till Adrians delaktighet i processen. Men trots att det finns en samstämmighet mellan det som formuleras som Adrians röst å ena sidan och utredarens bedömning å den andra, formulerar utredaren att Adrian bör ha någon slags kontakt med pappan. Trots att det samtidigt formuleras i texten att Adrian säger att han inte vill träffa pappan. Syftet är att Adrians uppfattning om pappan ska förändras. Ett liknande fall förekommer i Dahlstrands avhandling där en flicka inför tingsrätten berättar att hon inte vill träffa sin pappa med anledning av att han förgripit sig sexuellt på henne och hennes åttaåriga syster (Dahlstrand 2004:236). Tingsrätten anser det dock vara bäst för flickan och hennes syster att ha ett ”begränsat umgänge” med pappan för att ge barnen en mer ”nyanserad bild” av honom. Myndigheters representanter formulerar att både Adrian och flickorna i Dahlstrands avhandling behöver en nyanserad bild av sin pappa och effekten av ett sådant resonemang blir att barn under inga omständigheter tillåts tycka illa om en förälder. Det är väldigt intressant att det just i fall där barn berättat om sexuella övergrepp blir viktigt att få dem att ändra uppfattning om pappan. Detta görs säkert med tanke på barnets bästa, att ett barn mår bättre av att inte tänka på sin pappa i enbart negativa termer. Men mer betydelsefull i sammanhanget är normen som säger att ett barn ska ha tillgång till båda föräldrarna, oavsett hur deras gemensamma historia ser ut. Och effekten av att följa normen blir att barns egna känslor och upplevelser riskerar att ogiltiggöras.

Det är också intressant att fyra års åldersskillnad mellan Fredrik och Adrian utgör en stor skillnad i hur utredarna formulerar sig kring deras vilja. En fjortonåring

åsiikt beskrivs som väldigt viktig utifrån ålder och livsfas. Att en tioårings åsiikt inte beskrivs som betydelsefull utifrån ålder och livsfas visar att det inte finns någon allmän idé om att tioåringar befinner sig i en viktig period av sitt liv grundat på ålder. Det här är ett exempel på hur en åldersdiskurs sätter gränser för vad som är meningsfullt att säga utifrån ålder och åldersbaserade grupper. Tonårskategorin är så normaliserad så att det är meningsfullt att dra slutsatser utifrån den. Om tioåringar finns det däremot inte någon etablerad diskurs som handlar om tioåringens specifika livsfas. Det är också ett exempel på *ålderskodning* (Krekula 2009). Det vill säga hur åldersrelaterade kategorier betraktas som om de har inneboende egenskaper och betydelser och där den åldersbaserade kategorin tonåring, i Fredriks fall, används som om den i sig förmedlar tillräckligt mycket information för att läsaren av utredningstexten ska kunna förstå betydelsen av situationen (Krekula 2009:12). Att en person som är tio år skulle kunna ha ett behov av att frigöra sig från en av sina föräldrar kan inte förklaras utifrån det här sättet att tänka utifrån åldersbaserade kategorier och utifrån utvecklingspsykologiska teorier. En tioåring är och blir något annat än en tonåring, oberoende av kontexten i övrigt och oberoende av att det till exempel förekommer ett flertal uppgifter om misstänkta sexuella övergrepp. Den kronologiska åldern används som ett slags mätinstrument för att rutinmässigt avgöra vilka barn som får rätt till delaktighet (jfr Röbbäck och Höijer 2009; Eriksson och Näsman 2008; Dahlstrand 2004).

Adrian är själv inte med i diskussionen om hur hans "bild" av pappan ska förändras. Det är utredaren, mamman och pappan som diskuterat detta enligt hur utredningstexten är formulerad. Mamman, som enligt texten inte vill tvinga Adrian till umgänge med pappan och som i texten berättar om sin egen utsatt-het för pappans våld, får ansvaret för att Adrians "bild" av pappan ska bli annorlunda. Utredaren skriver att "(b)åda föräldrarna till slut varit positiva till detta upplägg" och antyder att båda eller någon varit negativ till en början. Men om det är pappan, vars yrkanden inte hörsammars av familjerätten, som varit negativ eller om det är mamman som varit negativ till att medverka, framgår inte. Texten visar hur normen om mammans huvudansvar för relationen mellan barn och pappa fungerar i familjerätten genom att texten formulerar att det är "via moderns deltagande" som Adrians "bild" av pappan ska förändras.

Tal utan betydelse

I de ovanstående exemplen visar jag hur barn, vars vilja formuleras som betydelsefull för de förslag till beslut som familjerätten överlämnar till tingsrätten, framställs i utredningstexten. Det är som sagt väldigt sällsynt att det som framställs som barns vilja helt och fullt, utan förbehåll, också får bifall i utredarens förslag till tingsrättens beslut. Nedan diskuterar jag de utredningstexter där utredaren visserligen visar i texten att barn kommer till tals men där utredaren inte ger det talet någon betydelse. Barns röster finns alltså i utredningstexten, och de framställs som subjekt, men det innebär inte någon entydig delaktighet för barnens del.

Hannes och Lovisa är två syskon på åtta respektive fem år. I deras fall handlar tvisten om att pappan yrkar att de ska bo hos honom. Mamman bestrider detta och yrkar att Hannes och Lovisa ska bo hos henne. Under rubriken *Tidigare kännedom* står det att BVC lämnat in en anmälan till socialförvaltningen rörande misstanke om att pappan misshandlat Hannes. En utredning inleddes men den lades ner då tingsrätten beslutat att barnen skulle bo hos mamman. Det står vidare att pappan utretts angående alkoholkonsumtion och att ”hans problem klassificeras som alkoholmissbruk”. Det står också att pappan är dömd till fängelse ”för grov kvinnofridskränkning vid minst 10 tillfällen” och att domen är överklagad.

Hannes och Lovisa får stort utrymme i texten. Utredaren redogör för hur Hannes och Lovisa beskriver hur de vill att det ska vara för deras del med boende och umgänge, att de berättar att deras pappa är arg, hur de upplever denna ilska och vad den innebär för dem. Utredaren föreslår, i linje med denna framställning av barnens önskan, att de ska ha sitt boende hos mamman. Men de argument för detta förslag som utredaren formulerar i texten handlar inte om barnens berättelser och önskemål. Det som av utredaren framställs som orsaker till familjerättens bedömning är uppgifterna om att pappan blivit dömd för grovt kvinnofridsbrott mot mamman samt uppgifter om pappans missbruksproblem. Hela textavsnittet under rubriken ”*Bedömning*” är ett exempel på hur utredaren bygger upp sin argumentation för den bedömning som görs och där handlar det inte om det som formuleras som barnens berättelser i texten. Utredaren

använder sig av vuxenauktoriteter³³ utanför texten, som exempelvis en överläkare i barn- och ungdomspsykiatri, för att argumentera för sin bedömning, men hen använder sig inte av barnens berättelser vilket får till följd att betydelsen av deras berättelser framstår som oklar. Uppgifterna om domen mot pappan och pappans missbruksproblem är tillräckliga orsaker för en utredare att föreslå ett boende hos mamman, men effekten blir att barns rätt till delaktighet förbises.

Utredaren använder barnens ålder som en faktor som både talar till barnens fördel och till deras nackdel. Det är i ett textparti under rubriken ”*Bedömning*” som utredarna skriver att pappan har berättat att barnen inte vill åka tillbaka till mamman när de varit hos honom, och att mamman har berättat om att hon är orolig för hur barnen har det när de är hos pappan, samt om barnens reaktioner före och efter de träffat honom.

Trots sin låga ålder har både Hannes och Lovisa en klar uppfattning om hur de vill ha det. De vill bo hos mamma och träffa pappa på helgerna och kunna ringa till honom ibland och kunna ringa till mamma när de är hos honom. Kenneth har berättat om barnens ovilja att återvända till modern då de ska åka ifrån honom. Åsa har berättat om sin oro hur barnen har det hos Kenneth och deras reaktioner före och efter besöken. Utredarens bedömning är att ett barns ovilja att lämna en förälder kan handla lika mycket om svårigheten att skiljas ifrån den ena som rädsla eller ovilja att möta den andre. På så sätt kan det innebära att det är svårt för Hannes och Lovisa att åka från pappa – men det betyder inte för den skull att de har det dåligt hos mamma. På samma sätt är det inte säkert att de far illa hos pappa för att de grugar sig att lämna mamma. Barn säger ofta spontant till den förälder de är hos ’här vill jag bo’ eller ’jag vill bo hos dig’. Det är säkert sant just då när barnet säger det. Barnet kanske känner likadant hos båda föräldrarna. Föräldrarna tror då ofta att den andre föräldern ljuger när han/hon säger att barnet har sagt att det är där det vill bo. Med tanke på Hannes och Lovisas låga ålder kan man inte fästa någon större vikt vid deras uttalanden. De har i olika

33 En tautologi. Kan man tänka sig en barnauktoritet?

situationer uttalat önskan om att bo hos båda föräldrarna. En viktig upplysning är deras önskan att kunna hålla kontakt med båda sina föräldrar när de vistas hos den andre. En önskan som borde vara självklar för föräldrarna att uppfylla.

Här är ett annat exempel på hur ålderskodning kan ta sig uttryck. Hannes och Lovisas kronologiska ålder görs till bärare av betydelser, både negativa och positiva. Deras ”låga” ålder blir både till en fördel för dem, den till trots har de ”en klar uppfattning om hur de vill ha det” och till en nackdel, på grund av deras ”låga ålder kan man inte fästa någon vikt vid deras uttalanden.” Barnens ålder fungerar alltså både som något som gör dem särskilt trovärdiga och som något som diskvalificerar dem. Ålder är en legitim maktordning, därför kan utredare uttrycka sig på det här viset. Kön är däremot en illegitim maktordning. Det är otänkbart att utredaren skulle skriva ”med tanke på att Hedvig och Märta är flickor kan man inte fästa något större vikt vid deras uttalanden.” Barns rätt till delaktighet, att bli lyssnade på, innefattar en tvetydighet mellan å ena sidan individuella barn och barn i allmänhet. Medan det finns en allmän princip om barns delaktighet i beslutsfattande så finns det gott om utrymme för avsteg från den här principen i det enskilda fallet (Röbäck 2009:667). Här finns risker för ett resonemang där vad som helst som barn säger, och som inte stämmer överens med vad de vuxna tycker, bedöms som att det kommer från individer som är för unga eller för ”omogna” att bli lyssnade på (Närvänen och Näsman 2007:237). Den här risken att underskatta barn är ett exempel på hur vuxennormen verkar. Närvänen och Näsman benämner det, som jag diskuterat tidigare den *vuxenideologiska dominansen* (2007:237). Jag väljer dock att tala om vuxennormen i termer av att det föreligger en *vuxenhegemoni*.

Jämförelsen utredaren gör här mellan mamman och pappan verkar inkonsekvent med tanke på hur texten ser ut för övrigt. Utredningstexten innehåller många uppgifter om pappans våld (domar, anmälningar) och alkoholmissbruk. Barnen säger i texten att de vill bo hos sin mamma och hälsa på sin pappa och det formuleras i texten upprepade gånger att de berättar om pappans ilska och hur den tar sig i uttryck. Det finns uppgifter om att barnavårdscentralen lämnat in en anmälan till socialförvaltningen rörande misstanke om att pappan misshandlat Hannes och att en utredning inleddes men att den lades ner utan ytterligare åtgärd eftersom tingsrätten beslutat att barnen skulle ha sitt boende hos mamman.

Ingenstans i texten finns uppgifter eller berättelser om att barnen är rädda för mamman eller har det dåligt hos henne. Därför blir det märkligt att det här görs en jämförelse mellan föräldrarna.

Inom barndomsforskning görs ofta en distinktion mellan barn och barndom där barn som individer och som kollektiv samt deras liv, känslor och erfarenheter betraktas som en sak medan begrepp och representationer som handlar om barndom betraktas som en annan. I dessa representationer förekommer en rad föreställningar om barn där några stereotypiserar barn på olika sätt. Detta innebär att barn är utsatta för ett slags systematiskt förtryck som kommer sig av stereotypiseringen, vilken också brukar benämnas *det universella barnet*. Stereotypisering av barn kan få konsekvenser på samma sätt som rasism, sexism, disablism/funktionsnormalitet, och homofobi (Smith 2010:13f).³⁴ I textavsnittet blir det som sagt tydligt att ålder är en legitim maktordnande princip hos familjerättens utredare. Utredaren använder sig explicit av förställningen om *det universella barnet*; ”ett barns ovilja”, ”(b)arn säger ofta spontant...” samt hänvisar till barnens ”låga ålder” som blir ett bevis på deras spontanitet och ogenomtänkt. Detta, tillsammans med att Hannes och Lovisas egna önskemål inte skrivs fram som de faktorer som får utredarna att göra sin bedömning, gör att barnens rätt till delaktighet inte framstår som entydig i texten. Det är istället utredarens bedömningar, där vuxna, professionella personer utanför utredningen blir viktiga, som görs betydelsefulla. Det är inte det utredaren formulerar som barnens vilja att bo hos sin mamma som är viktig i utredarnas bedömning, eller det som formuleras som barnens berättelse om pappans ilska. Den vuxna personen, utredaren, är inte spontan eller ogenomtänkt utan gör sin bedömning utifrån en fällande dom om grov kvinnofridskränkning, en utredning som visar på missbruksproblem och med hjälp av andra vuxna professionella. Texten konstruerar på så sätt en *vuxenhet* som står i motsats till *barnhet* där exempelvis spontanitet blir en viktig faktor, en egenskap som förmedlar ogenomtänkt och där utredaren istället med hjälp av auktoriteter bygger upp sin argumentation. Det som är i linje med normen, att barn behöver ”en nära och god kontakt med båda sina föräldrar” lyfts fram av utredarna då de poängterar att det är viktigt att barnen får sin vilja fram när det gäller att hålla kontakten med den förälder de inte bor hos. Där används inte barnens ålder för att diskvalificera

34 Diskriminering av funktionshindrade personer

deras vilja. Här är alltså ytterligare ett exempel på att barns vilja tas i beaktande när den inte krockar med normen (Jfr Röbbäck 2008, 2009, 2012).

Diskvalificera

I utredningstexten om Calle, fyra år, handlar tvisten om vårdnad, boende och umgänge. Där finns uppgiften att det två år tidigare inkommit en anmälan från mamman till socialtjänsten om att Calle for illa när han var hos sin pappa. Det står vidare att en ”familjebehandling” föreslogs men att det inte fungerade eftersom det varit svårt att ”få till tider” med pappan. Inte heller de samarbetsamtal, som tingsrätten uppdragit åt familjerätten att anordna, kunde genomföras eftersom pappan uteblev. När det gäller våld så finns i utredningstexten mammans berättelse om att Calle varit med då pappan använt våld mot henne.

Calle framställs i utredningstexten som ett *inkompetent subjekt*. När samtalet med Calle redovisas i texten framställs Calle av utredarna som ovillig att prata om situationen i familjen. Utredarna använder *telling* som berättargrepp när de återger mötet med Calle.

Vi har träffat Calle vid två tillfällen, vid hembesök och samtal på familjerätten. Han har varit svår att samtala med, ovillig och okoncentrerad. Calles ringa ålder kan också vara bidragande till att det varit svårt för oss att samtala. Han har tydligt visat att han inte vill prata om pappa eller annat som rör honom själv. Det enda han har visat riktigt intresse för är sådant som rör oss utredare, t ex vår arbetsplats och familjeliv. Vi har försökt förklara anledningen till kontakten med oss och att andra vuxna skall besluta om hur kontakten med pappa ska se ut. I samtalen med Calle på familjerätten försöker vi med hjälp av ”Emmadockor”³⁵ låta Calle visa sin familjesituation. Han får välja ut dockor som representerar honom själv och familjemedlemmar. Detta gör han ganska villigt och begripligt. När han sedan ska visa hur han önskar att det vore vill han inte visa mer men han säger då att han vill

35 En slags träfigurer som familjerätten använder och som ska representera ”familjemedlemmar och andra viktiga personer i barnets liv ”

vara med mamma. Han vill inte vara hos pappa, inte ens hälsa på. Frågor som besvaras är att han inte minns när mamma och pappa bodde ihop. När vi frågar vad han gjort när han varit hos pappa svarar han efter mycket funderingar att han har lekt, bl.a. med ett tält. I en situation med "Emmadockorna" där vi ställer Calles figur tillsammans med pappafiguren blir Calle mycket orolig. Calle visar att han vill ha sin figur vid mammaffiguren.

Tellinggreppet får som effekt att Calle kommer i bakgrunden i berättelsen. Han blir ett objekt. Utredaren beskriver Calle med negativa adjektiv, han är svår, ovillig och okoncentrerad. Det som beskrivs som Calles initiativ till en mer jämlik dialog, att han vill prata med utredarna om deras arbete och familj, uppmuntras inte av utredarna i texten. De betonar istället att de "försökt förklara" vad samtalen egentligen ska handla om; att de "och andra vuxna" ska bestämma hur Calles och pappans kontakt ska vara. Även om utredaren skriver att Calle inte vill prata så får Calle ändå vid ett tillfälle i texten en tydlig röst. Det är då utredaren har tagit hjälp av så kallade Emma-dockor för att Calle ska "visa hur han önskar att det vore". Calle vill inte visa, skriver utredaren, men i texten citeras vad Calle *säger*: att "han vill vara med mamma. Han vill inte vara hos pappa, inte ens hälsa på". Som ett svar på utredarnas initiativ att sätta Callefiguren nära pappafiguren visar Calle att han blir orolig och att han vill ha sin figur bredvid mammaffiguren.

Utredarna skriver att pappan har kallats till flera samtal men inte kommit på något. Han har heller inte träffat sonen på länge. Utredarna skriver att de helt enkelt inte vet vad pappan har för önskemål när det gäller vårdnad, boende och umgänge. Pappan beskrivs genomgående som problematisk i mammans berättelse: att han, när Calle bodde växelvis en period, inte tog hand om Calle ordentligt och kunde lämna Calle till förskolan smutsig och med en "fullkissad nattblöja". Trots dessa beskrivningar av pappan och trots att utredarna formulerar att Calles uttalade önskan är att inte behöva träffa sin pappa, skriver utredarna i sin sammanfattning och bedömning att de:

unnar och önskar att Calle ska få uppleva en regelbunden och nära kontakt med sin pappa vilket vi tror vore mycket värdefullt och givande för Calles person.

Det är starka, värderande verb och adjektiv utredarna använder om sin egen roll i processen: de är i positionen att ”unna och önska” någon något. De befinner sig även i positionen att kunna uttala sig om vad de tror kan vara ”värdefullt och givande”, inte bara för Calle, utan för ”Calles person”. I det här textavsnittet där utredarna formulerar att Calle är tydlig med vad han vill, och utredarna ändå gör den bedömning de gör, framstår inte umgänge som en rättighet för barnet utan tvärtom en skyldighet i och med att normen om barns behov av *två* föräldrar verkar sätta gränser för Calles möjligheter till inflytande över sitt liv. Calle får visserligen en röst i utredningstexten men hans röst diskvalificeras och därmed undergrävs hans möjlighet till delaktighet. Här kan man tala om att pastoralmakten verkar då familjerättens utredare bedömer vad som är bäst för Calles välmående utifrån en analys av Calles ”person”. Calle verkar dock inte vilja ingå i sin egen disciplinering utan försöker göra motstånd enligt hur texten är formulerad. I texten som handlar om Calle ser jag också paralleller till den *välvillighetsdiskurs* som diskuteras inom feministiska postkoloniala studier och där man kan tänka att barn kan inneha samma teoretiska position som den subalternerna (även om till exempel Spivak menar att man inte bara kan översätta subalternen med alla andra underordnade grupper). Utredarna förstår Calles bästa bättre än han själv och på så sätt ogiltigförklaras den subalternas, eller i det här fallet barnet, som självständigt subjekt (Lundahl 2001, Spivak 1994).

Att inte vilja komma till tals

Det finns barn som, enligt hur utredaren formulerar sig i utredningstexten, väljer att inte vara delaktiga i familjerättens förslag till tingsrättens beslut. Det är dock inte alltid som ett barns ovilja att tala beklagas av utredarna. I vissa utredningstexter redogör utredarna för sina försök att få barnet att uttala sig, medan det i andra utredningstexter endast konstateras att barnet inte vill prata. Gunilla Dahlkild-Öhman analyserar hur familjerättens utredare beskriver hinder och möjligheter för att ha barnsamtal och visar att utredarna delar upp barnen i olika kategorier. De barn utredarna beskriver som barn de ”kan eller ska ha samtal med” är inte för små och inte heller för ”beroende och pressade” utan konstrueras som *det fria barnet*. Det fria barnet beskrivs av utredarna som barn som har föräldrarnas mandat att tala fritt. Barnet betraktas inte som påverkat eller manipulerat av föräldrarna (Dahlkild-Öhman 2011:103ff).

I utredningstexten som handlar om tonåriga bröderna Amin och Kourosch skriver utredaren, med hänvisning till uppgifter de fått från pappan, att Amin och Kourosch inte vill delta i utredningen eftersom de tycker det är ”pinsamt om skolan skulle få reda på att det är problem i familjen.” I referatet från hembesöket hos mamman skriver utredarna att Kourosch berättar att ”anledningen till att han och brodern inte vill delta i familjerättens utredning är att de inte vill stå mitt emellan föräldrarna.” Två helt olika orsaker till pojkarnas tystnad presenteras alltså av utredarna i texten men ingen av orsakerna leder utredarna till vidare försök att ta reda på vad barnen önskar. Utredarna beklagar pojkarnas val och skriver att:

(d)et faktum att Amin och Kourosch inte deltagit i utredningen har alltså inneburit en begränsning i uppdraget från Tingsrätten, som varit speciellt intresserade av Amins och Kouroschs vilja i boendefrågan.

Syftet med utredningar om vårdnad, boende och umgänge är att ge ett underlag för domstolens beslut om en ”lösning till barnets bästa”, och barnets bästa ska alltså vara utredarens utgångspunkt när det gäller innehållet i utredningen (Socialstyrelsen 2004:147). Att beskriva det faktum att barnen inte deltagit som en ”begränsning i uppdraget” är därför en underdrift liksom att barnens inställning skulle vara av ”speciellt” intresse istället för själva huvudintresset.

I fallet med Amin och Kourosch formuleras det explicit som negativt för utredningsprocessen att de inte vill prata till skillnad från andra fall där det faktum att barn inte erbjudits delaktighet inte diskuteras över huvud taget. Amin och Kourosch är fjorton år, precis som Fredrik som jag diskuterade tidigare i kapitlet och som beskrevs som i en viktig ålder med anledning av sin frigörelse från föräldrarna. Föreställningen om att barn frigör sig från föräldrarna kopplas på detta sätt samman med att barns åsikter är viktiga. Det skiljer inte många år mellan de barn vars frånvaro i utredningstexten beklagas, och vars inställning beskrivs som särskilt betydelsefull, och de barn vars frånvaro i texten och alltså i den familjerättsliga processen som helhet, inte beklagas av utredaren.

Ett annat exempel på ett barn som enligt utredningstexten inte vill uttala sig är Samire, en sjuårig flicka med fyra tonårsbröder. Det som är speciellt i Samires

fall är att hennes mamma, Zian, flyttat (flytt enligt hur utredaren återger mammas egen berättelse) till ett annat land med en av sönerna, Ahmad. Tvisten handlar om att mamman vill att Samire ska flytta till henne. Pappan, Massoud, vill att Samire ska fortsätta bo hos honom i Sverige. Föräldrarna är, enligt hur utredaren formulerar sig i texten, mer eller mindre överens om boendet för de fyra sönerna. De tre bröder som bor i Sverige uttalar sig om att de vill bo kvar hos sin pappa, något utredaren senare beskriver som att de " varit mycket fåordiga i kontakten med oss". Om Samire står det att hon inte deltar i samtalet men att hon " sitter med och ler och nickar ibland men vill inte svara på våra frågor." När utredarna på detta sätt beskriver att Samire " ler och nickar ibland" får man som läsare intrycket av att det råder samstämmighet mellan syskonen och att utredarna därför inte anser att det har så stor betydelse att Samire inte vill svara på deras frågor.

Det som utredningstexten kommer att handla om för Samires del är om hon ska lämna sitt hem i Sverige, där hon bor med sin pappa och tre av sina bröder, för att flytta utomlands till sin mamma och ena bror. Utredarna ger i texten uttryck för hur komplicerat de finner fallet, att de har svårt att " göra en entydig bedömning av Samires bästa" och att det är " en olycklig situation för Samire." Samire framställs genom hela texten som mycket tyst och tillbakadragen. Utredarna resonerar i texten över vilken betydelse mamman har för Samire och redovisar vad föräldrarna sagt om detta. Först pappa Massoud:

Samire har inte själv uttryckt någon önskan om var hon vill bo. Massoud anser att Samire, som är en sjuårig flicka, behöver sin mamma. Han säger också att Samire saknar mamma och också Ahmad som hon står väldigt nära.

Samtidigt uttrycker pappan att han vill att Samire ska bo hos honom; att han " motsätter sig att hon flyttar" till mamman. Därefter redovisar utredarna mammas åsikter: " Zians önskan är att Samire ska bo hos henne och Ahmad." Utredarna skriver att de " tagit fasta på" att både mamman och pappan " ser" att Samire saknar sin mamma och bror och att de " undrar hur det blir för henne att växa upp med den saknaden." De undrar också hur det blir för Samire att lämna sitt hem, sin pappa och sina bröder, men skriver att de ändå bedömer att Samire " troligen kommer att fara mer illa av att fortsätta leva skild från sin

mamma och det äldre syskon som står henne närmast i syskonskaran.” Här förs ett nytt argument in; närhet i ålder mellan två syskon. Av Samires fyra tonåriga bröder är Ahmad yngst och på så sätt närmast henne i ålder, men de är inte särskilt jämngamla och skillnaden jämfört med de andra bröderna är väldigt liten. I texten finns också pappans berättelse om att Samire saknar Ahmad, att hon brukar titta på ett fotografi av honom och fråga när han ska komma hem och den berättelsen används som en resurs av utredarna när det gäller argumentet om närhet i ålder. Men själv säger inte Samire någonting om denna saknad, eller om någonting annat heller, utan det är föräldrarna som argumenterar för var Samire ska ha sitt boende.

I mammans berättelse fokuserar argumenten för att Samire ska bo hos henne på kön och ålder, där puberteten blir en viktig livsfas.

Zian tror att Samire ännu är för liten för att uppfatta skillnaden mellan relationen till mamma och relationen till pappa. Zian känner att Samire står nära båda sina föräldrar. /.../Zian känner att hon bättre kan ta hand om Samire och uppföstra henne till en ansvarstagande vuxen. Materiellt sett menar Zian att hon har större förutsättningar att se till att Samire är ordentligt klädd. Zian är oroad över att Massoud framfört påståenden om att Samire skulle ha utsatts för sexuella övergrepp. Även om hon nu förstått att det var falska påståenden så är Zian bekymrad över att Massoud säger sådana saker. Zian menar att hon är bättre lämpad att ta hand om Samire som om några år kommer att gå in i puberteten, och stötta och undervisa henne i hennes utveckling till kvinna. Zian menar också att det är mer naturligt för en dotter att växa upp med sin mor.

I texten framställs mammans bedömningar och åsikter som hennes egna i och med att det formuleras som att ”Zian menar” och ”Zian tror” och ”Zian känner” – detta är ingenting som utredarna själva menar. På så sätt fungerar mammans argumentation, så som den framställs i utredningstexten, som tillräcklig för att övertyga utredarna om att Samire bör flytta till sin mamma. Enligt hur texten är formulerad anstränger sig inte utredarna för att ta reda på vad Samire själv vill. Det finns inga uppgifter om att de anordnar enskilda samtal med Samire på

familjerätten som man gör i andra fall, eller att de ser till att få prata med henne i hemmet utan att bröderna – eller pappan – är närvarande. Kanske har det betydelse för utredarnas bedömning om Samires utlandsflytt att familjen kom till Sverige som flyktingar ett par år före utredningens genomförande och att en utlandsflytt inte betraktas som så omvälvande jämfört med det texten berättar att familjen tidigare varit med om. Det som framstår som tydligast i fallet med Samire är hennes ålder och placeringen i syskonskaran samt könstillhörigheten som gör att hon anses höra ihop med sin mamma på ett helt annat sätt än med sin pappa.

Barn som inte erbjuds någon möjlighet till delaktighet

I många utredningstexter återger inte utredaren några barnsamtal över huvud taget. Anledningarna till att utredarna väljer bort att prata med barn beskrivs på en rad olika sätt. Att barnet är nyvaket kan vara en anledning till att utredaren inte pratar med barnet. I en utredningstext som handlar om fyraåriga pojken Luka skriver utredaren att Luka precis vaknat när de kommer hem till honom och att det därför ”tog tid innan vi kunde få kontakt med honom”. Utredaren skriver att man då gör bedömningen att det ”inte behövs något barnsamtal” i den utredningen. Den bedömningen har, enligt vad som framkommer i texten, ingenting med själva fallet att göra utan just det att barnet sovit precis innan utredarna kom. Utredarna väntar inte på att Luka ska piggnä till, de kommer inte tillbaka en annan gång utan de bedömer att barnsamtal inte är nödvändigt i utredningen. Barns rätt att uttrycka sin åsikt formuleras som absolut och det ska inte finnas utrymme för utredare att göra bedömningar som den ovanstående.

Låg ålder är annars den absolut vanligaste anledningen till att barn inte kommer till tals i utredningstexten. Men det finns undantag. Även äldre barn kan bli utan röst. Tioåriga Maja framställs av utredarna som i princip omöjlig att få kontakt med under ett hembesök. Utredarna skriver på ett annat ställe i utredningstexten att Maja har en ”problematik” och ”speciella svårigheter”. Att Maja har någon form av funktionsnedsättning kan vara en anledning till att hon inte får säga något i texten trots att hon är tio år, men det är inget som formuleras explicit. Funktion blir här ett (implicit) argument för att inte prata med ett barn. Utredarna visar inte i texten hur de har gjort när de försökt få kontakt med henne utan konstaterar bara att ”det gick inte.”

Maja var tillbakadragen och tystlåten under hela besöket. Hon sa inte någonting till oss och det gick inte att få någon direkt kontakt med henne. Hon kom då Åke [pappa] sa åt henne att göra det, men annars så gick hon undan i barnrummet där hon kom att leka tillsammans med Filip [bonussyskon].

Utredarna använder sig av *objektiva modaliteter*. När utredaren skriver att ”Maja var tillbakadragen och tystlåten” beskriver de Majas förhållningssätt som otvetydiga fakta. Utredaren skulle lika gärna kunna ha formulerat det som att Maja *verkade* tillbakadragen, eller att utredarna *fick intryck av* att hon var tillbakadragen, vilket är exempel på *subjektiv modalitet* där utredarnas egen synvinkel inte framstår som universell. Utredarnas sätt att använda sig av objektiva modaliteter både visar på deras auktoritet och bidrar till att upprätthålla den (jfr Winther Jörgensen och Phillips 1999:88). Vidare skriver utredarna: ”det *gick* inte att få någon direkt kontakt med henne”, istället för att formulera det som att vi *lyckades* inte få någon kontakt med henne, en formulering som lägger ansvaret på utredarna själva snarare än på Maja (mina kursiveringar). Det finns alltid flera möjliga sätt att beskriva ett skeende på och sättet utredaren väljer får konsekvenser för hur läsaren uppfattar den beskrivna situationen. Maja beskrivs som passiv både med adjektiv (tillbakadragen, tystlåten) och verb. Hon ”kom att leka”, vilket är att betrakta som en händelse snarare än en aktiv handling från Majas sida. I det textavsnitt där familjemedlemmarna presenteras räknas Maja inte ens upp bland dem i familjen som är hemma. Det är inte Maja som är textens huvudperson och subjekt. Utredningstexten fortsätter:

Hemmet var ombonat och välstädat, något som Åke poängterade är mycket viktigt för honom. Åke förklarade att han behöver ha ordning och reda runtomkring sig och att saker skall stå på sin rätta plats. Tinas [pappans nya fru/sambo] barn var också tystlåtna under besöket. Både Åke och Tina tog upp att alla barnen brukade vara betydligt livligare och mer pratsamma och att det förmodligen handlade om att de kände sig obekväma i situationen med utredarnas besök. Då vi satt i köket ville Åke ”småbusa” med Tinas dotter, som tydligt visade att hon inte var villig till det genom att vända sig bort ifrån Åke. Under besöket tog Tinas barn ingen naturlig kontakt med Åke och då den yngsta blev ledsen

efter en händelse mellan syskonen slutade hon inte gråta då Åke gick dit utan Tina som ammade en av tvillingarna fick resa sig för att gå och trösta henne. Åke var under besöket mån om att prata med handläggarna och han tog upp olika frågor bl. a. att han tycker att hela situationen gällande utredningen är löjeväckande. Utredarna valde att avstyra vissa frågor då de ej lämpade sig att prata om i närvaro av barnen.

Det är Majas pappa Åke som står i fokus och som får mest utrymme i texten. Dubbelt så många meningar handlar om Åke jämfört med Maja. Utredarna framställer Åke som en obehaglig man och i och med att han görs obehaglig talar texten för ett skydd av Maja. Majas behov av skydd är dock inget som skrivs fram explicit utan det ligger implicit i den beskrivning av Maja som skygg och Åke som obehaglig som utredarna väljer att ge i texten. Att barnen varken vill busa med Åke eller låta sig tröstas av honom samt att Åke i texten framhåller att ordning och reda är ”mycket viktigt” för honom bidrar här till framställningen av Åke som problematisk. Att Åke gillar när det är välstädat hemma skulle kunna vara till hans fördel i en annan kontext, men inte här, eftersom Åkes andra handlingar och relationer framställs som negativa, och då understryker beskrivningen av Åkes ordningssinne framställningen av honom som en person med kontrollbehov. Detta är en diskussion jag kommer fortsätta i kapitel sex där jag analyserar hur pappors omsorgsförmåga godkänns och underkänns i utredningstexter.

Det är tydligt att det är utredarnas version av vad som händer under hembesöket som är den giltiga. När utredarna refererar till det Åke och Tina pratat om använder de en mer subjektiv modalitet och det Åke och Tina säger framstår på så sätt inte som otvetydiga fakta: ”Både Åke och Tina tog upp att alla barnen brukade vara betydligt livligare och mer pratsamma och att det förmodligen handlade om att de kände sig obekväma i situationen med utredarnas besök”. När utredarna refererar till sina egna iakttagelser använder de sig däremot av en objektiv modalitet: ”som *tydligt visade* att han inte var villig till det genom att vända sig bort ifrån Åke”, ”Under besöket *tog* Tinas barn ingen naturlig kontakt med Åke”. Vidare skriver utredarna att Åke är ”*mån om att prata*” medan utredarna ”*väljer att avstyra* vissa frågor”

Den person som utredningen ska handla om, Maja, är väldigt osynlig i texten

och hennes vilja och önskemål kommer inte fram. I utredningstexten som handlar om Maja blir språkets roll för vems version som är den giltiga särskilt tydlig. Maja, som är fallets huvudperson, osynliggörs i utredningstexten.

De små barnen

Barn med låg ålder, de som är under tre år, är de som entydigt framställs som objekt i utredningstexterna. Dessa barn får inga frågor i utredningstexten, utan här finns istället beskrivningar av hur de observeras av utredarna som bedömer deras materiella och känslomässiga status samt deras relationer till föräldrarna, och då särskilt pappan. Ett utmärkande drag när det handlar om barn med låg ålder är att samtliga beskrivs som trygga och icke-rädda barn, som glada och nyfikna. När barn framställs som trygga och glada i texten blir effekten att pappan framstår som en tillräckligt bra förälder. Ett exempel på detta mönster i materialet kan man se i fallet med Ella som är knappt två år. Hennes mamma beskrivs av utredarna som mycket rädd för pappan och familjerätten föreslår i utredningstexten att tingsrätten ska göra en riskbedömning³⁶ angående Ellas umgänge med pappan. I utredningstextens beskrivning av ett möte mellan pappan och Ella är det dock den ”fina kontakten” mellan Ella och pappan som betonas. Det är pappan som framställs som aktivt handlande, medan Ella skrivs fram som passiv. Hon håller sig i närheten av pappa, sitter i hans knä, pappa pratar med henne (de samtalar inte med varandra). Pappa fångar hennes uppmärksamhet. Pappa håller uppsikt över henne och visar att hon måste akta sig för den branta trappan.

När utredarna beskriver sitt möte med Ella hemma hos mamman framställs visserligen Ella som mer aktiv, men hon är inte textens huvudperson. Textavsnittet om hembesöket hos Ella fokuserar på mammans sambo, även om han aldrig presenteras med namn. Texten innehåller i stort sett enbart referat av vad mammans sambo säger. Det handlar om hur länge han känt Ella, vid vilken tidpunkt han och Ellas mamma flyttade ihop, att han tycker att det fungerar bra mellan dem alla tre och att han anser att han och Ella har ”funnit varandra”. I de båda

36 I en vårdnadstvist ska i bedömningen om barnets bästa tas med om barnet riskerar att utsättas för övergrepp, olovligen hålls kvar eller förs bort eller annars far illa. Riskbedömningen ska fungera som ett skydd för barnet mot en förälder som barnet av någon anledning inte bör eller kan ha en nära kontakt med.

textavsnitt i utredningstexten där Ella figurerar beskrivs hon alltså genom sitt sätt att förhålla sig till mammans sambo och sin pappa. Genom att välja att inte citera eller referera Ellas egen röst, utan i stället beskriva Ella utifrån hennes relationer och med hjälp av andras röster, framställer utredarna Ella som ett objekt. Utredarna väljer genomgående berättargreppet telling och formulerar att Ella har det bra och tryggt tillsammans med sin pappa och bra med sin mamma där mammans nya sambo konstrueras som en väldigt betydelsefull person av utredaren. Att Ellas mammas nya sambo skrivs fram som viktig för Ella kan möjligen tolkas som ett uttryck för en föreställning om att sambon kan fungera som en ”manlig förebild”, kanske som ”istället för” pappan. Diskussionen om hur föräldrars nya partners framställs i utredningstexten kommer jag gå vidare med i kapitel sex. Vad Ella själv anser om sin situation blir inte betydelsefullt i utredarens framställning. Att barn som inte kan uttrycka sina åsikter i tal ändå ska kunna bli lyssnade på, formuleras som vuxnas ansvar (Hodgkin och Newell 2002:162ff i Barnombudsmannen 2005:06:8). I fallet med Ella förlitar sig familjerätten på korta, enstaka observationer samt att de lägger stor vikt vid vad barnets mammas partner anser om situationen.

Ett annat barn som också framställs som ett objekt, dock mer aktivt än Maja och Ella, är William, 1,5 år. William beskrivs med verb som till största del är aktiva och visar på Williams handlingar och fokus är mer på William än på hans pappa. I utredningstexten beskriver utredaren hur William tar fram leksaker på pappans begäran och hur William matar sin pappa och sig själv med kex som han bryter sönder. William skrivs också fram som att han under mötet med pappan blir mer och mer trygg med sin pappa, som han inte sett på länge. Den allra första kontakten mellan William och pappan beskriver utredaren såhär:

Vid det andra besöket kommer vi tillsammans med Anders Berg [pappan] till Sofia Lindgrens [mamman] bostad samtidigt som hon kommer med sonen från daghemmet. Anders söker ögonkontakt med sonen och lutar sig över William som sitter i barnvagnen. William börjar gråta men förefaller inte vara rädd för fadern utan mera ledsen. William iakttog sin pappa hela tiden som om han kände igen honom. Det är svårt att tolka reaktionen men det var någon sorts sorg i gråten – som om han saknat sin pappa.

I texten betonas att William inte blir rädd då utredaren beskriver hans gråt när pappan lutar sig över honom. Utredaren tolkar istället gråten som sorg och saknad efter pappan. Beskrivningen av Williams olika reaktioner används för att visa att han saknat sin pappa och att han känner igen honom. William framställs som trygg och icke-rädd och i och med det framstår pappan som ”tillräckligt bra”. Mötet skrivs fram som ett återseende: William iakttog sin pappa ”som om han kände igen honom”, han gråter ”som om han saknat sin pappa”. När William efter ett tag ”lugnade sig” ”vågar sig William fram till sin pappa” och deras möte blir ”fint och nära”. När pappan vid mötets slut går sin väg beskriver utredarna Williams reaktion som ”förvåning”. När ett barn inte kan prata så mycket att utredaren finner det värt att ta med barnets egna ord i texten blir det på detta sätt fritt fram för utredaren att göra sina egna tolkningar av barnets reaktioner. Det är den vuxna professionellas tolkningsföreträdare som gäller här och barnet blir reducerat till ett objekt.

Avslutningsvis

I kapitlet undersöker jag hur betydelser av ålder kommer till uttryck och vad detta innebär för barns möjlighet att tala. Jag analyserar hur barns rätt till delaktighet i utredningstexter om vårdnad, boende och umgänge undergrävs. Detta ligger i linje med tidigare forskning som visar att det är väldigt svårt för barn, särskilt yngre barn, att komma till tals i familjerättsliga utredningar (Dahlstrand 2004; Kaldal 2010; Rejmer 2003; Schiratzki 1997, 2006). Snarare än att visa *att* texten bidrar till att undergräva barns rätt till delaktighet, visar jag *hur* texten bidrar till detta. Genom att använda analysredskap från kritisk lingvistik och narrativ teori får jag syn på hur barn och det barn säger konstrueras i texten och vad det får för effekter. Barn konstrueras som att de representerar sin kronologiska ålder och/eller en specifik åldersgrupp med tillhörande livsfas, medan de vuxna, utredarna och föräldrarna, representerar det allmänmänskliga och det visas genom att deras ålder, åldersgrupp och livsfas inte problematiseras. På så sätt kan jag visa hur en vuxennorm naturaliseras inom den familjerättsliga diskursen. Ålder blir en betydelsefull faktor att påtala när det handlar om barn och ålder kan beskrivas både som något som är till barns fördel och till deras nackdel när barns vilja diskuteras i texter (jämför Röbbäck 2012). När barn formulerar en vilja som är i enlighet med normen om barns behov av båda sina föräldrar; tvåföräldranormen, och att de vill träffa den förälder de inte bor med så används inte några

åldersrelaterade argument som undergräver deras vilja. I ett exempel där ett barn däremot inte vill träffa sin pappa och där detta godkänns, så görs det utifrån en förståelse av åldersgruppen tonåringar som en livsfas då barn börjar frigöra sig från sina föräldrar. En tioårig pojkes vilja att inte träffa sin pappa godkänns också, men i texten formuleras inte godkännandet utifrån en föreställning om att tioåringens livsfas är betydelsefull för relationen till föräldrarna. Detta kan förstås som ett uttryck för att det inte finns någon etablerad diskurs om tonåringar, inte inom familjerätten och inte i det övriga samhället heller. Jag vill dock påpeka att det har det inte alltid funnits för tonåringar heller. Om åldersgruppen tweenies, som jag skrev om i kapitel ett, blir en etablerad diskurs så kommer den innehålla specifika föreställningar om betydelser av åren mellan åtta och tolv i en människas liv och med det anvisningar om hur denna åldersgrupp ska förstås. I kapitlet har jag visat hur socialtjänstens familjerättsenhet genom sin textproduktion skapar och återskapar kunskaper och betydelser av ålder och kön och även betydelser av ålder och av kön. Bland de barn som får störst möjlighet till delaktighet finns övervägande barn med helsvensk bakgrund. Det är ett viktigt resultat och här behövs vidare forskning. Tillsammans med etnicitet är ålder och plats i syskonskaran den allra mest betydelsefulla faktorn för att förstå varför vissa barn erbjuds delaktighet medan andra aldrig får den möjligheten. Att ha storasyskon och/eller vara av låg ålder är en kombination som verkar omöjliggöra delaktighet. Barn med låg ålder, de som är under tre år, är de som entydigt framställs som objekt. Dessa barn får inga frågor i utredningstexten. När familjerätten väljer att göra på det viset bidrar man till att göra barn till objekt som inte kan tala och man bidrar även till att upprätthålla en vuxenhegemoni.

KAPITEL 5

SKYDD – BARNES BERÄTTELSE OM VÅLD

Den andra aspekten av barns bästa som jag undersöker är barns rätt till skydd³⁷. Barnen i de utredningstexter jag analyserar erbjuds skydd på olika sätt, till exempel, som jag diskuterade i föregående kapitel, genom att utredaren i utredningstexten framställer pappan som obehaglig och att texten på så sätt talar för ett skydd av barnet, eller att utredaren hänvisar till att pappan är dömd för miss-handel av mamman, eller har ett dokumenterat missbruksproblem. Det gäller även om man inte tar barnets berättelse i beaktande och att barns rätt till del-aktighet i den familjerättsliga processen på så sätt undergrävs. En central fråga i detta kapitel är om, och i så fall hur, barns berättelser om våld används i texten av familjerättens utredare och om dessa berättelser har betydelse för det skydd barnen erbjuds.

Det hänvisas till principen om barnets bästa i en rad sammanhang, rättsliga som utomrättsliga, exempelvis i politisk retorik, och innebörden varierar efter sammanhanget. När det gäller det rättsliga sammanhanget har man i praktiken kommit långt från uppfattningen att poängen med barnets bästa i lagtext är att principen ger domstol och myndighet möjlighet att förutsättningslöst se till barnets behov i varje enskilt fall (Schiratzki 2003:40). I kapitel 1 diskuterar jag att när barnets bästa används som rättslig standard är ambitionen begränsad till vad rätten kan göra, och att den minsta gemensamma nämnaren för civilrätt och offentlig rätt är att barnet ska skyddas (Schiratzki 2003:36). Schiratzki diskuterar barnets bästa i *inskränkt* och *utvidgad* bemärkelse där den utvidgade bemärkelsen

37 Delar av kapitlet är en vidareutveckling av en tidigare publicerad analys (Sundhall 2008).

är riktad mot utomrättsliga förhållanden och den inskränkta mot rättsliga. Genom det utvidgade barnets bästa ges barn rättigheter som andra rättssubjekt, det vill säga vuxna svenska medborgare, inte garanteras i samma utsträckning. Omvårdnad och trygghet är två sådana rättigheter. Det inskränkta barnets bästa markerar en lägre rättslig standard av barnets bästa, begränsat till att ge barnet skydd i förhållande till omständigheter som har ett generellt straffvärde, exempelvis misshandel. I mål som gäller vårdnad, boende och umgänge är det barnets bästa i inskränkt bemärkelse som gäller (Schiratzki 2003:37). Schiratzki menar att nackdelen med det är att vissa aspekter av barnets bästa prioriteras framför andra och ju starkare en rättslig presumtion är – som att gemensam vårdnad är det bästa för barn – desto svårare att på legal väg få till stånd ett undantag för barn vars förhållanden inte överensstämmer med den generella presumtionen (ibid).

Som jag tidigare nämnt ändrades lagen 2006, efter att mitt material samlats in. Lagändringen innebär ett förstärkt skydd för barn. Det betonas att risken för att barnet kan komma att fara illa ska väga tungt när man bedömer barnets bästa. Lagstiftningen ställer alltså ökande krav på att våld ska uppmärksammas och få betydelse för bedömningen av barnets bästa. 1993 skrevs det in i föräldrabalken att rätten, vid umgänge, ska ”beakta risken för att barnet ”utsetts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa” (Prop. 1992/93:139:6). Skrivningen skärptes 1998 och nu gäller den inte enbart vid umgänge utan vid samtliga frågor som handlar om vårdnad, boende och umgänge (Prop.1997/98:7:7). Och, som jag skrivit tidigare, 2006 sker ytterligare en skärpning. Barnombudsmannens årsrapport 2012 visar dock att även om lagen ändrats så finns det stora brister i socialtjänstens bemötande och hantering när det gäller barn som är våldsutsatta (Barnombudsmannen 2012).

Som framgår av genomgången av tidigare forskning är kunskap om våld i nära relationer och kunskap om våldets risker och konsekvenser för barn ett relativt nytt kunskapsområde för familjerätten. Det är först på senare tid som våld och barnskyddsfrågor uppmärksammas i tvister om vårdnad, boende och umgänge (Dahlkild-Öhman 2011:30; Kaldal 2010:331). Varken i lagen eller i Socialstyrelsens råd står det explicit att utredaren bör ställa frågor om våld till barn. Socialstyrelsen formulerar sig dock om barns rätt att komma till tals om ”traumatiska händelser”:

När en åtgärd rör ett barn ska barnets inställning så långt möjligt klarläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja, med beaktande av dess ålder och mognad (3 kap. 5§ andra stycket SoL). Det innebär att barnet har rätt att uttrycka sin åsikt i saker som rör det personligen – både i vardagliga situationer och i samband med traumatiska händelser som berör barnet (Socialstyrelsen 2003:84).

Kaldal poängterar att i ”svåra vårdnadstvister” kan barns uppgifter vara avgörande för bedömningen om barn behöver skyddas från en förälder (Kaldal 2010:149). Kaldal menar att ”ju allvarigare fråga målet rör desto viktigare är det att barnets uppgifter tillförs utredningen” (Kaldal 2010:169).

Vad är det för våld i texterna?

I det här kapitlet analyserar jag som sagt främst barns berättelser om våld och hur dessa berättelser används i texten av familjerättens utredare. Jag undersöker hur barns berättelser om våld får betydelse, och hur de inte får betydelse, i texterna. Jag använder benämningarna *uppgifter om våld* respektive *berättelser om våld* för att skilja på uppgifter i utredningstexten som är hämtade från andra myndighetstexter som domar och register (social-, brotts-, misstankeregistret) respektive det som utredaren återger som berättade av de personer som utredningen handlar om.

Själva utgångspunkten för insamlandet av materialet, utredningstexterna, är förekomsten av *uppgifter om våld* från pappan mot mamman och/eller barnen. Sådana uppgifter förekommer i samtliga 28 texter. I tre texter finns även uppgifter om mammans våld mot barnen och pappan. När det gäller pappors våld mot mammor sträcker sig våldets grad av allvarlighet, enligt uppgifter i texterna, från att pappor är dömda till fängelse för att de har misshandlat mammor till att pappor hotat mammor. Hot om våld är en kriminell handling, men betraktas inte som lika allvarlig av rättssystemet, även om forskning visar att hot om våld kan upplevas som värre än själva våldet. I två av de tre fall där det finns uppgifter om mammans våld mot pappan lämnar mamman och pappan i texten liknande uppgifter om våld och berättar i texten att de anmält varandra till polisen. I dessa två texter förekommer också uppgifter om mammans våld mot barnen. När det

gäller uppgifter om våld riktat direkt mot barn så förekommer det, som jag skrivit tidigare, uppgifter om misstänkta sexuella övergrepp, men inga uppgifter om domar. Det finns uppgifter om anmälningar av barnmisshandel, men inga uppgifter om domar som gäller något av barnen i texterna. Däremot finns uppgifter om domar som rör syskon som inte berörs av utredningen eftersom de är över arton år när utredningen genomförs och inte längre barn i åldersmässig mening.

Barn berättar i texten om hot, rädsla, fysisk misshandel och, i polisförhör som citeras, sexuella övergrepp. Fem barn; Fredrik, Kim, Polly, Tom, och Adrian berättar om sin egen direkta utsatthet. Tom berättar om mammans våld och övriga barn om pappans. Fyra barn; Anna, Oliver, Nikola och Julia berättar i utredningstexten om sin utsatthet för pappans våld mot mamman.

Mönster av giltiggörande och ogiltiggörande

Jag använder den norska psykologen Halldis K Leiras begrepp *giltiggörande* och *ogiltiggörande* när jag analyserar hur berättelser om våld tillerkänns betydelse, eller inte, i utredningstexten. I syfte att förstå barns och ungdomars mentala upplevelser av att vara utsatta för våld i sin familj har Leira utarbetat en ”psykokulturell modell” som hon kallar *från tabuiserat trauma till bekräftande och erkännande* (Leira 1990/2002). Ett tabu innebär, enligt Leira, ett socialt förbud mot att tala om något, eller på annat sätt göra det synligt, och genom att använda förakt som en möjlig hotande sanktion upprätthålls tabun. Personen som bryter tabut kan, genom att höja handlingen till en nivå där handlingen blir synlig, bli offer för förakt och på så sätt känna skam. Eftersom förakt och skam är destruktiva känslor för självkänslan följer vi normen att det osynliga inte kan ses och på det sättet förblir det osagda stumt. Det händer även något mer, menar Leira, än att traumat blir dolt och osynligt; det upphör att existera för subjektet. Fenomenet har ingen giltighet längre. Det finns ingen intersubjektiv bekräftelse på traumats existens. Ett tabu leder därför till ett *ogiltiggörande* av traumat både för personen det berör och för dem runtomkring. Barn som lever oskyddade i relation till våld upplever ett trauma och eftersom våld i familjen är ett tabu så blir det ett tabuiserat trauma.

Leira menar alltså att *ogiltiggöra* är ett mer användbart begrepp än *osynliggöra* eftersom ogiltiggörande visar på att fenomenet inte kan förknippas med

subjektet och att det har försvunnit fullständigt för omgivningen. Jag använder inte Leiras begrepp på exakt samma sätt som hon och jag menar att även *osynliggöra* är ett relevant begrepp för min analys. Att osynliggöra berättelser om våld innebär att de ogiltiggörs *genom* osynliggörande, då berättelserna återfinns på en undanskymd plats i texten. Det kan också vara så att våldsberättelsen exempelvis finns i texten och presenteras som en biorsak, snarare än huvudorsak, till någon företeelse och alltså inte framställs som en risk för barnet. Ogiltiggörandet kommer sig i de fallen av *hur och var* i texten berättelsen om våld är placerad. I min analys av våldsberättelsens giltiggörande respektive ogiltiggörande diskuterar jag att ett ogiltiggörande kan göras på en rad olika sätt i texten. Dessa olika mönster av ogiltiggörande har jag valt att kalla *bagatellisering*, *omformulering*, *osynliggörande* och *ignorering*. Bagatellisering handlar om att något annat formuleras som ett större problem, en större risk för barnet, än det som formuleras i våldsberättelsen. Till exempel att en pappa pratar illa om en mamma inför barnen. Ett *omformuleringsmönster* visar sig i texten genom att det som i våldsberättelsen tidigare formulerats specifikt som våld som pappan utför antingen omformuleras till båda föräldrarnas ”bråk” och ”konflikter” och/eller där dessa ”bråk” och ”konflikter” formuleras som den största risken för barnet. Omformuleringsmönstret innebär alltså både att båda föräldrarna görs lika delaktiga i ”bråket” samt att själva våldsbenämningen neutraliseras. Osynliggörande är ett mönster där våldsberättelsen på något sätt döljs i texten, det kan placeras i slutet av utredningstexten, eller användas som en förklaring till något som varken formuleras som särskilt viktigt i utredningen eller som något som utgör en risk. Ett *ignoreringsmönster* innebär att våldsberättelsen visserligen finns i texten men utan att denna kommenteras av utredaren. Utredaren tar i texten inte ansvar för det som berättas i våldsberättelsen och ställer inga följdfrågor eller följer upp berättelsen i exempelvis sammanfattning eller förslag till beslut. Våldsberättelsen tillerkänns på så sätt inte någon betydelse. När våldsberättelsen däremot giltiggörs i texterna menar jag att det handlar om ett erkännande (jfr Butler 2006). Barnet i texten blir erkänt som ett subjekt genom att våldsberättelsen ges betydelse i utredningstexten. Våldsberättelsen får konsekvenser i texten. Våld som barnen berättar om erkänns som en risk och texten talar för ett skydd av barnet. Alltså får våldsberättelsen en effekt i verkligheten.

Våldsberättelser giltiggörs

I min analys av barns rätt till skydd såg jag att barns berättelser om våld giltiggörs i två utredningstexter. I en text görs det genom barnets ”direkta röst”, barnets våldsberättelse finns i själva utredningstexten och i den andra dels genom barnets ”direkta röst” men också genom barnets ”indirekta röst”, våldsberättelsen finns i en annan text som citeras i utredningstexten. Båda utredningstexterna handlar om pojkar som, enligt uppgifter i texten, har svensk bakgrund. Den ena pojken är tio år och den andra fjorton. Det är utredningstexterna som handlar om Fredrik och Adrian, som i föregående kapitel var dem jag gav som exempel på de barn som konstrueras som att de erbjöds delaktighet i utredningstextens förslag till beslut. Fredriks och Adrians våldsberättelser handlar om våld riktat mot dem själva från deras pappor. I texten om Fredrik, 14 år, giltiggörs Fredriks berättelse om pappans hot och kontrollbeteende genom Fredriks berättelse, genom hur hans röst skrivs fram i texten med berättargreppet *showing*, som jag diskuterade i föregående kapitel. Värt att notera är att det inte är föräldrarnas relation och våldet i den som står i fokus i Fredriks berättelse utan Fredriks relation till sin pappa och egna – direkta – utsatthet.

Fadern har vid några tillfällen hotat Fredrik med stryk. Han har t ex sagt att 'om du säger ett ord till så slår jag dig' eller 'om du varit äldre så hade jag slagit till dig.' Fadern blev ofta mycket arg och aggressiv.

I textavsnittet förekommer två direkta citat från Fredrik och Fredriks berättelse om våld blir på så sätt tydlig för läsaren. Våldet i berättelsen giltiggörs. I det andra fallet där barnets berättelser om våld giltiggörs är det inte vad barnet berättar för familjerättens utredare som blir betydelsefullt utan det han berättat i ett polisförhör som citeras i utredningstexten. Hur barnet berättar om och benämner sin pappa blir också betydelsefullt för att våldsberättelsen giltiggörs.

Den utredningstext som handlar om Adrian, tio år, och där det förekommer uppgifter om misstankar om sexuella övergrepp från pappan, börjar med att referera och citera en mängd andra texters våldsuppgifter. Det är utredningar som genomförts med hänvisning till socialtjänstlagen samt BUP, en tidigare vårdnadsutredning, anmälan från en BUP-läkare, polisens utredningsmaterial,

en vittnespsykologs kommentarer samt en psykologs kommentarer. Under rubriken *”Polisens utredningsmaterial”* skriver familjerättens utredare att ”undertecknad” har sett inspelade samtal där Adrian träffar en psykolog och en polis, att utredaren läst utskrifter av polisförhör med Adrian och att citat ur dessa återges i utredningstexten. I dessa citat berättar Adrian detaljerat om pappans sexuella övergrepp. Här blir berättelsen om våld väldigt detaljerad och därför konkret då rädsla, smärta, tvång, lukter och könsorgan benämns.

Adrian berättar (inte) om sin pappa

Hur Adrian berättar om och benämner sin pappa blir viktigt för våldsberättelsens giltiggörande. Utredaren skriver om sina försök att få Adrian att berätta om pappan vid de tre tillfällen utredaren och Adrian träffas. Vid det första hembesöket ber utredaren Adrian beskriva sin pappa:

Han är tyst och fundersam och säger efter ett tag att Mats är anorlunda. Mamma Linda är i närheten då jag pratar med Adrian men jag uppfattar inte att han söker hennes stöd. Det är tyst och allvarligt funderande enligt min uppfattning och Adrian säger efter en stund att han inte vill träffa sin pappa. Det blir tyst igen och så säger han att det är för att Mats har gjort dumma saker med honom.

Enligt texten så kommer inga följdfrågor från utredaren om detta utan utredaren ber istället Adrian beskriva mammans sambo Claes: ”När jag ber Adrian beskriva Claes går det lättare”. Andra gången utredaren gör hembesök hos Adrian pratar de inte om Adrians pappa.

Adrian berättar lite om vad han gör med sin pappa och han pratar då om Claes. Han förhåller sig till pappa Claes i denna beskrivning som om detta är det verkliga förhållandet.

Tredje och sista gången utredaren ska träffa Adrian är det tänkt att det ske i familjerättens lokaler. Adrians mamma lämnar, skriver utredaren, först återbud eftersom Adrian inte vill prata mer. ”Han har undrat om jag skall fråga honom om Mats och det vill han inte.” Utredaren föreslår att de istället träffas hemma

hos Adrian veckan därpå men då går Adrian med på att komma till familjerätten. Adrians önskan om att slippa bli tillfrågad om pappan diskuteras inte. Utredaren gör det ändå men väljer här Adrians egen benämning på pappan och benämner honom vid förnamn.³⁸

Här är ett exempel på ett barn som inte kan tala eftersom ingen hör vad barnet säger. Trots Adrians uttalade önskan att inte tala om sin pappa, som utredarens så omsorgsfullt beskriver i texten så beskriver utredaren samtidigt hur hen går emot Adrians önskan. Utredaren berättar i texten att Adrian först vill ställa in mötet eftersom han inte vill prata mer om sin pappa. Utredaren frågar Adrian om pappan ändå, och väljer att kalla honom vid förnamn i linje med Adrians önskan. Men när Adrian sedan berättar om ”ett par upplevelser” han haft tillsammans med sin pappa och som framstår som obehagliga, blir utredaren tyst och varken kommenterar eller tolkar Adrians berättelse.

Att Adrian använder pappans förnamn Mats kommenterar utredaren under rubriken ”*Konsekvensbedömning*”:

Enligt min uppfattning kan Adrians benämning vara ett tecken på att han tar avstånd. Claes beskrivs däremot i positiva ordalag och Adrian ser nöjd ut då han pratar om Claes. Adrian kallar Claes för pappa.

Effekten av att använda berättargreppet showing och ta med personens egna benämningar, istället för att göra en tellingpräglad framställning där personens ordval inte visas, är att den person texten handlar om och den personens inställning till specifika frågor görs tydlig. Angående Adrians inställning till sin pappa refererar utredaren föräldrabalken om ”barnets bästa” och ”barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.”

Det kan knappast ifrågasättas att barn behöver goda och nära relationer med sina föräldrar men hur blir det för barnet om barnets upplevelser av relationen inte är god och nära? Adrian säger

38 Jag har valt att ändå använda benämningen pappa/pappan, och inte Mats, eftersom pappa är ett viktigt begrepp i avhandlingen

att pappa är dum, att han är dum när ingen ser på och att Mats är annorlunda. Det är den beskrivning Adrian ger mig av sin pappa.

Här ifrågasätter utredaren explicit normen om vad barn behöver och betonar att det är kontextbundet. Alla barn kan inte ha ”en nära och god kontakt med båda föräldrarna” eftersom föräldrar kan vara problematiska eller till och med farliga. Utredarens röst är här i linje med det som framställs som Adrians röst och den ”goda och nära” relationen ifrågasätts utifrån Adrians röst.

Andras tal om Adrian

Även om Adrians röst från polisförhørsprotokollet och hans röst om pappan bidrar till att giltiggöra våldsberättelsen finns det andra röster i fallet som undergräver Adrians röst. En person från ett annat område än socialtjänsten, en vittnespsykolog, som fått i uppgift att granska ärendet, bedömer Adrians berättelse som icke trovärdig. Vittnespsykologen menar bland annat att Adrian genom tidigare utfrågningar ”fått en falsk minnesbild” att han saknar ”spontana associationer” och vittnespsykologen ”kallar tidigare samtal om övergreppen för förförhör, d v s moderns samtal med Adrian samt behandlingssamtal med [BUP-psykologen]”. Men familjerättens utredare går i utredningstexten emot vittnespsykologens bedömning. Även om Adrians samtal med utredaren i utredningstexten inte handlar direkt om våld så är det Adrians motvilja mot att beskriva sin pappa, att kalla honom pappa, att Adrian säger att Mats är dum och annorlunda som får utredaren att giltiggöra Adrians våldsberättelse så som den framställs i citaten från polisförhöret.

I ett avsnitt resonerar utredaren om en riskbedömning som ska göras av familjerätten och använder sig då av externa källor där företrädare från andra professioner citeras. Det är inte de som vanligtvis används av familjerättens utredare för att underbygga argumenten, som barnläkaren Torgny Gustavsson, utan en lektor i genusvetenskap samt en professor i processrätt. Utredaren skriver även att barnets berättelse ofta är central i utredningar som rör sexuella övergrepp mot barn och att teknisk och medicinsk bevisning kan saknas eftersom barnet ofta berättar om övergreppen lång tid efter att de har skett. Utredaren använder en rad röster som får tala emot vittnespsykologen och tar själv i följande citat explicit ställning för vem som är trovärdig och, indirekt, vem som inte är det:

I min kontakt med föräldrarna har båda varit samarbetsvilliga. Deras berättelser är dock ej överensstämmande. Modern har varit trovärdig. Fadern har medgett visst våld men förnekar sexuella övergrepp. Adrian har varit övertygande då han uttalat att han ej vill träffa fadern. Även det jag sett av behandlingssamtal och förhör har varit övertygande vad gäller Adrians utsaga. För mig är Adrian trovärdig.

Att Adrians pappa ”medgett visst våld men förnekar sexuella övergrepp” ställs i kontrast till att utredaren slår fast att ”(m)odern har varit trovärdig.” Utredaren skriver att Adrian varit övertygande när han sagt att han inte vill träffa sin pappa, något som inte direkt handlar om sexuella övergrepp, för att sedan gå över till att även Adrians andra utsagor varit övertygande. Utredaren slutar med att slå fast att även Adrian är trovärdig, och betonar att ”för mig” är han trovärdig. I utredarens beskrivning av situationen skiljer sig utredarens tolkning helt från den tolkning vittnespsykologen gör. Våldet Adrian berättar om i polisförhöret giltiggörs i familjerättens utredningstext. Utredningstexten blir delvis en kamp mellan de olika rösterna; Adrians röst som från polisförhöret talar om könsorgan, tvång och smärta, vittnespsykologen som talar om ”falska minnesbilder”, forskare med feministiska perspektiv samt barnperspektiv som används av utredaren för att tala för utredarens tolkning. Adrians berättelse om våld giltiggörs dels via hans indirekta röst från polisförhöret, dels från hans direkta röst i utredningstexten. Här pågår en diskursiv kamp om kunskap och makt, där utredaren, myndighetens företrädare använder sig av kunskap som skapats i annan vetenskaplig diskurs än den vittnespsykologen företräder.

Olika typer av våld giltiggörs och ogiltiggörs

I mitt tredje exempel ska jag diskutera hur samma text både kan giltiggöra och ogiltiggöra berättelser om våld och barns rätt till skydd. I utredningstexten förekommer det uppgifter om misstänkta sexuella övergrepp från pappan mot Julia, nio år. Julia pratar inte själv om sexuella övergrepp i texten utan det är hennes mammas berättelse som refereras. Tvisten mellan föräldrarna handlar om umgänge. Pappan vill kunna träffa Julia ensam, vilket mamman motsätter sig. Umgänget sker i närvaro av Julias faster och farbror och anledningen till det är

inte explicit formulerat i utredningstexten utan det förekommer en tystnad om anledningen till detta. Men underförstått i texten är att det är på grund av de misstänkta sexuella övergreppen som Julia inte träffar pappan ensam. Julia säger ingenting om att hon är rädd för sin pappa i utredningstexten utan det är hennes mamma och lärare som berättar om Julias rädsla. Umgänget fungerar enligt utredningstexten så att Julia träffar sin pappa varannan helg hemma hos sin faster och farbror. Julia har, enligt utredarens formulering, sagt till sin lärare att hon tycker det är bra att träffa pappan hemma hos faster och farbror eftersom hon är trygg med sin faster.

I utredningstexten pågår en diskursiv kamp om problemformuleringen när det gäller Julias umgänge med pappan. I utredningstexten förekommer två olika våldsberättelser, det handlar dels om pappans våld mot mamman, som både mamman och Julia berättar om, dels om pappans våld mot Julia och där är det mamman som berättar och Julia säger ingenting. När det handlar om konsekvenser av våld för Julia; rädsla, oro, utåtagerande beteende med mera, berättar mamman och Julias lärare om det.

Julia är ett av de barn som får en chans till delaktighet i den familjerättsliga processen genom hur hon framställs i utredningstexten. Utredaren använder berättargreppet showing och gör på så sätt Julia till textens subjekt, det är Julia som berättar, svarar på frågor och beskriver. Julia blir synlig i texten genom att hennes eget språkbruk återges i citatform och genom att utredaren håller sig själv och pappan i textens bakgrund. Eftersom Julias vilja, så som den formuleras i utredningstexten, att umgänget ska fortsätta ske hemma hos hennes faster och farbror, ligger till grund för hur utredaren formulerar familjerättens förslag till tingsrättens beslut, benämner jag Julia *kompetent subjekt* (för en analys där jag mer konsekvent använder dessa begrepp se Sundhall 2008). Så här återger utredaren det första samtalet med Julia:

Vi hämtar Julia hemma en dag på sommarlov. Hon åker med oss till pappa Christer. Hemma hos Christer fikar vi och samtalar. Julia får beskriva sig själv, mamma och pappa med hjälp av s.k nallekort. Hon beskriver sig själv som en bra kompis, mamma som lite mjuk och gullig och pappa med orden "han är förvånad." Vi pratar om umgänget med pappa hemma hos faster och

farbror. Julia berättar att hon är lite busig där, farbror Svante busar med mig och faster Eva säger åt oss att lugna ned oss. Pappa han är lite lat och ligger på soffan. Julia berättar att hon är mycket med faster Eva i köket [...]. När vi frågar om hur Julia tror att umgänget skulle kunna se ut om det var hemma hos pappa svarar Julia: "Då skulle jag vara med kompisar." Pappa går nog och lägger sig på soffan. Vi skulle vara hemma hos farbror Svante och faster Eva ändå [---].

Oftast brukar utredarna prata med barnen utan att föräldrarna är med, men i texten beskriver utredarna att pappan har svårt att "komma ifrån" på grund av sin arbetssituation och att utredarna därför bestämmer sig för "att hålla barnsamtalen med Julia när pappa närvarar hemma hos Christer." Det blir alltså ett kombinerat hembesök och barnsamtal. Efter detta stycke skriver utredarna att de "upplever att Julia uppträder stressat under hembesöket" men reflekterar inte över tänkbara anledningar till detta. Vid nästa samtal med Julia, då Julia kommer till familjerätten är hennes mamma med, men det är oklart om mamman också är närvarande under själva samtalet. Då berättar Julia om pappans våld mot mamman.

Julia berättar att hon minns att hennes föräldrar inte kunde hålla sams, och inte nu heller, de bara bråkar. Hon har upplevt att Christer ringt mamma om nätterna och de har fått byta telefonnummer en gång. Julia berättar att hon minns ett bråk [---] Christer knuffade mamma i köket och då sparkade Julia honom.

Här förekommer en asymmetri i benämningar av personer, precis som i fallet med Adrian. Julia benämner sin pappa med förnamn och sin mamma som "mamma" och en sådan asymmetri kan visa på skilda förhållningssätt till de personer som beskrivs. Julia framställs, genom hur hennes röst formuleras i texten, på detta sätt som mer distanserad till sin pappa än till sin mamma. Detta sker på fler ställen i utredningstexten. När Julia under samma samtal ombeds beskriva sin pappa skriver utredaren att Julia istället börjar beskriva mammans sambo Bosse. Utredaren beskriver i texten att utredaren då avbryter Julia och ber henne ännu en gång beskriva sin pappa och att Julia då återigen beskriver Bosse. I och med att utredaren dels väljer att använda det som formuleras som Julias egna

benämningar ”mamma” och ”Christer” i Julias berättelse om våld, dels väljer att i utredningstexten berätta om hur Julia två gånger beskriver Bosse istället för pappa, framstår Julias inställning till pappan som kritisk, och den blir dessutom tydlig och övertygande för läsaren. Detta kanske inte hade varit fallet om utredarna valt att endast göra en refererande sammanfattning av Julias tal och inte brytt sig om att formulera det som att Julia själv kallat sin mamma för mamma och sin pappa vid förnamn. Därför är berättargreppet betydelsefullt för hur barn framställs i texten och för att barn ska kunna framställas som subjekt, för att de ska kunna tala och att deras tal hörs. Värt att notera är att barnen, enligt utredarens framställning, inte vill kalla sin pappa för pappa, i de två fall i mitt material där det förekommer uppgifter om misstänkta sexuella övergrepp. Istället är det i båda fallen mammans sambo barnen benämner pappa. Julia konstrueras som ett *kompetent subjekt* och erbjuds delaktighet i utredarnas förslag till beslut. Utredaren framställer henne dessutom som ett barn i behov av skydd från att träffa sin pappa ensam. Julia konstrueras därmed *både* som i behov av skydd och som ett kompetent subjekt och det är väldigt ovanligt att barn förstås som både och, samtidigt (jfr Eriksson och Näsman 2008).

Genom att mammans berättelse om pappans våld mot Julia giltiggörs blir Julias röst betydelsefull; hennes önskan att träffa sin pappa hemma hos sin faster och farbror formuleras av utredaren som i linje med utredarens egen förståelse av situationen.

Julia har gjort klart för oss utredare att hon inte vill sära någon av sina föräldrar. Hon säger att hon inte vågar uttala sig eller svara helt på våra frågor. Det Julia har sagt då hennes mamma närvarade, då hennes pappa närvarade, till personalen på skolan och till oss utredare är att hon vill att umgänget med pappa ska ske hemma hos faster och farbror. På den punkten är Julia bestämd.

Här framstår alltså utredarens röst som helt i linje med Julias. Men under den viktiga, obligatoriska rubriken ”*Konsekvensbeskrivning*”³⁹ tvekar plötsligt utredaren mellan att giltiggöra och ogiltiggöra berättelser om våld och skiftar samtidigt

39 ”Oavsett om utredaren kompletterar rapporten med ett förslag, bör denne alltid beskriva vad olika beslut kan komma att innebära för barnet, dvs. lämna en konsekvensbeskrivning” (SOSFS 2003:14:10).

själva tvistefrågan: från att handla om vilken typ av umgänge Julia ska ha med sin pappa, övervakat eller inte, till att handla om att umgänget "blir av vid varje tillfälle." Utredarna resonerar utifrån olika scenarier angående mammans trovärdighet när det gäller hennes berättelser om pappans våld mot henne: "Om Camilla har utsatts för misshandel, psykisk och/eller fysisk är det allvarligt." (Fetstil och kursivering i original.) "Om det nu är så att någon misshandel *inte* har ägt rum mellan Christer och Camilla utan att det är något som Camilla hittat på är det också allvarligt. (Fetstil och kursivering i original.) Utredaren hänvisar till åtta olika studier om hur barn som upplever "familjevåld" eller "pappas våld mot mamma" kan reagera och avslutar stycket:

Att i det läget mot Julias egen vilja besluta om umgänge med pappa utan annan vuxen persons närvaro vore förutom att kränka Julia även att ta en risk gällande hennes välbefinnande (psykiska hälsa, skolarbetet och relationerna till klasskamraterna).

Men Julias egen utsatthet och misstankarna om sexuella övergrepp som mamman berättar i utredningstexten kommenteras inte av utredarna. Den kopplingen görs aldrig explicit i texten. Det står inte varför Julia inte kan träffa sin pappa ensam.

Det är genom fasterns och farbrorns berättelser, där Julias kroppskontakt med pappan är ett tema, som de misstänkta sexuella övergreppen det annars är så tyst omkring, aktualiseras. Julias farbror säger att han "inte kan se att det skulle finnas någon rädsla hos Julia, hon kramar om oss alla" och att Julia "brukar krypa upp till pappa sin och luta sig mot honom" när de ser på TV. Fastern berättar att när en kontaktperson var med vid umgänget hemma hos dem fick hon "intrycket av att någon sagt åt Julia att hon inte fick krama pappa eller farbror, mig däremot kramade hon även då." Fastern berättar att Julia sover i hennes rum, pappan i ett annat och farbrorn i ytterligare ett annat rum. "Det första Julia gör då hon vaknar är att springa in till pappa och kolla om han är vaken. Är han inte vaken väcker hon honom". Det nya tema som presenteras i fasterns och farbrorns berättelser, kroppskontakt och Julias icke-rädsla för pappan som visas genom de berättelserna, gör att frågan om de misstänkta sexuella övergreppen aktualiseras i utredningstexten. Fastern och farbrorn får inga frågor om dessa kroppskontaktsberättelser och de kommenteras inte heller av utredaren. Det

blir en märklig effekt i utredningstexten där de misstänkta sexuella övergreppen ligger under ytan och bara dyker upp emellanåt.

Utredarna resonerar i texten att det är en ”vanlig tolkning” att när ett barn tar avstånd från en förälder beror det på att barnet ”allierar sig med den förälder som det i huvudsak bor hos.” Utredaren utesluter inte att ”det finns en sådan aspekt” i förståelsen av att Julia inte vill träffa sin pappa ensam.

Men det vore att kränka Julia att påstå att hennes känslor och vad hon har upplevt inte skulle vara av värde, genom att bortförklara hennes uttalande som endast påverkan från modern. Det är lika viktigt att lyssna på barnet i detta avseende.

Så Julias uttalade önskan om att inte behöva träffa sin pappa ensam hörsammas till sist av familjerätten men det är inte berättelserna om våld riktat direkt mot Julia som explicit formuleras som avgörande för utredarnas bedömning. Familjerätten skapar och återskapar kunskaper om och betydelser av våld och våldets relationer till ålder och till kön, dessa kunskaper och betydelser definieras genom utredningstexten och får verklighetseffekter. Tystandet av en diskurs om misstänkta sexuella övergrepp i en text, som utredningstexten jag analyserar och diskuterar här, får effekten att misstänkta sexuella övergrepp inte explicit behöver formuleras som ett problem av familjerättens utredare. Det handlar om makten att definiera vad som ska diskuteras och på vilket sätt och också vad som inte ska diskuteras, vad som inte ryms i diskursen.

Berättelser om våld ogiltiggörs

I övriga utredningstexter ogiltiggörs berättelser om våld helt eller delvis. Det faktum att berättelserna finns i utredningstexten visar att utredaren funnit dem betydelsefulla på något vis. Men berättelserna om våld formuleras inte av utredaren som en orsak till barnens rätt till skydd.

Omformulering och bagatellisering

I utredningstexten som handlar om elvaåriga Anna och sjuåriga Oliver finns många uppgifter om våld och berättelser om våld. Här handlar det inte om våld

direkt mot barnen utan om pappans våld mot mamman. I texten finns uppgifter om att barnen bott med sin mamma på kvinnojour i flera månader sedan hon "misshandlats svårt" av pappan. Vid ett möte på familjerätten berättar Anna och Oliver om sina upplevelser:

Sedan pratade vi med båda barnen och på frågan om de kommer ihåg hur det var när mamma och pappa bodde tillsammans sa Anna att hon kommer ihåg allt, ibland var pappa och mamma jättedumma mot varandra och ibland jättesnälla. De slogs ibland. En gång när mamma kom hem från jobbet slog pappa henne och vi fick ringa polisen. Det var det värsta bråket. Oliver berättar att pappa sparkade mamma en gång.

Flera konkreta våldshandlingar beskrivs i barnens våldsberättelse. I berättelsen ingår även konsekvenser av våld; att barnen och mamman bodde på kvinnojour, att barnen inte vågade gå ut och att mamman var så rädd så att de flyttade ytterligare en gång. Under rubriken "*Sammanfattning från socialregistret*" som finns på utredningens första sida och sträcker sig över hela andra sidan och halva tredje sidan i texten, förekommer också våldsuppgifter som handlar om pappans våld mot mamman. Utredningstexten innehåller alltså gott om både socialtjänstens egna uppgifter rörande pappans våld samt uppgifter hämtade från andra dokument och texter. Förutom barnens berättelser om våld, som är mitt fokus, finns också mammans berättelser om våld från pappan mot henne. Men i utredningstextens sammanfattning har våldet så som det beskrivs i våldsuppgifterna och våldsberättelserna helt försvunnit och blivit "konflikter" "bråken" och "bristande tillit" och det är föräldrarnas separation och inte våld som här beskrivs som en risk för barnen:

Vår uppfattning är också att föräldrarnas konflikt och bristande tillit till varandra härrör sig från föräldrarnas separation och tiden före. Vår bedömning är att Anna och Oliver under lång tid varit mycket illa av föräldrarnas svåra konflikt vilket också framgått av barnsamtalen men också i övrigt i utredningen./.../ I våra samtal med Anna och Oliver har de öppet berättat om bråken och konflikterna mellan föräldrarna och vad det inneburit för dem.

Genom sättet att formulera sig ogiltiggörs uppgifter och berättelser om våld och konsekvenserna av detta, det vill säga mammans och barnens flykt från hemmet, deras boende på kvinnojour, mammans rädsla för att gå ut samt ytterligare flytt. Omformuleringen gör att våldsberättelserna ogiltiggörs (jfr Gumbel 2000. För en diskussion om konstruktioner av risk och riskbedömningar se Eriksson & Dahlkild Öhman 2008).

Ett liknande mönster återfinns i en utredningstext som handlar om den sjuåriga pojken Nikola. Nikola bor hos sin mamma som har ensam vårdnad om Nikola. Utredningstexten innehåller många beskrivningar av det som formuleras som pappans våld mot mamman. Främst är det mamman som berättar, men även Nikola. Här skriver utredaren om ett samtal med Nikola då utredaren använder så kallade nallekort, bilder på nallar där nallarna uttrycker olika känslor.

Vi började med att prata om vad Nikola mindes av när föräldrarna levde tillsammans och om han minns när de skildes. Nikola tog då en nalle som såg arg ut, och berättade att när de skildes var både mamma och pappa arga. Pappa slog mamma med en diskborste i ansiktet. På frågan vilken nalle Nikola var då visar han en liten ledsen nalle och säger att när pappa slog mamma satt Nikola ensam och grät, men han pratade med mamma om det sedan.

När utredaren i texten resonerar om vad som utgör en risk för Nikola är det dock inte Nikolas berättelse om våld som diskuteras och används:

Samarbetssvårigheterna kan bero på att deras tidigare historia präglas av mycket bråk och konflikter. Modern uppger dessutom att hon är rädd för fadern pga tidigare hot och våldsamheter. Utredaren upplever att föräldrarna har stora brister i kommunikationen, i tillit och respekt för varandra, vilket påverkar Nikola negativt.

Som i fallet med Anna och Oliver är det föräldrarnas ”bråk och konflikter” som lyfts fram av utredaren. Det är föräldrarnas oförmåga att samarbeta och ”stora brister i kommunikationen, i tillit och respekt för varandra” som utredaren menar är det som ”påverkar Nikola negativt.” Risken för Nikola beskrivs inte som de upplevelser av våld som Nikola berättar om, utan risken för Nikola innehas

till lika stor del av båda föräldrarna. Inte heller formuleras ”föräldrarnas bråk och konflikter” samt pappans våld mot mamman som en risk. Pappans våld mot mamman försvinner helt förutom i meningen ”(m)odern uppger dessutom att hon är rädd för fadern pga tidigare hot och våldsamerheter.”

Kontaktperson som skydd eller som förebild?

Utredaren föreslår att mamman också i fortsättningen ska ha ensam vårdnad samt att Nikola ska ha sitt boende hos henne och ett umgänge med pappan. Utredaren skriver att ”(f)ör att trygga Nikola från föräldrarnas konflikter bör umgänget med fadern ske med kontaktperson.” Mamman å sin sida säger att hon vill att kontaktperson medverkar under hela umgänget ”pga att hon känner rädsla att fadern ska ta Nikola ur landet.” En tredje anledning till att en kontaktperson bör närvara beskrivs i texten som en åtgärd för att ”ta honom [Nikola] ur hans ensamhet och för att stärka familjens nätverk.” En fjärde förklaring till att en kontaktperson är önskvärd presenteras på ett annat ställe i texten: ”(s)ocialsekreterare har föreslagit att Nikola får en kontaktperson eftersom han skulle behöva en manlig förebild, då han saknar sin pappa.” I texten presenteras alltså fyra olika anledningar till att Nikola behöver en kontaktperson; mammans argument handlar om att Nikola behöver skyddas från pappan, socialtjänsten anser att Nikola behöver skyddas från föräldrarnas konflikter samt att han behöver en kontaktperson dels som en manlig förebild, dels för att komma ifrån sin ”ensamhet”.

Krav på manliga förebilder kan, enligt Helena Johansson vara en effekt av diskursen om *barndomen som kvinnovärld* (2006:218). Johansson diskuterar att det enligt ett psykoanalytiskt synsätt betraktas som väldigt svårt att skapa en vuxen maskulin könsidentitet för pojkar som uteslutande har kvinnor runt omkring sig. Pappan och kontaktpersonen som ”ersätter” honom blir i fallet med Nikola representanter för det maskulina och visar på en föreställning om kön som olika och komplementära. En förlorad fadersauktoritet i familjen är en beståndsdel i konstruktionen av bristen på, och behovet av, manliga förebilder. Johansson menar att när faderns auktoritet försvagas eller försvinner helt är det mödrar som ges motsvarande auktoritet eller så uppstår det ett tomrum och enligt diskursen blir resultaten ”i båda fallen en förvirrad pojke” (Johansson 2006:221). Enligt hur utredningstexten formulerar problemet i Nikolas fall är det inte våld som

utgör en risk för Nikola, eller ens ett problem, ur socialtjänstens synvinkel, det är andra saker som är förenade med fara.

Osynliggörande och bagatellisering

I fallet som handlar om Jakob, nio år, yrkar mamman ensam vårdnad och pappan motsätter sig det. I utredningstexten finns inte någon våldsberättelse från Jakob och mammans våldsberättelse är kort. Det sägs helt enkelt inte så mycket om våld i utredningstexten och jag har valt den för att diskutera vad våldsberättelsens *placering* i utredningstexten kan betyda. I föreliggande utredningstext gör våldsberättelsens undanskymda placering att utredningstexten som sådan blir mindre begriplig. På två ställen i början av utredningstexten skriver utredaren saker om Jakob som blir underliga och svåra att förstå. Under rubriken *"Jakobs bakgrund och nuvarande situation"* skriver utredaren att Jakob började i förskoleklass ett visst år och att hans mamma

ansåg i samråd med skolan att det var lämpligt att Jakob fick gå om förskoleklassen dels för att mycket hänt under det sista året föräldrarna sammanlevde vilket påverkat Jakob med hög frånvaro.

Här antyder utredaren att Jakob har haft det jobbigt, men berättar inte på vilket sätt. Det förekommer en tystnad kring det som "hänt" och Jakobs frånvaro. På nästföljande sida under rubriken *"Utredarens intryck av Jakob"* skriver utredarna att de träffat Jakob två gånger och att när de jämför med en utredning tre år tidigare

konstaterade att han hade utvecklats och mognat mycket sedan dess. Han har lärt sig att sätta de gränser han behöver gentemot andra.

De uppgifter som skulle kunna tolkas som konsekvenser av våld; Jakobs höga frånvaro från skolan som beroende av det som "hänt", utredarnas kommentar om att han nu kan sätta gränser mot andra, kommenteras eller förklaras inte av utredaren i texten. Rösterna, både utredarens egen och mammans, står för sig själva och skapar en osäkerhet om vad texten vill säga här. Handlar det om våld?

Handlar det om något annat? I så fall vad? Här blir texten otydlig och motsägelsefull.

Mammans berättelse om pappan handlar om att pappan är problematisk på olika sätt i relationen till Jakob. Mamman berättar att pappan ställer in umgänget för att han är trött eller bakfull, att han avbryter umgänget i förtid samt ger Jakob löften om resor, som han inte håller. Vid ett tillfälle packar pappan Jakobs saker och tänker köra hem honom eftersom Jakob skrattat åt pappan när denne förlorat mot Jakob i ett TV-spel. Mamman berättar att Jakob brukar vara ”trött och lättretlig” när han kommer hem till henne efter umgänget. När umgänget upphörde helt några månader märkte mamman att Jakob ”under den tiden varit ovanligt harmonisk. Hans magonda, som han klagat över av och till var borta.”

Mammans våldsberättelse innefattar till en början en mening och handlar om att hon har träffat en ny man:

(d)et faktum att Pia träffat en ny man har blivit en källa till konflikter. Stig kallade sonen för förrädare och hotade att krossa honom och Pia.

När det gäller Jakobs relation till sin pappa ger mamman i texten uttryck för att hon ”är kluven inför umgänget”, hon är inte säker på att det är bra för Jakob att träffa sin pappa.

Pia ser att Jakob inte är trygg i relationen till sin pappa, han litar inte på honom. När pappa är inblandad på något sätt märker hon att Jakob blir orolig. Han kan varken förutse eller förstå pappas reaktioner i olika avseenden.

Under nästa rubrik ”*Vårdnaden och boendet*” berättar mamman att hon ”känner sig övertygad om att Stig fortfarande har missbruksproblem.” Här blir mammans röst tydligare för läsaren. Hon gör ett långt resonemang i texten som inte ger upphov till frågor om vad hon menar eller vad som försiggår. Dessutom ges hennes oro en förklaring då hon berättar att hon är säker på att pappan använder narkotika. Då mamman beskriver att hon vill ha ensam vårdnad om Jakob, och varför hon vill det, är ett av hennes argument att hon ser

...ett mönster i att Stig säger nej till hennes förslag. Han har t ex motsatt sig och därmed förhindrat att Jakob fick hjälp från barnpsykiatrien med att bearbeta sina traumatiska upplevelser. Det kommer Pia aldrig att glömma.

Vad det är för traumatiska upplevelser Jakob fick hjälp att bearbeta får läsaren inte veta. Hör de ihop med pappans missbruk? Har pappan över huvud taget något med de traumatiska upplevelserna att göra? Det är först i slutet av utredningstexten, och på en undanskymd plats, som det blir tydligt för läsaren att mamman har formulerat sig kring upplevelser av hot och våld från pappan. Under rubriken "*Pias nuvarande situation*" står att Pia varit sjukskriven i flera år eftersom hon har "psykiska problem".

Hon härleder dessa problem från de år som paret levde tillsammans och då hon vid ett flertal tillfällen utsattes för våld och hot om våld av Stig, varav ett flertal gånger inför Jakob.

I slutet av den drygt tio sidor långa utredningstexten, kommer en (möjlig) förklaring till läsaren. Jakob har upplevt pappans våld mot mamman. Det presenteras inte i texten som en upplysning värd en egen rubrik eller så väsentlig för förståelsen av mammans och barnets situation att den finns med i början av utredningstexten. Berättelsen om våldet presenteras som en förklaring till att mamman är sjukskriven. Att Jakob, enligt mammans berättelse, flera gånger har varit närvarande då pappan använt våld mot henne presenteras i en bisats. Är det detta våld som är orsaken till den höga frånvaron, magontet, de traumatiska upplevelserna pappan motsatte sig behandling för? Ja, så kan läsaren tolka texten, men utredaren gör inte explicit den kopplingen. Mammans berättelse om barnets indirekta utsatthet synliggörs på detta ställe i texten, men effekten blir ändå ett ogiltiggörande av berättelserna om pappans våld som en risk för Jakob, eftersom våldsberättelsen är placerad i slutet av utredningstexten. Våldsberättelsen finns inte där för att säga något om Jakobs situation utan för att förklara mammans sjukskrivning.

När det gäller barns rätt till skydd blir den negativa effekten av gemensam vårdnad tydlig i det att Jakobs pappa, enligt mammans berättelse, motsatte sig att

Jakob fick behandling för ”sina traumatiska upplevelser”. När det gäller problemet med att få psykiatrisk vård mot en förälders vilja diskuterar Gunilla Dahlkild-Öhman att det är ett tydligt könat problem eftersom det oftast är en pappa som misshandlat en mamma som motsätter sig behandlingen (Dahlkild-Öhman 2011:91, SOU 2007:52). Vid en BUP-mottagning har man ”tvingats säga nej till behandlingar av flera barn med pappor [med] fleråriga fängelsestraff för misshandel” eftersom papporna inte godkände behandlingen (SOU 2007:52:74). Från och med 1 maj 2012 kan socialtjänsten besluta att ett barn ska vårdas mot den ena vårdnadshavarens vilja ”förutsatt att vården krävs för barnets bästa” (Betänkande 2011/12: CU12).⁴⁰

Ogiltiggörande genom ignorering

I fallet som handlar om systrarna Kim nio år och Polly sex år är pappan enligt uppgifter i texten dömd till fängelse för grov kvinnofridskränkning. I utredningstexten förekommer våldsberättelser om pappans våld mot systrarna från både mamman och barnen. På så sätt är våldsberättelserna synliggjorda, men utredaren kommenterar inte, eller på annat sätt förhåller sig, till någon av berättelserna och effekten blir då att de framstår som betydelselösa. Barnens och mammans våldsberättelser ogiltiggörs genom ignorering. Kims och Pollys första besök på familjerätten beskrivs på följande sätt av utredaren:

När flickorna besöker socialtjänsten är de spontana och glada. De kommer snabbt igång och pratar och berättar olika saker. Vi försöker berätta lite om att då föräldrar inte är överens om hur barnen ska bo så får de inte bestämma själva och därför ska vi prata med alla och skriva en berättelse. Vi talar tydligt om att barn aldrig får bestämma, men vi brukar fråga barn vad de tycker. Både Kim och Polly säger då att de vill bo hos mamma och hälsa på lite på helger hos pappa. De berättar att pappa blir arg ibland och att han då skriker åt dem. Kim säger att en gång la pappa ner mig på golvet för att jag inte tyckte om maten. Kim ritar en stor dinosaurie som jag sätter upp på väggen och vi lägger en rad pussel

40 [http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens dokument/Betankanden/Arenden/201112/CU12/](http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens_dokument/Betankanden/Arenden/201112/CU12/)

tillsammans. Båda flickorna är aktiva och initiativrika och verkar må bra. Flickorna uttalar sig positivt både om Jan [mammans sambo] och om Anita [pappans sambo] och hennes dotter Liv.

Från att ha varit väldigt närvarande i textavsnittets början blir utredarnas ”vi” helt osynliga och tysta när barnen berättar om pappan. Barnens korta berättelse följs inte upp med några frågor eller andra typer av kommentarer från utredarna i texten. Kims berättelse om pappans ilska, och hur den tar sig i uttryck, och att den följer direkt på barnens uttalade önskemål om att ha sitt boende hos mamman, skulle kunna ses som en förklaring till att de i utredningstexten säger att ”de vill bo hos mamma och hälsa på lite på helger hos pappa”. Men det presenteras inte explicit som en förklaring av utredaren i texten eftersom ingen eventuell fråga från utredaren redovisas. Har utredaren frågat ”Varför vill ni bo hos mamma?” eller berättar barnen spontant om pappans ilska? Barnen beskrivs just som spontana i inledningsmeningen och kanske ska vi läsa deras berättelse i ljuset av denna upplysning? Implicit blir flickornas berättelse om pappans ilska en förklaring till att de säger i texten att de vill bo hos sin mamma, men i och med att den möjliga orsaken inte utvecklas mer eller diskuteras i texten förlorar den i förklaringsvärde. Berättelsens betydelse i utredningstexten blir på så sätt tvetydig. Berättelsen finns i texten, alltså betyder den något, men utredaren förhåller sig inte till berättelsen, varken med en subjektivt, explicit kommentar eller med en mer objektiv formulering. Vad berättelsen betyder framstår som oklart och barnens röster om pappans ilska och fysiska övergrepp ogiltiggörs därmed. Vid barnens andra besök på familjerätten refereras Kim då hon upprepar det hon sagt vid det första besöket:

När mamma är arg så höjer hon rösten lite och när pappa är arg höjer han rösten mycket och jag blir rädd och sitter stilla, säger Kim. En gång la pappa ner mig på golvet för att jag inte tyckte om maten, säger Kim på samma sätt som hon berättat tidigare. Nu tycker Kim att det är lite bättre när de hälsar på hos pappa.

Den sista meningen i referatet av Kims röst ger intressant information. Inte heller här finns någon kommentar eller följdfråga från utredaren; om det är lite bättre hos pappa nu, hur var det då innan? Vad var det som inte var bra? Var det kanske till och med dåligt? Innebär ”lite bättre” att Kim trivs hos pappa nu –

eller innebär det att hon inte trivs? Vad anser Polly om saken? Utredaren nämner i texten att Kim har berättat detta tidigare. Alltså ges Kims upprepning, och också själva berättelsen, ett slags betydelse. I Kims berättelse jämförs nu pappans ilska med mammans ilska, och Kim berättar också att hon blir rädd för pappan. Men inte heller vid detta tillfälle i texten har utredaren valt att återge någon kommentar eller någon följdfråga från samtalet på familjerätten. Kims berättelse får stå för sig själv i och med att den lämnas ensam och utan utredarens godkännande blir Kims berättelse utan betydelse. Eller; betydelsen framstår som oklar.

Nästa utredningstext jag vill diskutera handlar om Tom, tio år. I utredningstexten finns uppgifter om att Toms pappa har använt våld mot mamman, men det är mamman som står för det mesta våldsanvändandet enligt uppgifter och berättelser i texten. Där berättas att mamman förutom att ha använt våld mot pappan även använt våld mot Tom, något hon enligt texten själv berättar. Tom berättar så här i texten:

Tom berättar att han inte minns så mycket hur det var när mamma och pappa bodde tillsammans, mer än att det var bråk. Han var så liten då. Mamma hade problem på sitt jobb och sa att det var pappas fel. Sedan lägger Tom till att det blev värre för honom när pappa flyttade. Tom berättar att han och mamma bråkade mycket, hon höll inte vad hon lovat och han tycker att hon ljög. Vid något tillfälle blev de ordentligt osams och Tom beskriver detta bråket med 'Hon slog mig'. Då det var som värst, stack han till pappa på hans jobb och så fick han följa med till [ort] när pappa jobbat klart.

Mamman uttalar sig i texten om Toms våldsberättelse och hon bekräftar att den stämmer. Det är enda exemplet i mitt material där en förälder bekräftar ett barns berättelse om våld som handlar om den förälderns våld direkt mot barnet:

Margareta upplevde det som svårt att vara ensamstående mamma när Bengt flyttade. Tom testade henne, det hände en gång att hon gav honom en örfil, han stack iväg till Bengts arbetsplats, han stack från skolan också.

Under rubriken ”*Bedömning och förslag till beslut*” skriver utredaren att Tom säger att han ”kan träffa mamma ’om hon är snäll’, alltså att det går bra och de inte bråkar med varandra.” Utredarna tolkar här citatet från Tom som att det är ett ”bråk” emellan han syftar på med orden ”om hon är snäll”. Så även om både barnet och mamman berättar att mamman använt våld mot barnet är det ingenting utredarna diskuterar vidare under rubriken ”*Bedömning och förslag till beslut*”. Utredarna föreslår att Tom ska ha sitt boende hos pappan och resonerar om hur umgänget med mamman kan se ut. De konstaterar att ett umgänge utan övernattnings blir det bästa eftersom de ”upplever att Tom ogärna sover över hos modern”. Det är en mängd faktorer som spelar in när familjerätten gör sin bedömning i fallet med Tom, men uppgifterna om våld från mamman, som mamman dessutom enligt texten bekräftat, är inte en faktor man explicit väljer att betona när man föreslår ett boende hos pappan. Kanske för att det inte är nödvändigt – texten talar så tydligt för att det är hos pappan Tom har sin trygghet, att utredaren inte behöver påtala mammans våld mot Tom som särskilt betydelsefullt eller riskabelt. Konsekvensen är hur som helst att Toms berättelse om våld ignoreras. Våldsberättelsen blir betydelselös i relation till barns rätt till skydd, särskilt att självständigt kunna kräva skydd.

Som jag skrev i det första kapitlet var anledningen till att barns rätt över huvudet taget började diskuteras att barn för illa och att det då uppfattades som viktigare att betona omgivningens *ansvar* för barnet snarare än barnets rätt att självständigt kräva *skydd* (Schiratzki 2005:38). Jag menar att det är problematiskt att det är omgivningens ansvar, det vill säga vuxnas ansvar, för barnet som blivit det mest betydelsefulla eftersom det innebär att det är andra personer än barnet själv som ska avgöra om barnet behöver skydd eller inte. Barns möjligheter att självständigt kräva skydd är en fråga som hänger tätt ihop med att barn måste upplysas av andra om vad de har för rättigheter. Hur ska man kunna hävda sin rätt och sitt skyddsvärde om man inte ens vet om att man har rättigheter och ett skyddsvärde?

Ogiltiggörande av föräldrarnas berättelse

Det är inte enbart ålder som har betydelse för om berättelser om våld giltiggörs eller ogiltiggörs. En vuxens berättelse om våld mot barn kan också ogiltiggöras. I ett fall berättar pappan att mamman använt våld mot barnen. Barnen

själva säger ingenting om det. Pappan berättar i utredningstexten att mamman tidigare slagit barnen; att hon ”med sitt humör kan tvinga barnen, de kan vara rädda för henne och [sjuårig flicka] blir mest rädd” och att pappan förhindrade våld om han var hemma. Pappan berättar att mamman inte slår barnen längre och att den tolvåriga sonen ”är så stor nu att han kan försvara sig” vilket i texten är en förklaring som utredaren lämnar utan kommentar. Här använder pappan sonens ålder som ett argument för att våld inte längre är lika riskabelt för honom och eftersom utredaren inte kommenterar detta blir effekten av pappans uttalande att våld som används mot äldre barn inte formuleras som en risk.

På samma sätt som Kims och Pollys berättelser, om den direkta utsattheten för pappans våld, ogiltiggörs i utredningstexten, ogiltiggörs även deras mammas röst om pappans våld mot barnen. Mamman, Monica, berättar att hon inte kan uttala sig om hur pappans, Lars, förhållande till flickorna är nuförtiden. Tidigare har hon uppfattat att ”barnen bara var någonting som var i vägen” för pappan och att han sa att han ”satt barnvakt” när mamman inte var hemma.

Numera kan barnen säga att ’nu har han lugnat ner sig, nu slår han oss inte längre.’ När de är hos pappa hör Monica att de varit ute och gått med Anita och annars är det mest [släktingar] som gör saker med barnen. Monica hoppas att han åker skidor och skridskor med barnen.

Mamman berättar i texten att barnen sagt ”nu slår han oss inte längre” för att i nästa andetag, enligt hur hennes berättelse framställs, önska att pappan ska utöva vintersporter tillsammans med dem. På samma sätt som när barnen berättar om pappans ilska och fysiska övergrepp så försvinner utredaren från textavsnittet och mammas berättelse om sin oro blir betydelselös – och lite märklig i kombination med att hon poängterar att pappan inte är så aktiv tillsammans med dem som hon skulle önska. I textavsnittet blir det tydligt att faderskap mäts med dubbla måttstockar och att pappor på det viset kan vara våldsamma men ändå bra pappor som gör saker tillsammans med barnen (Eriksson 2003, 2008).

Mamman betonar i utredningstexten att ”det är viktigt att barnen får trygghet” och berättar i relation till detta om det som framställs som pappans dåliga omdöme: att han låtit Kim dricka alkohol och att han gett Polly livsmedel hon är överkänslig mot så att hon mått dåligt. Utredarna tar inte upp berättelserna

på något annat ställe i texten eller kommenterar dem på något sätt, varken i direkt anslutning till mammans berättelse eller i sammanfattningen eller förslaget till beslut i slutet av utredningstexten. Mammans berättelse finns med i texten, men görs inte betydelsefull. Det enda som kommenteras av utredaren i texten angående barnen, som implicit är våldsrelaterat, är mammans

oro för hur barnen har det hos Lars. Hon känner oro över hur hon ska våga lämna barnen hos Lars och hon tycker sig se barnens ovilja att åka dit.

Någon tolkning eller allmän kommentar från utredarens sida om vad denna oro kan tänkas bero på finns inte i texten. Hänger oron ihop med pappans missbruk? Eller våld? Eller både och? Varför behövs detta inte preciseras i texten? Det citerade stycket står dessutom inte under rubrikerna ”*Sammanfattning*” eller ”*Bedömning*”, vilka tillhör textens mer väsentliga delar eftersom det är där utredarna diskuterar det man uppfattar som fallets centrala punkter respektive ger förslag till tingsrätten hur den bör döma. Så även vuxnas berättelser om våld mot barn kan ogiltiggöras i familjerättens utredningstexter.

Utredarens argument för sin bedömning

Utredarens förslag till tingsrätten är att den bör besluta att Kim och Polly ska ha sitt boende hos mamman och ha ett ”reglerat umgänge” med pappan. Hur argumenterar utredaren för sina bedömningar? Varför ska pappan ha ett reglerat umgänge om barnens och mammans våldsberättelser inte är giltiga? Utredaren börjar med att referera föräldrabalken där barnets bästa med innebörden ”en nära och god kontakt med båda föräldrarna” betonas, vad ”vårdnadsansvar” innebär och att ”hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.” Man skriver även om föräldrabalkens § 15 som handlar om barns rätt till umgänge med den förälder de inte bor med. Torgny Gustavsson refereras där han menar att föräldrarnas samverkan är en viktig hälsofaktor för barnet.

Torgny Gustavsson menar att misshandel av en förälder, en mamma, automatiskt innebär att barnet är misshandlat, och är föräldern rädd för misshandel så finns den rädslan också hos barnet oavsett om barnet blivit slaget eller inte. Lars är dömd för grov

kvinnofridskränkning. Trots att han överklagat domen så kvarstår att Monica blivit misshandlad. Utredningen om hans alkoholkonsumtion visar att han har så betydande alkoholproblem att han bedöms behöva behandling i grupp. Lars förnekar och bagatelliserar detta, men liknande förnekande ingår vanligtvis i missbruksbilden. Av dessa orsaker är det olämpligt att barnen får sitt boende hos fadern.

Inte ett ord om mammans och barnens berättelser om våld mot barnen. Det är istället berättelser och uppgifter om våld mot mamman samt pappans missbruk som formuleras som orsak till att barnen inte föreslås ha sitt boende hos pappan. Det är inte konstigt att familjerättens utredare anser dessa orsaker som tillräckliga för att barnen inte ska bo hos pappan, men det är ändå anmärkningsvärt att barnens våldsberättelser, där pappans ilska och hur den tar sig i uttryck och deras rädsla uttrycks, inte finns med i bakgrunden till utredarens bedömning, att barns tal på det sättet inte hörs i utredningstexten. Mammans berättelse där hon säger att barnen har sagt ”nu slår han oss inte längre” diskuteras över huvud taget inte. Att pappan förnekar alkoholmissbruk formuleras som att det ingår i missbruksbilden och pappans förnekande görs därmed betydelselöst av utredaren. Att pappan överklagat domen rörande grov kvinnofridskränkning görs också betydelselöst eftersom utredaren formulerar att det ändå ”kvarstår att Monica blivit misshandlad.” Men att pappan förnekar barnens berättelser om våld diskuteras inte:

Lars menar att det han anklagas för inte stämmer. Han har inte dragit Kim i håret och ej heller kastat in henne i väggen eller hållit ner henne på golvet. Han har lyft bort henne en gång då hon klängde på en kompis. Vid det tillfället vek hon ihop benen och då lade han henne på golvet. Vid ett tillfälle har han blivit väckt av Kim då han somnat framför skrivarbete han hållit på med.

Efter detta stycke som slutar med en mening som inte är helt enkel att tolka (ska ”ett tillfälle” läsas om ett tillfälle då Kim sagt att han slagit henne?) berättar pappan att han är sambo med en kvinna och vad barnen tycker om henne.

Barnens våldsberättelse är redan ogiltiggjord av utredaren så då behövs ingen formulering kring att pappan förnekar våld i sin berättelse, och våld riktat direkt

mot barnen kan inte heller vara orsaken till att barnen inte bör ha sitt boende hos fadern.

Avslutningsvis

I kapitlet analyserar och diskuterar jag hur familjerättens utredare genom sin makt att definiera barnets bästa utifrån skyddsaspekten, vilken är central i kapitlet, ogiltiggör berättelserna om våld mot barn i de familjerättsliga utredningstexterna. Konsekvensen av ett sådant ogiltiggörande blir att barns utsatthet för våld inte förstås som ett problem i den familjerättsliga diskursen.

Ett ogiltiggörande respektive ett giltiggörande hänger ihop med ett erkännande, men inte enbart av våldsberättelsen och våld som risk utan också, menar jag, med ett erkännande av barns subjektivitet (jfr Butler 2006). Ett erkännande av barns subjektivitet innebär att det som barn uttrycker tas på allvar. Då erkänns barn som subjekt som kan säga något om sitt liv och som någon som får vara med och påverka sitt liv. När utredarna praktiserar det vetande som rymms inom familjerättens diskurs fastställer de samtidigt gränserna för det vetandet och de skapar normer. Vem och vad som tillskrivs verklighet och äkthet är en fråga om kunskap och om makt. Min analys visar att våld mot barn inte rymms inom familjerättsdiskursen som en anledning till att formulera sig om barns rätt till skydd. Det som framstår som paradoxalt är att utredarna å ena sidan valt att ta med berättelserna om våld mot barn, och på det sättet synliggör våldsberättelserna, men å andra sidan ogiltiggörs dessa berättelser genom att de inte formuleras som anledningar till att barn ska skyddas. Våldsuppgifter och våldsberättelser som gäller mammor ogiltiggörs däremot inte utan används för att argumentera för ett skydd av barnen. Jag undersöker ett material som familjerättens utredare själva valt ut till forskningsprojektet utifrån kriteriet att det ska förekomma uppgifter om våld från pappan mot mamman och/eller barnen. Även i dessa fall, där våld är definierat som ett problem, försvinner barns direkta utsatthet. De aktuella utredningstexterna verkar med andra ord skapa och återskapa fenomenet *mäns våld mot kvinnor* som ett problem som har samband med skyddsaspekten i barnets bästa. Familjerättens kunskapsproduktion innebär dock inte i de här fallen att en förståelse för fenomenet *pappors våld mot barn* skapas och återskapas. Som tidigare forskning diskuterar kan man betrakta detta som ett uttryck för isärhållandet av mannen som partner (man) och mannen som förälder (pappa) (Cater 2004; Eriksson 2003, 2005; Hautanen 2005; Keskinen 2005). På så sätt,

genom att våld riktat mot vuxna förstås som ett problem av relevans för barns rätt till skydd, kan man säga att familjerättens kunskapsproduktion är *vuxenhegemonisk*. Genom sitt sätt att formulera utredningstexter skapar och återskapar familjerätten kunskaper om och betydelser av ålder, kön och våld och relationerna däremellan. Genom familjerättens utredningstexter definieras betydelser av ålder, kön och våld och dessa definitioner får effekter. Effekterna blir att det görs skillnad på olika förståelser om våld beroende på vem våldet är riktat emot.

En norm inom familjerätten som gör att barns berättelser om våld ogiltiggörs genom hur utredningstexter är formulerade är *tvåföräldranormen*. Tvåföräldranormen formuleras i familjerättens diskurs som *barns behov av båda sina föräldrar*. Anna Singer, professor i civilrätt, skriver att den svenska ordningen för fastställande av faderskap i ett internationellt perspektiv går väldigt långt när det gäller att säkerställa att barn får två föräldrar. Längre har det också lagts stor vikt vid att de två föräldrarna består av en mamma och en pappa, men i och med att samkönade par fick möjlighet att adoptera 2003 betonades att föräldrarnas kön inte har betydelse för att uppnå barnets bästa. Att föräldrarna är två till antalet är dock fortfarande grundläggande (Singer 2010:422 f).⁴¹ En verklighetseffekt av att barnets bästa uppnås genom tvåföräldranormen speglar en vuxenhegemoni, menar jag, eftersom det i praktiken blir föräldrarnas behov av sitt barn som tillgodoses genom normen. Om en förälder inte är angelägen att leva tillsammans med sitt barn kan ingen tvinga den föräldern att göra det, men om ett barn inte vill leva tillsammans med en eller båda föräldrarna kan barnet ändå tvingas göra det. Detta är något som diskuterats i tidigare forskning (Nordborg 1997). Alltså blir effekten av tvåföräldranormen att föräldrars rätt tillgodoses snarare än barns rätt, vilket flera forskare påpekat tidigare (t ex Eriksson 2003; James & James 2004; Ottosen 2006; Nordborg 1997; Smart et al. 2001).

41 Singer diskuterar barns rätt till två föräldrar i relation till frågan om ensamstående kvinnors rätt till insemination.

KAPITEL 6

OMSORG – PAPPORS FÖRÄLDRAGÖRANDE

Den tredje och sista aspekten av barns bästa jag undersöker är omsorg, närmare bestämt hur pappors omsorgsförmåga skrivs fram av utredare i utredningstexten. Som jag diskuterar i föregående kapitel relateras inte pappors omsorgsförmåga till de uppgifter och berättelser om våld mot barn som finns i utredningstexten. Föräldrars omsorgsförmåga formuleras av Socialstyrelsen som en kärnfråga i utredningar om vårdnad, boende och umgänge (Socialstyrelsen 2003:159). Viktiga förmågor Socialstyrelsen nämner är ”grundläggande omsorg, säkerhetsaspekter, känslomässig värme, stimulans, vägledning och gränssättning samt stabilitet” (Socialstyrelsen 2003:160). Enligt barnkonventionen innebär omsorg bland annat att föräldrarna har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling, skydd och omvårdnad. Föräldrabalken nämner ”omvårdnad, trygghet och en god fostran” (Barnombudsmannen 2005:11). Barnkommittén pekar på barns behov av omsorg och skydd som det viktigaste vid en bedömning av barnets bästa (SOU 1997:116:135).

Barn och pappor

Som jag diskuterat i tidigare kapitel har frågan om hur kön har betydelse för fördelning av makt och resurser diskuterats av feministiska forskare sedan 1960-talet medan ålder först på senare tid problematiserats, exempelvis i termer av en *åldersordning* (Heikkinen och Krekula 2008; Hockey och James 2003; Krekula 2006, 2009; Krekula et al 2005; Närvänen och Näsman 2007; Närvänen 2009). Det finns en avgörande skillnad mellan de två maktordnande principerna som spelar stor roll för hur de uppfattas, teoretiseras och analyseras. Kön

betraktas som en illegitim maktordning i vårt samhälle, vilket innebär att kön inte får utgöra grund för särbehandling, medan ålder betraktas som en legitim maktordning (Eriksson 2008). Att ålder utgör grund för särbehandling formuleras sällan som ett problem, särskilt inte när det gäller åldersgruppen barn eftersom barn vanligen konstrueras som att de är ”under utveckling” och i behov av skydd. På så sätt möjliggörs en begränsning av barns handlingsutrymme (Krekula et al 2005:85). En annan viktig skillnad är att ålder kan uppfattas som mer flytande än kön (Heikkinen och Krekula 2008:20). Vi byter kontinuerligt ålder, både kronologisk ålder och tillhörande av åldersgrupp, och så är inte fallet när det handlar om kön. Att betrakta ålder som maktordnande innebär att sociala och kulturella innebörder som har med ålder att göra blir betydelsefulla för de teoretiska utgångspunkterna. I det här kapitlet blir det viktigt för mig att undersöka hur ålder och kön används och görs i relation till omsorg. Hur normer om ålder och kön skapar likheter och skillnader när det gäller föräldrars, vuxnas, utövande av omsorg mot barn, när rättigheter och skyldigheter fördelas och för att analysera vilka möjligheter till handling individer och grupper har. Vilken möjlighet har barn att tala när det är föräldrarnas omsorgsförmåga som, tillsammans med barnet, ska vara det centrala i utredningstexten (Socialstyrelsen 2003:175).

I föreliggande kapitel undersöker jag hur familjerättens utredare gör när de skriver fram pappan som en godkänd eller underkänd förälder, och hur pappor tilltalas i egenskap av omsorgsgivare i utredningstexten. Vidare undersöks hur betydelser av ålder och kön då kommer till uttryck och hur betydelser av ålder och kön också formas, stabiliseras och utmanas.

I min analys av utredningstexterna med fokus på pappors berättelser om sin omsorgsförmåga såg jag att dessa berättelser ofta underkändes. Det jag menar med att berättelser om pappors omsorgsförmåga underkänns, eller enbart delvis godkänns, är att pappornas yrkanden och önskemål inte beaktas i utredarens förslag till hur de anser att tingsrätten bör döma i fallet. Det är inte konstigt att det oftast är pappornas omsorgsförmåga som underkänns, eftersom en utgångspunkt för undersökningen är att det ska förekomma uppgifter om våld från pappan mot mamman och/eller barnen i texterna. De brännande frågorna blir då *hur* underkänns pappornas omsorgsförmåga – och hur tilltalas papporna som presumtiva omsorgsgivare? Och, som sagt, vilka betydelser får detta för barns möjlighet att tala?

Utredningstexten som berättelse

Jag inleder kapitlet med att analysera flera delar av en enskild utredningstext. Syftet med att göra det, i stället för att ha med exempel från flera texter där jag analyserar mönster av godkännande och underkännande, är att jag vill visa på ett sammanhang. Jag vill undersöka hur enskilda utredare i en enskild utredningstext skriver fram pappan som förälder och hur detta görs i relation till hur barnen och mamman skrivs fram. I den här analysen är texten som *sammanhängande berättelse* viktigare för mig än i föregående kapitel och jag analyserar den med hjälp av narrativ teori och metod, vilket bland annat innebär att jag dekonstruerar och rekonstruerar texten. Att studera narrativer – berättelser – kan säga någonting om hur makt reglerar förståelseprocesser i samhället, hur mening skapas och hur fenomen naturaliseras genom att konstrueras som självklara och naturliga (Czarniawska 2004; Robertson 2005). Kampen om förståelsen av företeasers innebörd kan betraktas som en maktkamp, vilket Barbara Czarniawska menar illustreras av talesättet ”det är vinnarna som skriver historien” (Czarniawska 2004:31).

När jag analyserar utredningstexten som ett narrativ är jag, som jag skrev i kapitel två, särskilt uppmärksam på tystnader, avbrott och motsägelser i texten. Det är det märkliga och det oklara i texten som gör det möjligt för mig att hitta gränserna för vad som kan sägas i en utredningstext författad av familjerättens utredare i en tvist om vårdnad, boende och umgänge. Jag använder även de verktyg från kritisk lingvistik som jag använt i de tidigare analyskapitlen.

Jag har hämtat en rad begrepp från Mieke Bal (1985). Bal definierar en *narrativ text* som en text där en berättelse skildras. En *fabula* är olika händelser i narrativet som är orsakade, eller upplevda, av *aktörer*. En *story* är sättet på vilken en fabula berättas. Ett exempel från den utredningstext jag snart ska fördjupa mig i, är en fabula i narrativet som handlar om middagsvanor. Mamman berättar fabulan om middagsvanorna på ett sätt i utredningstexten och pappan berättar fabulan om middagsvanorna på ett annat sätt, de presenterar olika *stories* – eller *berättelser* – i narrativet (Bal 1985:5). Bal skriver att påståendet att en narrativ text är en text där en *story* berättas inbegriper att texten inte *är* storyn. Bal exemplifierar med en välkänd saga; alla har inte läst den storyn i samma text, det finns olika versioner, eller med andra ord; det finns olika texter i vilka samma story

berättas. Skillnaden mellan story och fabula är baserad på skillnaderna mellan händelsesekvenserna och *sättet på vilket* dessa händelser presenteras. Den skillnaden ligger inte enbart i språket som används. Bal frågar vad det är som gör att läsare ofta är överens om vilken av karaktärerna som förtjänar deras sympati? Det har att göra med storn att göra; hur fabulan presenteras.

I mitt material är utredningstexten narrativet. Fabulan är de olika händelserna i texten där föräldrarna berättar om hur de träffades, om olika händelser i sin relation, i sin separation och livet efter separationen. Storn är *hur* deras berättelse framställs av utredaren. Jag väljer att använda det svenska begreppet *berättelse* istället för den engelska story även om story abstraherar mer, och det blir uppenbart att en story är något som är konstruerat i narrativet och inte en berättelse som någon part har berättat (som en reflektion). Berättelse passar helt enkelt bättre in i min svenskspråkiga text. Med detta sagt hoppas jag ändå att läsaren i sitt bakhuvud kommer ihåg detta; berättelsen är konstruerad i narrativet. Det är inte en berättelse som "helt enkelt" är berättad och därefter nedtecknad till punkt och pricka.

Min utgångspunkt är dessutom att de olika berättelserna äger en egen subjektivitet på så sätt att berättelserna skapar, formulerar och synliggör olika typer av problem och möjligheter. När utredningstexten betraktas som ett narrativ blir berättelsestrukturen, som exempelvis textens disposition, viktig. Om en karaktär i en skönlitterär text berättar det första och sista kapitlet så antar vi att det är hjälten/hjältinnan (Bal 1985:105). Utredningstexterna är disponerade så att föräldrarnas berättelser alltid kommer före barnens. Den som läser texten hinner alltså bilda sig en uppfattning om läget utifrån föräldrarnas berättelser innan den tar del av barnens (eventuella) berättelser. Det ger föräldrarna en berättarteknisk fördel.

De personer som får tala i utredningstexten är, som jag påpekat tidigare, föräldrarna, ibland barnen, föräldrarnas nya partners, referenspersoner och utredarna själva. Utredningstexten innehåller först föräldrarnas berättelser om hur de träffades, hur de levde tillsammans, om separationen och hur livet blev efter den, om barnen och hur det är att vara förälder. Föräldrarnas berättelser följer en kronologi. Berättelserna börjar med beskrivningar av deras egna barndomar, hur de träffades och levde tillsammans fram till separationen. De berättar vidare om

hur de har levt efter separationen och hur de vill att saker och ting ska fungera i framtiden, det vill säga själva tvistefrågan. Efter föräldrarna är det de andra personernas tur att tala, men de berättar inte lika ingående som föräldrarna utan uttalar sig inom mer begränsade områden. Det allra sista i narrativets kronologi är utredarnas förslag till tingsrättens beslut. Det är en slags konklusion, så här har föräldrarnas, barnens och referenspersonernas berättelser bedömts av utredarna, och på basis av bland annat de berättelserna föreslår utredarna att tingsrätten ska besluta på det ena eller andra sättet.

Jag har valt att analysera en text där föräldrarna, Ove och Annelie, har gemensam vårdnad och där tvisten handlar om att de, var för sig, yrkar att barnen ska bo hos dem. I texten framgår det dock på flera ställen att mamman egentligen vill att barnen ska bo växelvis, och det är också vad barnen i texten säger att de vill. Jag valde den här utredningstexten därför att pappan berättar att han har tagit och tar ett stort ansvar för omsorgen om barnen, tvillingarna Samuel och Simon nio år samt Saga sex år. Det som också gör utredningstexten särskilt intressant är att utredaren skriver att pappan hade synpunkter på hur han framställdes i utredningstexten och att han därför i mycket stor utsträckning fått vara med att påverka hur berättelsen om honom formulerats.

De *uppgifter om våld* som finns i texten handlar om att pappan är dömd för olaga hot och ofredande gentemot mamman och att pappan med anledning av detta har ett besöksförbud gentemot mamman. Det står också i texten att pappan varit föremål för utredning gällande misshandel av barn från ett tidigare äktenskap.

Efter samtal med Ove Björk har vi förstått att han tidigare utretts både gällande anmälan från tidigare hustru avseende misshandel av barn samt att utredning gjorts avseende vårdnad. Detta avser dock de barn som idag är vuxna och vi har därför avstått från att ta in socialregisteruppgifter från annan kommun.

De *berättelser om våld* som finns i texten handlar i mammans berättelse om hot och kontroll från pappan mot henne. I pappans berättelse handlar det om fysiskt våld från mamman mot honom. Detta kommenteras inte av utredarna.

Samarbete och omsorg

Föräldrarna har alltså olika åsikter om hur barnens boende ska se ut. Pappan vill att barnen ska bo mer hos honom och mamman vill att de ska bo växelvis. Pappan berättar att han vill ha ”det praktiska ansvaret och vården för barnen” och att han tror att ett växelvis boende skulle ”skada barnen mer än hjälpa dem.” Pappan berättar att det inte finns något fungerade samarbete mellan föräldrarna. Han säger att han:

...vill ta hand om sina barn. Han vill att de bor hos honom lite mera än hos Annelie. Han är övertygad om att det är bra för barnen och att Annelie gör det till en större sak än det borde vara.

Mamman säger att hon hellre vill ha ett växelvis boende för barnen:

I yrkandet står det att Annelie vill att barnen skall bo hos henne. Hon vill dock helst att barnen skall bo växelvis. Annelie menar att barnen behöver både mamma och pappa. Hon vill att detta skall fungera och hon vill inte ta barnen ifrån Ove. Som föräldrar är de likvärdiga och de skulle kunna ge barnen samma trygghet.

I textavsnittet formuleras mammans berättelse som att det hon önskar är i linje med normen om barns behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. En norm som tydligt framkommit i de föregående kapitlen och som också uttryckligen finns i Socialstyrelsens *Vårdnad, boende och umgänge*⁴² (2003). Där skriver Socialstyrelsen specifikt om just utredningsrapporten, där ”(d)et centrala är barnet samt föräldrarnas omsorgsförmåga och samarbetsförmåga (2003:175). Betydelsen av att kunna samarbeta framställs alltså här som lika viktigt som att kunna ge omsorg. Kanske ska det förstås som synonymer. Att kunna samarbeta som föräldrar är att ge barnen god omsorg. I mammans berättelse återkommer denna diskurs och hon betonar båda föräldrarnas betydelse och att hon inte har för avsikt att ” ta barnen ifrån Ove.” I pappans berättelse formuleras tvärtom att växelvis boende skulle vara till skada för barnen och det formuleras ingenting om att det skulle vara viktigt för barnen att ha en nära och god kontakt med båda

42 Vilken är ett komplement till Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (SOFS 2003:14).

föräldrarna. Pappan formulerar att han ”vill att barnen träffar sin mamma varje vecka med några dagars mellanrum och han vill inte att umgängesrätten är rigid.” Genom sin berättelse konstrueras pappan som att han vill ta ansvar för barnen men på bekostnad av deras tid med mamman och mammans tid med dem.

Förlorat vårdnaden eller delade på barnen

I många av de utredningstexter som utgör mitt material berättar föräldrarna något om sin uppväxt, sin utbildning och hur de träffade den andra föräldern. Efter en kort uppräknning av de utbildningar pappan gått och de jobb han haft kommer han till tidpunkten då han träffar mamman, Annelie.

Annelies föräldrar var till en början negativa till Ove p g a den stora ålderskillnaden. Ove var dessutom skild sedan [årtal]. Han hade ensam vårdnad om de [antal] barnen de första [antal] åren, därefter delade föräldrarna på barnen. Annelies föräldrar förbjöd henne att träffa Ove, men Annelie stod på sig och hotade med att säga upp bekantskapen med föräldrarna om hon inte fick som hon ville. De träffades [årtal] och gifte sig [året därefter].

Upplysningen i fabulan, att pappan i ett antal år hade ensam vårdnad om sina och den före detta fruns barn, får i kontexten funktionen av att framhålla att pappan var, och är, en bra förälder. Kanske extra bra eftersom han är en förälder av manligt kön och att pappor har ensam vårdnad om barnen efter en separation är ovanligt.⁴³ Efter åren med ensam vårdnad ”delade föräldrarna på barnen.” Ingen förklaring ges till varför de gjorde det, eller exakt vad det innebar att de ”delade” på barnen. Med tanke på att det finns uppgifter i texten om att pappan ”tidigare har utretts både gällande anmälan från tidigare hustru avseende miss-handel av barn samt att utredning gjorts avseende vårdnad” är det värt att notera att detta inte kopplas ihop av utredaren i utredningstexten. I mammans fabula om åren innan äktenskapet nämns ingenting om hennes egen uppväxt. Fabulan inleds med berättelsen om mötet med pappan.

43 Enligt Statistiska Centralbyrån var pappan efter en separation ensam vårdnadshavare för en halv procent av barnen 2001 och 2002. År 2006 var det enligt Statistiska Centralbyrån endast fyra procent av barn med separerade föräldrar som bodde mest hos sin pappa. (<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp>)

Annelie var ung när hon träffade Ove. Han hade precis förlorat vårdnaden om de [antal] barnen som bott hos honom i [antal] år. Annelie tilltalades av hans lugn och av att han bestämde. Idag har hon en annan syn på Ove och hon tycker det är fel att han skall bestämma.

I mammans berättelse om fabulan formuleras att pappan har ”förlorat vårdnaden” om barnen vilket är en helt annan sak än pappans mer odramatiska berättelse där det formulerades att föräldrarna ”delade på barnen.” Inte heller i mammans fabula finns någon närmare förklaring till anledningen till detta. Om barnen utretts av utredarnas egen kommun och de haft tillgång till utredningarna hade de kanske läst dem och det skulle kunna vara en alternativ fabula i det narrativ som utredningstexten utgör. I fabulan om barnen från ett tidigare äktenskap blir ålder betydelsefullt. Oves barn från ett tidigare äktenskap räknas inte längre som barn i juridisk mening eftersom de är över 18 år. Men i en släktskapsbetydelse är de barn till Ove och i en utredning som denna, som handlar om vårdnad, boende och umgänge och där det förekommer uppgifter om våld från pappans sida i båda hans äktenskap, så är det i ett skyddsperspektiv värt att notera att utredarna inte undersöker uppgifterna närmare enligt hur utredningstexten är formulerad.

Könat ansvarstagande och åldersspecifika behov

Genomgående i det narrativ som utredningstexten utgör är att de fabulor pappan berättar handlar om att han behöver ha mer kontroll över barnen eftersom han anser att mamman inte tar sitt omsorgsansvar. I pappans berättelser beskrivs mamman genomgående som ansvarslös:

Ove beskriver ett förhållande med många problem. Han anser att han hade huvudansvaret för hemmets skötsel och ekonomi trots att Annelie en stor del av deras tid tillsammans var hemma. De delade t ex på städningen och Ove städade den del av huset där familjen vistades mest. Ove lagade oftast familjens mat samt handlade alltid. Familjen åt sällan middag ihop och det var vanligt att Ove och Annelie åt middag först efter att barnen lagt sig.

Han anser sig också ha haft huvudansvaret för familjens tvätt. Ove menar att Annelie saknar vilja att göra enklare sysslor. När det gäller skötseln av barnen har hon flera gånger brösttit. Enligt Ove förstår inte Annelie vad barn behöver och han menar att hon ofta fokuserar på sig själv.

Fabulan handlar om att pappan tagit det största ansvaret för hemmets och barnens vård och i berättelsen kontrasteras det pappan gjort med det Annelie (inte) gjort. I fabulan är problemen i fokus och problemen som skrivs fram genom berättelsen är att pappan hade merparten av ansvaret för hemmet och för familjens ekonomi. Meningen ”(f)amiljen åt sällan middag ihop och det var vanligt att Ove och Annelie åt middag först efter att barnen lagt sig” kan tolkas på olika sätt; antingen att detta är dåligt, att en familj bör äta middag tillsammans. Men det *skulle* också kunna vara något positivt, att ett par tar sig tid tillsammans efter att barnen somnat. Men jag tolkar det som att det i den här kontexten blir det dåligt. En anledning till att jag väljer att tolka det så är att begreppet *familj* är väldigt betydelsefullt i pappans berättelse och att äta middag tillsammans med familjen är en stark norm i Sverige i dag (Anving 2012). I pappans berättelse blir även kön och positionen pappa betydelsefull. Att pappan tar störst ansvar för hemmet, trots att mamman är hemma mer, är enligt pappans berättelse problematiskt. Pappan betonar i berättelsen att han städar den mest svårstädade delen av huset, att han handlar och att han lagar maten och tar hand om merparten av tvätten. Han gör det mesta i hemmet. En annan aspekt av hur kön fungerar som normerande i pappans berättelse är att där framhålls att mamman ”ofta fokuserar på sig själv” vilket är motsatsen till diskursen om moderskap i termer av *tillgänglighet* som mammors kanske främsta sätt att göra omsorgsfullhet och ansvarstagande på. Enligt undersökningar av heterosexuella medelklassfamiljer i Sverige är det mammor som tar störst ansvar i hemmet och mammors ansvar tas dessutom till stor del för given, i motsats till papporna som mer kan välja ansvarsnivå (Elvin-Nowak och Thomsson 2001, Forsberg 2009).

I utredningstexten är det pappan som i sina berättelser framställs som den av föräldrarna som tar mest ansvar för hem och familj. I mammans berättelse är det däremot hon som framställs som den som tar ansvar för barnen. I fabulan om familjens middagsvanor berättar även mamman att föräldrarna äter middag senare än barnen, men innebörden av hennes berättelse skiljer sig från pappans:

På kvällarna när Ove kom hem från jobbet hade Annelie ofta ätit tillsammans med barnen. Ove kom hem sent och han lagade något till sig och Annelie. Han är duktig på att laga mat. Annelie skötte barnen och Ove la sig inte i. När Ove nu engagerar sig i skolan är detta något nytt. Detta gör han för att manövrera ut Annelie. Han vill ta ifrån henne föräldransvaret.

Förutom att mammans berättelse ger en annan bild av pappans omsorgsfullhet som något ”nytt” och med syfte att ”manövrera ut” mamman, ger den också en annan förståelse av den sena måltiden. Läsaren får genom berättelsen även veta att mamman uppskattar pappans matlagning. Mammans ord framställs i pressen: ”Han är duktig”. I berättelserna tydliggörs skillnaderna mellan mammans och pappans synvinkel och det blir även tydligt hur de skildrar den andra föräldern på vitt skilda sätt. De sena middagarna på tu man hand framstår i mammans berättelse som något positivt. Föräldrarna åt god mat som pappan lagat. Att mammans berättelse uttrycker ett uppskattande av pappan är positivt i en familjerättsdiskurs där separerade föräldrars samarbetsförmåga görs viktig. Det är bra för barnens skull eftersom barnets bästa antas vara en nära och god kontakt med båda föräldrarna och en sådan kontakt är inte möjlig om föräldrarna inte kan samarbeta. En kommentar i mammans berättelse om att hon uppskattar pappans matlagning öppnar på detta sätt upp för att barnets bästa kan tillgodoses. Samtidigt visar mammans uppskattande kommentarer om pappan, och avsaknaden av uppskattande kommentarer i pappans berättelse om mamman, på en asymmetri i berättelserna som får effekten att pappans uppfattning av mamman framstår som odelat negativ genom berättelsen.

En annan betydelsefull uppgift i mammans berättelse är att hon först åt middag tillsammans med barnen och sedan en gång till tillsammans med pappan. I pappans berättelse nämns inte att mamman äter middag med barnen. I pappans berättelse blir mamman och barnen inte liktydigt med *familj*. I mammans berättelse finns inte begreppet familj med, hon har ätit middag tillsammans med sina barn och äter middag en gång till senare på kvällen. Fabulan om middagsvanorna presenteras inte som ett problem genom mammans berättelse och kopplas inte ihop med någon norm om familjen. I mammans berättelse får läsaren informationen att mamman lagade middag innan pappan kom hem.

I pappans berättelse lagar pappan middag åt familjen. Pappans berättelse om mammans bristande omsorg motsägs av mammans berättelse där särskilt meningen ”Annelie skötte barnen och Ove la sig inte i” ger uttryck för en helt annan förståelse. I mammans berättelse formuleras också en negativ förståelse av det som i pappans berättelse uttrycks som positivt ansvarstagande från pappans sida. I pappans berättelse formuleras mammans agerande i termer av brister och oförmågor. I mammans berättelse formuleras pappans agerande i termer av kontroll och makt. Berättelserna gör alltså någonting i texten. De skapar olika subjekspositioner.

Motsägelsefullt omsorgsberättande

I många av pappans berättelser där han framställer sig själv som en ansvarstagande förälder formuleras hans oro för barnen. I en fabula som handlar om barnens olika besvär och behandlingarna av dessa formuleras en berättelse där pappan menar att mamman inte tagit det ansvar hon borde.

När det gäller skötsel av barnen har hon flera gånger brustit. Enligt Ove förstår inte Annelie vad barn behöver och han menar att hon ofta fokuserar på sig själv. Saga hade som liten [besvär]. BVC blev oroliga över detta och föräldrarna kallades till samtal på sjukhuset och informerades om [orsak till att besvär uppstått]. Simon har haft [besvär] tills han var [antal] år vilket enligt Ove berodde på Annelies slarv och oförmåga att förstå information från BVC och läkare. I samband med Annelies flytt från familjen fick Ove kontakt med Simons läkare som ringde och var upprörd över Simons situation. Ove bad då om information och fick klart för sig vad som gällde och på [antal] dagar var Simon [besvärsfri] och ca ett halvår efter förklarades han som frisk av sjukhuset.

I det första exemplet i pappans berättelse, det som rör Saga, anklagas inte mamman explicit, tvärtom beskrivs att båda föräldrarna var på sjukhuset och fick information. I berättelsen som handlar om Simon anklagas mamman för att ha slarvat och för att hon inte begriper information från sjukvården. Pappans egen del i ansvaret för att inte tidigare ha tagit tag i Simons problem problematiseras däremot inte i pappans berättelse. I berättelsen beskrivs att det är först

när mamman flyttar ”från familjen” som pappan blir klar över läget, men det formuleras ingen förklaring till varför mammans flytt är tidpunkten då pappan engagerar sig. I berättelsen formuleras att ”...Ove fick kontakt med Simons läkare som ringde.” Det framställs å ena sidan att läkaren tar kontakt med pappan eftersom läkaren ringde upp pappan, men det formuleras ändå i pappans berättelse som att pappan är aktiv här. Ove ”fick kontakt”, han ”bad om information” och han ”fick klart för sig” hur han skulle agera – sedan dröjer det inte länge innan Simon är besvärsfri. I pappans berättelse görs det till ett samband att Simon tillfrisknar när mamman flyttar, vid den tidpunkten blir pappan aktiv. Formuleringen ”Annelies flytt från familjen” poängterar att mamman lämnar barnen hos pappan. Återigen används begreppet *familj* i pappans berättelse och effekten blir att visa på det som formuleras som mammans skuld. Mammans berättelse om samma fabula; barnens olika besvär och behandlingarna av dessa, är annorlunda. Där används inte begreppet familj.

Saga har sedan i somras haft [besvär] och Annelie menar att Ove överdrivit behandlingen. Ove anser å sin sida att Annelie har slarvat. Deras olika syn på hur behandlingen skall skötas kan ha inneburit en svårighet för Saga. Föräldrarna har inte informerat varandra om vad personalen på vårdcentralen sagt om vilken behandling som skall göras. För att understryka Annelies slarv har Ove gått till skolan och [behandlat] Saga de veckor hon bott hos Annelie. När Ove via kontaktpersonen frågade om han kunde göra på det sättet ville inte Annelie säga nej trots att det enligt hennes uppfattning inte längre fanns någon anledning att fortsätta [behandla] Saga. Detta borde Ove dock veta eftersom Saga hade varit hos sin pappa precis innan. Detta medförde att Annelie måste vara i skolan tidigare med Saga för att Ove skulle hinna [behandla] henne och Annelie kände sig kontrollerad. Även när det gäller Simons [besvär] har Annelie känt att Ove tyckt att hon inte gjort tillräckligt. Hon gick till vårdcentralen där hon fick besked att Simons [besvär] berodde på [orsak] och följde läkarens rekommendationer. Simon hade problem fram till dess han var [antal] år. De provade olika lösningar men inget hjälpte. I samband med flytten började Ove [behandla] Simon och då slutade [besvären].

I mammans berättelse om fabulan som handlar om föräldrarnas behandling av barnens besvär beskrivs pappans agerande som att han ”överdriver” och att pappan anser att hon ”har slarvat”. I mammans berättelse beskrivs hon själv som ”slarvig”– ”(f)ör att understryka Annelies slarv...”– i mammans berättelse godkänns alltså pappans benämning. I mammans berättelse formuleras att mamman ”känt att Ove tyckt att hon inte gjort tillräckligt” och hon ”ville inte säga nej” när pappan ville besöka skolan för att behandla Saga där. I mammans berättelse formuleras också ett gemensamt ansvar för situationen, ett ansvar inför barnet, att föräldrarnas ”olika syn på hur behandlingen ska skötas kan ha inneburit en svårighet för Saga”, samt att (f)öräldrarna inte informerat varandra om vad personalen på vårdcentralen sagt.”

Även i mammans berättelse görs mammans flytt till tidpunkten då pappan börjar behandla Simon för besvären. Här blir det intressant att analysera *transivitet*. Transivitet används för att beskriva hur syntaxen uttrycker val av perspektiv när ett skeende beskrivs. Vilket perspektiv man väljer att berätta från får stor betydelse för hur skeendet uppfattas (Fowler 1991:70ff). Ett skeende, en förändring i världen, kan beskrivas som antingen en *handling* eller en *händelse*. I föräldrarnas respektive berättelse beskrivs skeendet på två olika sätt. I mammans berättelse används termen ”flytten”, vilket är en händelse utan en ansvarig person bakom. I pappans berättelse beskrivs skeendet som en handling som inbegriper en ansvarig agerande person samt ett tydliggörande av vem som flyttade och från vad: ”Annelies flytt från familjen”. Mamman ges alltså ansvaret för skeendet i pappans berättelse medan mamman inte gör någon person ansvarig i sin berättelse om samma skeende. Det är intressant att flytten nämns i båda föräldrarnas berättelse som tidpunkten när pappan börjar behandla Simon. Inte i någon av föräldrarnas berättelser om denna fabula problematiseras att pappan inte engagerat sig i Simons problem innan mamman flyttade. Utredaren kommenterar inte heller detta. Berättelserna, både pappans och mammans, ger en motsägelsefull bild av pappans omsorgsfullhet och ansvarstagande. Och utredarens frånvarande berättelse bidrar också till denna motsägelsefullhet.

Motstridiga berättelser

En företeelse det berättas förhållandevis mycket om i utredningstexten är det besöksförbud som föreligger för pappan gentemot mamman. Föräldrarnas

respektive fabulor om besöksförbudet berättas på vitt skilda sätt. I pappans berättelse påtalas den negativa inverkan besöksförbudet har för honom och barnen medan det i mammans berättelse handlar om orsaker till att det föreligger ett besöksförbud. Att två parter i ett tvistemål har olika berättelser om saker och ting är inte märkligt. Det intressanta är att undersöka, särskilt när det rör sig om ett i skyddsperspektiv viktig företeelse som ett besöksförbud, hur utredaren som skriver utredningstexten språkligt hanterar dessa motstridiga berättelser. Det är intressant att undersöka hur utredarens egna berättelser bidrar till den diskursiva kampen om betydelse när det gäller besöksförbudet och vad det är som villkorar utredarens berättelse i form av diskurser och normer.

En viktig del i utredarnas berättelser om besöksförbudet är den tystnad som finns om vad som föranlett att ett besöksförbud föreligger. I den 16-sidiga utredningstexten presenteras inte explicit någon orsak till att det föreligger ett besöksförbud. Det är först i den kompletterande utredning, som skrevs några månader efter huvudutredningen, som uppgiften om en dom mot pappan finns. Där står att ”Ytterligare en försvagande omständighet för fadern är att han är dömd av tingsrätten för olaga hot och ofredande gentemot modern.” I huvudutredningstexten står att det finns ett besöksförbud ”till skydd för modern” men där finns inga uppgifter om att pappan blivit dömd.

Men att besöksförbudet är en viktig komponent i det narrativ utredningstexten utgör är tydligt eftersom det nämns redan på utredningstextens första sida. Där tas besöksförbudet upp med anledning av möjligheten att genomföra så kallade samarbetsamtal med föräldrarna. ”Besöksförbudet omfattade inga undantag och vi har därför haft enskilda samtal med parterna” skriver utredaren, men några rader längre ner står det att åklagaren har meddelat att besöksförbudet inte hindrar samarbetsamtal om föräldrarna vill ha det. Därefter finns inga uppgifter från utredaren om ifall samarbetsamtalen blev av.

Pappans berättelser om besöksförbudet återfinns i två olika fabulor i narrativet:

Saga kan kräkas omotiverat oftast då hon ska till mamma. Hon får då först ont i huvudet. Ove tror att detta beror på att Saga är orolig för vad som skall hända om mamma och pappa träffas. Besöksförbudet påverkar barnen negativt.

Ove inser att han endast kan påverka den tid han själv har med barnen och tar ansvar för. Annelies livssituation och ovilja till samarbete, krav på besöksförbud mm påverkar hans tid med barnen på ett negativt sätt.

I pappans berättelse formuleras besöksförbudet som ett ”krav” från mammas sida och besöksförbudet framställs som något som har en problematisk inverkan på pappans och barnens liv. Utredaren kommenterar inte pappans berättelse i direkt anslutning till den utan senare i utredningstexten. I mammas berättelse, som i utredningstextens disposition kommer efter pappans, berättas på följande sätt angående besöksförbudet:

När det gäller besöksförbudet har Ove hotat Annelie till livet vid 4 tillfällen. Simon och Samuel var närvarande vid ett av dessa tillfällen. Han har bl a sagt – Du vet väl vad arga killar kan göra. – Antingen får jag väl ta livet av dig eller av mig. Han har även följt efter henne och smugit upp bakom henne och stuckit ett finger mellan skulderbladen och sagt – Nu blev du allt djävligt rädd. Det skulle jag också bli om jag var som du.

I mammas berättelse beskrivs de handlingar från pappan som lett till besöksförbudet. Formuleringarna återges inte som direkta citat från mamman, men med talstreck vilket ger en effekt av att det är (nästan) direkt återgivning av mammas röst. Det är ett exempel på berättargreppet *showing* som gör att det är lättare för läsaren att komma nära mamman genom berättelsen eftersom narratör/utredaren befinner sig i textens bakgrund. I en annan fabula, senare i texten, ber mamman i berättelsen om ursäkt för besöksförbudet:

Annelie vill att det ska fungera för alla. Hon beklagar att hon var tvungen att använda sig av besöksförbudet men hon blev tvungen. Ove försöker fortfarande kontrollera henne och han gör det via barnen.

I pappans berättelse benämns besöksförbudet som ett ”krav” från mamman och i mammas berättelse formuleras att hon ”beklagat att hon var tvungen att

använda sig av besöksförbudet”. I fabulan där utredarna berättar hur de uppfattat sin kontakt med föräldrarna berättas att det varit ”tydligt att faderns inställning till modern varit kritisk” medan mamman haft en ”neutral framtoning” och ”påtalat barnens behov av kontakt med båda föräldrarna”. I utredarnas berättelse formuleras att pappan ”vid ett flertal tillfällen” sagt att besöksförbudet är ”ett hinder för både honom och barnen.” I utredarnas berättelse formuleras inte explicit en förståelse av pappans inställning till besöksförbudet som ett problem, men effekten blir ändå det, eftersom pappans inställning formuleras i kontrast till hur mamman framställs i berättelsen. Mamman har en ”neutral framtoning” och mamman har ”påtalat barnens behov av kontakt med båda föräldrarna”. Även i en annan fabula som berättas av utredarna senare i utredningstexten beskrivs pappans inställning till besöksförbudet. Här knyter utredarna återigen an till samarbetsnormen.

När det gäller besöksförbudet menar fadern att detta påverkar barnen. De har upplevt en fara för fadern, om föräldrarna skulle råka mötas t ex på skolan och fadern menar att situationen blir ohållbar för alla parter.

I berättelsen tolkar utredaren pappans förståelse av besöksförbudet som att barnen ”upplevt en fara” för honom. Men utredarna ställer inte på något ställe i utredningstexten frågor till pappan om hur han mer utförligt tänker om detta. Inte heller reflekterar utredarna i texten över pappans förståelse av besöksförbudet som ett hinder för honom och barnen. De reflekterar inte heller över mammans ursäkt över besöksförbudet och att hon ”vill att det ska fungera för alla.” Det förekommer en tystnad i texten om detta. Istället resonerar utredaren runt föräldrarnas respektive inställning till besöksförbudet i termer av att växelvis boende inte är en bra boendeform då föräldrarna har dessa ”svårigheter. Ytterst är det utredarna och diskursen som ”tillåter” vissa utformningar av berättelser som ger vissa effekter. I utredarnas berättelser om besöksförbudet uppstår en tystnad omkring föräldrarnas olika förhållningssätt. Pappan får oemotsagd uttrycka att besöksförbudet inverkar negativt på hans liv och mamman, den person som ska skyddas av besöksförbudet får oemotsagd be om ursäkt för att hon varit tvungen att använda det.

En annan, total, tystnad i texten handlar om att barnen inte får några frågor om besöksförbudet eller på annat sätt kommer till tals om det. Effekten av den

totala tystnaden blir att pappan i sin berättelse kan formulera att barnen känner på ett visst sätt och säga att Saga kräks på grund av besöksförbudet utan att barnen får berätta sin version. När en förståelse av barn innebär att barn ska skyddas från föräldrarnas konflikt, blir effekten att barn inte får tala om hur de ser på problematiska förhållanden, som exempelvis ett besöksförbud. Effekten blir att vuxna kan uttala sig om barnen utan att barnen får en chans att ge sin version och att barnens upplevelser blir utan betydelse. I de motstridiga berättelserna om besöksförbudet saknas barnens berättelse helt, den är exkluderad.

Besvärlig eller lydig klient

Även om det är i egenskap av föräldrar som mamman och pappan ska bedömas av utredarna så beskrivs de i utredarnas berättelser både som klienter och som föräldrar:

Ove Björk har varit kontaktsökande. Han har ringt utredarna flera gånger per vecka men även flera ggr/dag. Ove har under utredningstiden uttryckt en stor oro för barnens situation och han har även gjort en barnvårdsanmälan. Ove Björk har gett uttryck för missnöje med socialtjänstens hantering av ärendet. Han riktar mest kritik mot [utredare som namnges] och han har gett uttryck för att hon är partisk. I mötet med parterna har det varit tydligt att faderns inställning till modern varit kritisk. Modern har haft en neutral framtoning och hon har påtalat barnens behov av kontakt med båda föräldrarna. Vid ett flertal tillfällen har Ove Björk framfört att besöksförbudet är ett hinder för både honom och barnen. Vi har som utredare haft en rådgivande funktion. Ove Björk har ej varit nöjd med kontaktperson och önskat få denne utbytt. Annelie Ek har uppgett att hon fortfarande har svårigheter i kontakten med Ove Björk.

I utredarnas berättelse blir det tydligt hur en problematisk klient beter sig. Att vara ”kontaktsökande” är till exempel inte någon positiv egenskap hos en klient enligt familjerättens utredare. Här blir pastoralmaktens verkningar synliga i texten, hur utredarna kategoriserar föräldrarna och hur normer för det goda klientskapet blir verksamma. Foucault menar att pastoralmakten är svår för individer

att försvara sig emot eftersom den framstår som så positiv och produktiv. Och därför är det i mötet med pastoralmakten som individen ofta ger upp ett eventuellt motstånd och villigt ingår i sin egen disciplinering. Så kan man ju tolka konstruktionen av mamman i det aktuella fallet, att hon genom att upprepa normen ingår i sin egen disciplinering, medan pappan gör motstånd mot normen och alltså inte disciplineras av pastoralmakten.

Berättelsens samtliga meningar, med undantag av en enda, handlar om pappan och framställer honom på ett negativt sätt. Mammans ”neutral(a) framtoning” blir i jämförelse positivt liksom att hon menar att barnen behöver ha kontakt med båda föräldrarna. Det är subjektspositionen *besvärlig klient* som blir betydelsefullt här och utredarna framställer att pappan är en besvärlig klient på en rad sätt. I utredarnas berättelse formuleras att pappan ”under utredningstiden påtalat moderns bristande förmåga att se till barnens hälsa” och att föräldrarna haft olika åsikter om ifall läkarkontakt och behandling varit nödvändig eller inte. I berättelsen formuleras att skolan inte ”gett några signaler” om att barnen skulle behöva läkarvård och att det kan medföra ett problem för barnen att pappan betraktar dem som sjuka medan mamman betraktar dem som friska.

Vid boende hos fadern blir det han som får det huvudsakliga ansvaret för vården av barnen. Han får större möjligheter att ha kontroll över situationen vilket han gett uttryck för att han behöver ha. Han uttalar att han behöver denna kontroll för barnens skull men vi har ej kunnat se att det utifrån barnens perspektiv skulle behövas. Vi har ej kunnat finna att modern brister i omvårdnad om barnen.

I utredarnas berättelse godkänns med andra ord inte det som i pappans berättelser formuleras som pappans omsorgsfullhet och ansvarsfullhet och mammans oansvarighet och slarv. Dessutom formulerar utredarna i berättelsen att pappan har

... en negativ inställning till modern som han torde ha svårt att dölja för barnen. Modern har i kontakten med utredarna ej gett uttryck för samma kritiska inställning utan snarare påtalat barnens behov av kontakt med fadern.

Mamman är den av föräldrarna som betar sig ”rätt” enligt de normer som råder hos familjerätten och tolkningen av barnets bästa som ”en nära och god kontakt med båda föräldrarna” (som formulerades som det allra viktigaste före 2006 års reform). Pappan påtalar inte detta behov hos barnen och följer alltså inte normen utan utmanar den. Utredarnas berättelse fortsätter:

Vi vet att det är viktigt för barnen att få hysa tillit till den förälder de har mindre kontakt med. Barnet måste kunna visa positiva känslor vilket blir svårt om boendeföräldern är kritisk. Ytterligare en försvårande omständighet är att man genom att vara kritisk urholkar respekten. En förälder som ena stunden kritiseras kan få svårt med gränssättning. Vi menar att det då blir extra viktigt med omfattande kontakt för att få möjlighet att skapa en hållbar relation.

Det som underkänner pappan som ansvarsfull och omsorgsfull förälder i utredarnas berättelse är pappans kritik av mamman. Familjerättens förståelse av det goda föräldraskapet innebär att föräldrarna samarbetar och inte kritiserar varandra inför barnen. Föräldrar betraktas som en enhet som bör hålla ihop, även om de har separerat och även om det förekommer, eller förekommit, våld. Detta i enlighet med *den separerade kärnfamiljsdiskursen* (Eriksson 2003). Särskilt intressant i ovanstående berättelse är hur utredaren väljer att formulera sig. ”Vi vet att det är viktigt för barnen att få hysa tillit till den förälder de har mindre kontakt med.” Här är det familjerättens kunskap som formuleras explicit i utredarnas berättelse. Utredarna vet vad som är viktigt för barnen, inte för det universella barnet utan för de konkreta barnen Saga, Samuel och Simon. Men jag tolkar berättelsen som att det trots att där formuleras som ”barnen” ändå är det universella barnet utredarna åsyftar. I berättelsen blandas det specifika, enskilda barnets bästa ihop med det allmänna barnets bästa. I meningen efter är det explicit ”barnet”, det universella, utredarna uttalar sig om. Effekten av att blanda ihop det enskilda barnets bästa med det universella barnets bästa, är att vetande om vad ”barn” behöver naturaliseras. Effekten av berättelserna blir att normen om barns behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna naturaliseras, det framstår som ett självklart och naturligt behov hos barn, ett åldersspecifikt behov.

Trots pappans konsekventa berättelser om sig själv som omsorgsfull och ansvarsfull underkänns hans omsorgsförmåga och utredarna formulerar explicit att det är barnens vilja och mammans ”förhållningssätt” som blir avgörande för utredarnas förslag till tingsrättens beslut:

Det kommer oavsett hur boendet ordnas att fortsättningsvis vara en situation som innebär svårigheter för alla parter. Vi menar dock att den minst dåliga lösningen för barnen skulle vara växelvis boende dels pga barnens egen uttalade vilja men även m a a moderns förhållningssätt både gentemot barnen men även gentemot fadern.

I utredarens berättelse underkänns den motsättning som skapas i pappans berättelse, där pappans omsorgsfullhet och ansvarsfullhet ställs mot mammans oansvarighet. I stället problematiseras i utredarnas berättelse det som formuleras som pappans kontrollbehov och ställer det mot hans ansvarstagande anspråk. Pappans berättelse formulerar att han alltid, både före och efter separationen, tagit ett mycket stort ansvar för hem och barn. Detta ansvar kontrasteras i berättelsen mot det som formuleras som mammans bristande ansvarstagande. Pappans berättelse formulerar att pappan måste ha mer kontroll över barnen och att det därför är bäst att de bor större del av tiden hos honom. Genom hela det narrativa utredningstexten utgör, byggs pappans berättelse upp, och den handlar om hans ansvarstagande på en rad områden som rör barnen och hemmet och även mamman. På så sätt framställer pappans berättelse pappan som en omsorgsfull förälder. Ändå blir effekten av den berättelsen att pappan underkänns som just omsorgsfull förälder i utredarnas berättelse.

Effekten av pappans berättelser blir att utredarna föreslår ett växelvis boende för barnen. Det som i utredarnas berättelse skrivs fram som avgörande för att pappans omsorgsgörande underkänns är att den kontroll han menar att han behöver ha över barnen ifrågasätts av utredarna.

Pappans berättelser formulerar ett behov pappan har i sin egenskap av förälder, ett behov av kontroll över barnen. Detta kontrollbehov görs i sig inte till ett problem i utredarnas berättelser, även om de underkänner att en sådan kontroll

skulle behövas. En förälders vilja till kontroll över (sina) barn är en legitim form av kontroll. Detta blir explicit i utredarnas förklaring till varför det enligt familjerättens normer är dåligt att en förälder talar illa om och kritiserar den andra föräldern inför barnen: då undergräver man den förälderns vuxenauktoritet. Men att det i narrativets fabulor berättas att pappan utövar kontroll över mamman formuleras uteslutande som ett problem av utredarna eftersom en mans kontroll över en kvinna är en illegitim form av kontroll.

Barnen i texten

Utredarnas berättelse uttrycker att det är viktigt för ”barnen att få hysa tillit till den förälder de har mindre kontakt med.” Detta kan vara en slutsats utredarna drar efter sina samtal med barnen i den aktuella utredningstexten. Men jag tolkar berättelsen som att det ändå är det universella barnet som åsyftas och det gör jag eftersom barnens berättelser om sina åsikter, idéer, tankar och önskningar har mycket liten plats i utredningstexten. Det kan ha varit så att utredarna och barnen haft långa, ingående samtal och att det är dessa som utredarna bygger sitt antagande om att det är viktigt just för Saga, Samuel och Simon att få ”hysa tillit” till den av föräldrarna de träffar minst. Men eftersom detta inte redovisas i utredningstexten så blir effekten av berättelsen att utredarnas kunskap om betydelsen för barn att få ”hysa tillit” är en kunskap om det universella barnets bästa och den blir också naturaliserad genom berättelsen. Vad just Saga, Simon och Samuel anser i den här frågan blir inte en del av utredarnas underlag.

Barnens berättelser har alltså en mycket liten plats i utredningstexten. Pappans respektive mammans berättelser sträcker sig över fyra sidor vardera medan barnens berättelser ryms på arton rader, ungefär en halv sida. De arton rader där barnen kommer till tals utspelar sig på socialförvaltningen dit först pappan och sedan mamman kommer med barnen. Dessförinnan har utredaren berättat att man varit på hembesök hos mamman respektive pappan för att bekanta sig med barnen innan samtalen.

Saga, Samuel och Simon på besök tillsammans med Ove. Jag tar först in Ove och barnen tillsammans och Ove säger då att han och barnen pratat. Barnen har sagt till honom att det är viktigt för dem att bo kvar i huset. De har också sagt till Ove att de vill

kunna ringa oftare till Ove när de är hos Annelie. Som det är nu får de inte ringa mer än 1 gång/v. Jag pratar sedan med barnen var och en för sig. När jag pratar med Samuel säger han att han inte vill att allt han sagt kommer fram till mamma och pappa. Jag använder nalle-kort i mina samtal med barnen. Vi pratar om vad som är bra med att bo hos mamma och vad som är bra med att bo hos pappa.

Då utredaren först i berättelsen formulerar att pappan talar för barnen trots att barnen också är där, och sedan berättar att Samuel vill kunna prata utan att det når fram till föräldrarna, synliggör berättelsen ett potentiellt problem som kan handla om att pappan och Samuel har olika åsikter. Men berättelsen säger inte hur utredaren tolkar Samuels önskan. Berättelsen säger inte heller vad barnen formulerar som bra med att bo hos mamma respektive pappa, berättelsen säger enbart att utredaren och barnen har pratat om detta. Här förekommer en tystnad i berättelsen. I fabulan som handlar om mammans och barnens besök hos socialtjänsten inleds berättelsen med att utredaren talar med Samuel. ”Jag pratar först med Samuel. Han säger att det är okey att mamma och pappa får veta allt, då kan de hjälpa honom bättre.” Berättelsen säger ingenting om hur och varför Samuel kommit fram till detta beslut och hur utredaren tolkar beslutet. Här finns ytterligare en *berättelsetystnad*. Berättelsen formulerar ett potentiellt problem, att Samuel inte känner sig fri att prata under omständigheten att föräldrarna ska få reda på vad han säger. Men på grund av berättelsetystnaden blir berättelsen ofullständig och effekten av den därför oklar. Berättelsen fortsätter:

Barnen trivs bra i den nya lägenheten och alla tre säger att de vill bo varannan vecka för då blir det rättvist och då får de träffa mamma och pappa lika mycket. Simon vill kunna ringa mer till pappa när han är hos mamma. Han säger att det är tryggast att vara i huset. Han tycker också att det är skönt att vara hos mamma i lägenheten.

Berättelsen formulerar att barnen trivs i mammans lägenhet och att de vill bo varannan vecka, vilket motsäger pappans berättelse om att barnen föredrar att bo kvar i pappans hus. Att barnen enbart får ringa en gång i veckan påtalas på fler ställen i utredningstexten. Pappan säger att han tycker det är att likställa med

”psykisk misshandel” att barnen bara får ringa ett samtal i veckan. Mamman säger att hon ”begränsat telefonkontakten” till en gång i veckan eftersom pappan ”hör sig för om henne genom barnen”, att pappan

önskar kontakt med barnen ca 4-5 ggr/v. Barnen frågar inte efter fadern och Annelie tycker det blivit besvärande med dessa samtal då barnen frågas ut om vad hon gör.

I både mammans och utredarnas berättelser formuleras att det finns en kontaktperson som ska fungera som ett stöd när pappan ska ringa till barnen. Pappan ringer kontaktpersonen som kontaktar mamman och sedan ringer barnen upp pappan. I den kompletterande utredningen resonerar utredarnas berättelse kring att växelvis boende är att föredrar, även om pappan motsätter sig detta, medan mamman och barnen säger att de föredrar växelvis boende. Efter att ha skrivit detta skriver utredaren: ”Ytterligare en försvagande omständighet för fadern är att han är dömd av tingsrätten för olaga hot och ofredande gentemot modern.” Som jag redan diskuterat har utredaren inte uttryckt sig så tidigare, utredaren har inte explicit kommenterat pappans dom i relation till hans omsorgsgörande. Om denna utredning gjorts efter den lagändring som trädde i kraft 2006, där domstolarnas skyldighet att ta hänsyn till risker för barn har förstärkts, och att det inte enbart är den direkta utsattheten för barn som ska beaktas utan även att någon annan i familjen kan vara utsatt, så hade texten kanske sett annorlunda ut. Karin Röbäcks jämförande analys visar på en förändring innan och efter lagändringen där domstolen verkar ta större hänsyn till barns skydd (Röbäck 2012). Nu är pappans hot och ofredande mot mamman ingenting barnen berättar om i utredningstexten. De får inte utrymme att berätta så mycket alls och Samuels önskan att kunna berätta saker som inte når föräldrarna accepteras inte enligt berättelsen.

Vuxenhegemonins logik

Det talas mer *om* barnen än *med* barnen i utredningstexten. Förutom att föräldrarna berättar om barnens personligheter finns det referenser; lärare, förskollärare samt fritidspedagoger, sammanlagt sex personer, som på två sidor ger sin syn på barnen och föräldrarna. Det rör sig om uppgifter som handlar om hur barnen ”fungerade” på förskola och skola till att kommentera konflikten mellan föräldrarna. Ett sätt att beskriva ett skeende eller ett sätt att framställa ett

problemförhållande på kan alltid göras på ett annat sätt. Man skulle kunna tänka sig vårdnadstvistutredningar där omvända förhållanden gällde. Där man började texten med barnens berättelse om sin uppväxt, om sin syn på föräldrarnas relation och föräldrarnas egenskaper som föräldrar, hur barnen upplevde separationen och tiden efter, hur barnen önskar att deras livssituation ska se ut efter tingsrättens beslut och där mamman och pappan fick arton rader tillsammans för att argumentera för sina yrkanden. Eller så kunde man tänka sig att barn och föräldrar fick ungefär lika mycket utrymme. Idén om att det är föräldrarnas berättelser som är mest relevanta för utredningen bygger på en vuxenhegemonisk utgångspunkt. Med en sådan blir det asymmetriska förhållandet mellan olika personers utrymme utifrån ålder inte ett problem, även om det är barnens liv i lika stor utsträckning som de vuxnas som utreds, om inte större eftersom barn är beroende av de beslut vuxna tar. Det blir tydligt vems värld som äger legitimitet i familjerättens utredningstexter och vems värld som inte gör det. Att det är de vuxnas, föräldrarnas och utredarnas, värld som äger legitimitet visar sig i den mängd information som finns om föräldrarnas liv, att de får uttala sig om sig själva, den andra föräldern och barnen. Men också att föräldrarnas syn på olika saker görs relevanta i de olika berättelserna. Utredarna kan i sina reflektioner underkänna vissa av föräldrarnas berättelser, men berättelserna får komma fram. Utredarna lyssnar på föräldrarna. När det gäller utredarna själva så har de en fördel i och med att det är de som är författare till utredningstexten. Det är också de som väljer vilken information som ska betonas och vilken som ska tonas ned i utredningstexten. Att barns värld inte äger legitimitet blir tydligt när barns tal bemöts med tystnad, som när Samuel ber att kunna få tala utan att föräldrarna får veta vad som sägs.

Ett könat och rasifierat omsorgsansvar

I följande avsnitt diskuterar jag hur pappors omsorgsförmåga skrivs fram av utredare i andra utredningstexter. Denna diskussion inbegriper pappornas egna berättelser om sin omsorgsförmåga samt utredarnas berättelser om pappornas omsorgsförmåga. Jag börjar med att göra en rekonstruktion. En rekonstruktion är ett element där man gör en dekonstruktionistisk läsning av en text. Man kan till exempel byta kön på personer för att se vad som händer, var gränserna finns för vad som kan sägas i en text, och hur det sägs (jfr Czarniawska 2004). Jag har gjort en rekonstruktion i en utredningstext som handlar om tioåriga Tom. I

Toms fall är det mamman som framställs som den mest problematiska personen, som jag skrivit tidigare. Mamman beskrivs som psykiskt instabil och deprimerad och som en person som sätter sina egna behov av barnet framför barnets behov. Tom berättar i texten att mamman slagit honom och att hon ljuger för honom. Pappan berättar i texten att han ”får nog.” Han flyttar. I texten berättas att Tom i princip alltid har haft sin trygghet hos pappan och inte hos mamman. I pappans, mammans och Toms berättelser berättas att Tom gång på gång rymmer till sin pappa:

Om Tom bråkade med [mamman], kunde han sticka iväg och komma tunnklädd till [pappans] arbetsplats. När detta hände, fick Tom följa med hem till [ort] och stanna kvar över natten eller över helgen. Det hände då att [mamman] inte hörde av sig alls.

När jag gör en rekonstruktionistisk läsning och byter ut mamman mot pappan framstår som i det närmaste obehagligt att Tom gång på gång måste fly till den förälder han är trygg med, om det är en mamma, för att undkomma den problematiska föräldern, om det är en pappa. Men i texten framstår pappan som oerhört omsorgsfull och ansvarstagande trots att han enligt berättelsen faktiskt lämnar Tom hos den problematiska föräldern. I pappans berättelse formuleras händelsen så här:

Framförallt blev det svårt för Tom när Bengt flyttade och Tom lämnades hos Margareta.

Här sker en nominalisering där pappan plötsligt försvinner. I meningen är det tydligt att det är pappan som flyttar men att han samtidigt *lämnar* Tom hos mamman osynliggörs genom formuleringen att Tom *lämnades* hos mamman. Pappan försvinner här och handlingen *att lämna* formuleras som en händelse utan en ansvarig person bakom. Det är först när mamman vräks som Tom får flytta till pappan, vilket formuleras så här i pappans berättelse:

Bengt tror att Margareta gör så gott hon kan, men att hon inte räcker till. Som när hon blev vräkt. Hon trodde inte det kunde hända, Tom bodde ju där. Det var traumatiskt för Tom att uppleva att polisen kom och lägenheten låstes.

Utredaren ifrågasätter inte att pappan flyttade utan att ta Tom med sig. Inte heller då Tom berättar i texten att ”det blev mycket värre för honom när pappa flyttade” reflekterar utredaren över pappans ansvar i situationen. Här synliggörs en fråga om ansvar som är kopplad till föräldrarnas könstillhörighet. Jag menar att det här blir tydligt att det saknas starka, samhälleliga fadersdiskurser som knyter an till ett primärt omsorgstagande om barn och att omsorgsförväntningarna läggs på mamman. I utredningstexten som handlar om Tom tilltalas inte pappan som en given omsorgsperson över huvud taget och normen om mammas huvudansvar för barn blir naturaliserat. Fastän mamman beskrivs som en problematisk förälder förutsätts hon ha huvudansvaret för barnet och på samma gång görs pappan till en person som familjerätten inte tilltalar som huvudansvarig för barnets omsorg. Och när pappan i det här fallet inte blir huvudansvarig för omsorgen om Tom så hörs inte Toms tal om att det blev värre för honom när pappan flyttade. Pappans tal om att det blev svårt för Tom när han flyttade formuleras som att pappan inte är ansvarig för Toms utsatthet.

Ansvar kopplat till ålder och ålder kopplat till mognad

När Toms pappa beskriver sin relation till Tom och hur han ser på föräldraskapet står ansvarstagande i fokus:

Bengt beskriver att han känner glädje över att vara Toms pappa. De bråkar sällan och Tom är rolig att vara tillsammans med. Bengt har alltid tagit ansvar för Tom. Det har inte varit betungande och han gör det gärna. Bengt tycker att han har en naturlig och god relation med Tom. Tom har alltid sökt sig till sin pappa.

I texten görs pappans ansvarstagande till något som inte är en självklarhet. Texten visar inte om pappan fått en fråga från utredaren om huruvida ansvaret varit betungande eller inte, eller om han berättar detta spontant. Men det är signifikant att detta, tillsammans med bedyrandet att ”han gör det gärna” finns med i pappans beskrivning av föräldraskapet. Jag menar att för en mamma är det så självklart att hon ska ta ansvar att hon inte kan bedyra att det är något hon gärna gör. En annan intressant aspekt är att i pappans refererade berättelse kopplas ålder och mognad, både pappans och barnets, ihop som betydelsefulla för lugn och ansvarstagande:

Bengt berättar att han tycker att Tom vuxit till sig och mognat under det senaste året, hemma går det mesta lugnt till. Bengt har barn sedan tidigare relationer. Han beskriver att det är roligare att vara pappa nu i mogen ålder, han har mera tid och det känns lätt att ta ansvar för Tom.

Pappan betonar i sin berättelse det enkla med att ta ansvar för Tom, att det inte varit "betungande" utan "lätt" och det hänger ihop med att pappan befinner sig i en "mogen ålder" och han jämför det med sin erfarenhet av att vara förälder i yngre år. Här blir ålder och livsfas betydelsefullt. Även för vuxna kan alltså ansvar hänga samman med mognad i betydelsen högre kronologisk ålder jämfört med lägre. Men det är inget som tas för givet som när det gäller barn utan det är något pappan själv, så som fabulan berättas i utredningstexten, väljer att berätta. I berättelsen fransäger han sig samtidigt sin omsorgsförmåga när han var en yngre pappa.

Framställas som oansvarig

Det finns också fler exempel på berättelser där pappors omsorgsförmåga framställs på sätt som gör pappan oansvarig. I en utredningstext berättar pappan (Martin) varför han ibland inte har varit hemma när sonen (Joel) kommit till honom för umgänge, något som i utredningstexten beskrivs som ett återkommande problem:

Det har hänt att Martin någon lördag har varit sen någon timme. Vid ett tillfälle blev Martin tagen av polisen och fick åka med till stationen och lämna urinprov. Martin uppger att han blev arg och upprörd när detta inträffade precis vid ett umgängestillfälle. Martin berättar att han tidigare åkt dit för narkotikabrott. Vid tillfället med urinprovet träffade Martin Joel efteråt. Martin menar dock, att även Joel kan strula och komma någon timme senare ibland. Martin tycker att det är okej. För Charlotte [mamma], menar Martin, är det bara okej med strul åt ena hållet, men inte åt det andra hållet.

Här använder utredaren showing som berättargrepp och använder ord från pappans lingvistiska zon, som ”åkt dit” och ”strula, strul”. Pappans egen röst blir även synlig i och med det talspråkmässiga ”någon lördag”, ”någon timme”. I pappans berättelse jämförs sonens en timma sena ankomst med pappans eget (självförvållade) besök på polisstationen. Han ”berättar” att han tidigare ”åkt dit för narkotikabrott” – eller svarar han på en fråga från utredaren? Det är enligt berättelsen ingen slump att polisen tog med pappan för ett urinprov eftersom pappan tidigare ”åkt dit för narkotikabrott.” Det är omöjligt att säga om detta retoriska grepp är ett medvetet val från utredarens sida eller inte. Det är hur som helst ett effektivt berättargrepp. Showing kan användas för att visa fram en person på ett positivt sätt och på ett negativt. På samma sätt som utredaren kan skriva fram barn som kompetenta subjekt och inkompetenta objekt kan de skriva fram föräldrarna så, och underkänna en pappas omsorgsförmåga genom att pappans egen röst blir tydlig, och genom att utredaren befinner sig i berättelsens bakgrund.

Att göra svenskhet

Ett tema som får relativt stort utrymme i en utredningstext är den om mammans nya man. Det är inte ovanligt att föräldrarnas nya partner finns med i utredningstexten men i den aktuella texten får han jämförelsevis mycket plats. Mamman berättar:

När det gäller sitt förhållande till Reza tror Cecilia att hon var misstänksam från början beroende på hennes erfarenhet i relation till Carl. Hon sätter nu mer tydliga gränser för vem hon är och hon anser att hon är den som bestämmer hemma. De hjälps åt med hushållssysslorna. Reza diskar och lagar mat. Angående religion säger Cecilia att Reza inte är speciellt religiös och han är bl a emot bruket av slöja.

I mammans berättelse formulerar hon att hon i den nya relationen är ”uppmärksam” och att hon ”sätter mer tydliga gränser för vem hon är och hon anser att hon är den som bestämmer hemma. I mitten av berättelsen där fokus ligger på Cecilias relation till sin nya man, hennes före detta misstänksamhet, hennes gränssättning, att hon upplever att hon bestämmer och att de delar på

hemarbetet, kommer plötsligt ett alldeles nytt tema in – religion. Religion och tro är inte ämnen som vanligtvis behandlas i de narrativ som familjerättens utredningstexter utgör. Mammans berättelse fortsätter:

Barnen verkar inte ha påverkats av att Reza bor tillsammans med dem. Innan Reza flyttade hem till dem umgicks de en del och barnen var bekanta med Reza. Reza är en extra vuxen för barnen och han vill inte ta på sig en pappa-roll. Cecilia kan inte se att Reza skulle utgöra något hot för familjen.

I mammans berättelse om sin nya make finns teman som inte brukar finnas i de berättelser där en förälder talar om sin nya partner. Det talas i termer av i fall barnen ”påverkats” och om Reza är ett ”hot för familjen” – vilket i sig är märkligt eftersom då han är gift med Cecilia borde betraktas som en del av familjen. Det kan jämföras med exempelvis fallet i kapitel fyra där Ellas mammas nya sambo skrivs fram som en otvetydig resurs för Ella. I berättelsen spelar Rezas eventuella tro en stor roll. Berättelsen har olika intriger; mammans nyvunna självständighet och den nya mannen som ett potentiellt ”hot för familjen”, det vill säga mot mamman och barnen. Berättelsens effekt blir att visa att mamman har ett ansvar för att hennes nya man *inte* ska utgöra ett hot mot henne och barnen. I berättelsen formuleras att Reza ”inte är speciellt religiös” och ”emot bruket av slöja.” Mamman berättar att Reza och barnen ”umgicks en del” innan han flyttade in och att barnen därför var ”bekanta med Reza.” Att Reza är ”en extra vuxen för barnen” och att Reza inte vill ”ta på sig en pappa-roll.” Argumenten radas upp och berättelsens effekt blir att Reza framstår som ett potentiellt problem. Denna effekt förstärks i berättelsen där Rezas reflekterar över sin relation med Cecilia:

Reza och Cecilia ville gifta sig och det faktum att Cecilia var förälder var inget som Reza övervägde. Reza ser sig inte som varken styvförälder eller ansvarig på annat sätt för Cecilias barn. Han kan dock vara en vän till barnen eller om de så vill fungera som en storebror. Reza tycker att han fått en bra kontakt med barnen och lärt sig en del språkmässigt av barnen. Reza tycker att han som barn fått mycket kärlek och omtanke och han tycker han kan ge Cecilias barn om de så önskar. För Reza är skillnaden mellan

makarnas religionsåskådning inte en aktuell fråga och det är än mindre så att det utgör något problem. Han har inga som helst funderingar gällande Cecilias barn och deras kyrkotillhörighet. Reza tycker att Cecilia gör mer för sina barn än vad hans egen mor gjorde för honom som barn trots att han tycker att han fått den bästa omsorg man kan få som barn. Reza förstår det så att barnen är viktigast för Cecilia och att han kommer i andra hand.

Rezas relation till barnen formuleras som om den sker på barnens villkor: ”om de så vill”, ”om de så önskar.” I Rezas berättelse finns mycket av bedyrande. Läsaren övertygas genom berättelsen om att Rezas inställning är ödmjuk, att han inte kommer utgöra ett problem. Man skulle nästan kunna tro att det förekommer uppgifter om att Reza använt våld mot någon familjemedlem (vilket det inte gör) så noggrant som han beskrivs. Även om helhetsintrycket av beskrivningarna av Reza är att han är en potentiellt problematisk person som måste förklaras, så är de kommentarer om honom som formuleras i utredarens egen berättelse positiva. När utredaren berättar om hembesöket hos mamman skriver utredaren att ”(m)itt intryck vid det korta besöket är att barnens relation till Reza är normal och avspänd. Jag uppfattar att Reza uppskattar barnen.” Här blir det tydligt att det är utredarens egna åsikter som uttrycks i och med användandet av subjektiv modalitet, ”mitt intryck”, ”jag uppfattar” och inte några omdömen som ska framstå som objektiva.

I mammans och Rezas berättelser där effekten blir att Reza framställs som ett potentiellt problem är det inte explicit vem som formulerar berättelsen. Om det är utredarens frågor till mamman och till Reza som utgör grunden för vad som kan sägas i respektive berättelse, eller om det är så att mamman och Reza spontant berättar på det här viset. I berättelsen om Reza och Cecilia blir etnicitet eller föreställningar om det förmodat icke-svenska synligt och därmed blir andra utredningstexters naturaliserande av en uppfattad typisk svenskhet synliggjord. Att ”vara” svensk innebär att man undslipper den extra granskning som Reza utsätts för, eftersom svenskhet inte kopplas till någon negativ religionsutövning. Dessutom osynliggörs familjerättens kunskapsproduktion, vad familjerättens utredare ställer för frågor, vilka teman och områden man väljer att lyfta fram, vilka slutsatser som lett fram till att man väljer att fokusera på Rezas tro och på hans inställning till sin egen roll i familjen.

Hur föräldrars nya partners beskrivs i utredningstexterna är väldigt olika. Oftast framställs den personen som en tillgång för barnen, som i fallet med Ella som jag diskuterade i kapitel fyra. I kapitel fyra diskuterar jag också att barnen i de två fall där det förekommer uppgifter om misstänkta sexuella övergrepp inte vill kalla sin pappa för pappa, utan att det istället är mammans nya partner som benämns så av barnen. I vissa fall, som utredningstexten som handlar om Clara och Disa, konstrueras mammans nya partner på ett odelat positivt, icke-granskande sätt. Utredaren skriver till exempel att det under hembesöket blev tydligt att "flickorna har en varm relation till Benny. Under besöket hann båda sitta i hans knä en stund." Och när barnen kommer till familjerätten för samtal bekräftas beskrivningen av deras positiva inställning till mammans nya partner. Flickorna berättar att de vill bo hos mamman och Clara säger i texten att "hos mamma finns Benny. Han är bättre än pappa och vi kallar honom "bästa Benny". Flickorna får upprepade gånger beskriva hur mycket de tycker om Benny och berättar att han är "varm som ett element fast det är kallt ute" och att de tycker om Benny "hur mycket som helst." I utredningstexten finns inga uppgifter om att utredaren själv pratar med Benny och skaffar sig en uppfattning om honom. Utredaren definierar i utredningstexten, i sin egenskap av myndighetsperson, betydelse av familj och dessa betydelse får effekter i verkligheten. I utredningstexten görs vissa personer till potentiella problem på basis av exempelvis förmodad religionstillhörighet medan andra personer över huvud taget inte görs problematiska.

Olika krav på pappors föräldragörande

En intressant parallell till min undersökning är den som Gunilla Petersson gjort då hon analyserat om socialtjänsten ställer olika krav på mammors och pappors föräldraskap i barnavårdsutredningar (Petersson 2006). En barnavårdsutredning handlar om att socialtjänsten överväger att omhänderta ett barn på grund av problem i hemmiljön. Petersson skriver att både svensk som internationell forskning kring barnavårdsärenden visar en skillnad i bedömningen av mammor och pappor. Det ställs olika krav på mammors och pappors föräldraskap och mammor granskas mer ingående än pappor (Petersson 2006:51). Pappor är till stor del osynliga i socialtjänstens utredningar i barnavårdsärenden. När Petersson analyserar hur mammor och deras omsorg om barnen beskrivs, och

jämför det med vad som står om pappor, ser hon att de normer för vad som är ett ”vuxet eller gott föräldraskap” inte verkar vara könsneutrala (Petersson 2006:58). Petersson menar att socialtjänstens fokus på mödrar och moder-skap kommer sig av det sociala arbetets kunskapsbas och då framförallt ”det psykologiska synsättet” som främst intresserar sig för relationen mamma-barn (jfr Burman 2008). I motsats till den tvåföräldranorm som jag menar finns i socialtjänstens vårdnadstvistutredningar, verkar pappan knappt tillhöra familjen i socialtjänstens utredningar om barnavårdsärenden. Beskrivningarna av papporna i Peterssons undersökning är fragmentariska och det står nästan ingenting angående deras omsorg om barnen. I motsats till de vårdnadstvistutredningar jag undersöker gör papporna i Peterssons studie inte anspråk på att själva kunna ta hand om sina barn. Papporna i Peterssons undersökning intar positionen av ”den goda klienten” alltså en person som inser sitt behov av hjälp och stöd och inte kritiserar utredarens bedömningar. Eftersom papporna i Peterssons undersökning intar den här positionen behövde de inte granskas vidare i utredningen, skriver Petersson. Det är ändå så tydligt att pappan inte är ett alternativ till placeringen av barnen så varken pappan själv eller utredaren behöver övertygas om det. I utredningar om barnavårdsärenden är det mammornas omsorgsförmåga som ifrågasätts. Petersson diskuterar den dubbelhet hon finner i sättet man hänvisar till familj och föräldraskap i utredningarna. Det verkar, menar Petersson, som om man opererar med två olika familjebegrepp. Dels en implicit och praktisk bestämning där stereotyperna ”den otillräckliga modern” och ”den frånvarande fadern” passar in. Dels en helt annan syn på familjen där båda föräldrarna är lika viktiga och där föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnen även om de inte lever tillsammans, vilket är den syn som råder i vårdnadstvistutredningar. Det är intressant att det verkar föreligga sådana skillnader i socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorgsförmåga beroende på vad det är som avhandlas i undersökningarna. I en vårdnadstvist är själva utgångspunkten att båda föräldrarna vill ta hand om sina barn, även om mamman interPELLERAS som den främsta omsorgsgivaren, medan det i barnavårdsutredningar förutsätts att mamman har ensamt omsorgsansvar. Det är också intressant hur pastoralmakten verkar när det handlar om pappors föräldragörande och att det formuleras så olika beroende på vilken fråga det är som avhandlas.

Avslutningsvis

I detta kapitel analyserar jag hur pappors omsorgsförmåga godkänns och underkänns i utredningstexten. Jag är, på samma sätt som i de andra analyskapitlen, inte i första hand intresserad av vad en text säger utan vad den gör när den säger det. (jfr Czarniawska 2004:88). Jag är med andra ord intresserad av hur normaliserings- och naturaliseringsprocesser språkligt går till. Pappor konstrueras inte som den primära omsorgsföräldern i familjerättens utredningstexter, utan det är mammor som betraktas som huvudsakliga omsorgspersoner för barn, men också för relationen mellan pappa och barn. Betydelser av kön aktualiseras på en rad sätt när pappors omsorgsförmåga formuleras i utredningstexten. Men det verkar inte vara betydelser av kön som underkänner pappor utan om föräldern i fråga följer familjerättsdiskursen där tvåföräldranormen och samarbetsnormen är viktiga.

Mammor görs inte bara till huvudansvariga för barnen och för relationen mellan pappa och barn utan också för sin nya partner, om utredaren bedömer den personen som potentiellt problematisk. I fallet med Reza är det inte uppgifter eller berättelser om våld som formuleras som ett problem utan Rezas etnicitet. Beskrivningarna av faktorer som religionstillhörighet och familjetillhörighet naturaliseras eftersom berättelserna framställs utan anvisningar som synliggör för läsaren varför personerna berättar som de gör, vilka intentioner familjerättens utredare har när de låter vissa berättelser ta plats och andra tystas.

Pappors omsorgsförmåga kan också godkännas av familjerätten och i fallet med Tom framställs pappan som mycket ansvarsfull omsorgstagande trots att han lämnar Tom hos den problematiska mamman. En konstruktion av en pappa som omsorgsfull trots detta är möjlig utifrån en förståelse av pappor som föräldrar som inte har huvudansvaret för barn.

I kapitlet analyserar jag utredningstextens konstruktioner av pappors omsorgsförmåga och inte heller i denna analys är det uppgifter om våld eller berättelser om våld som blir en orsak som skrivs fram som det som underkänner pappans omsorgsförmåga som jag även diskuterade i kapitel fem och som ligger i linje med tidigare forskning (Cater 2004; Eriksson 2003, 2005; Hautanen 2005; Keskinen 2005). När jag i det här kapitlet sätter papporna i analysens fokus blir det

tydligt hur mycket utrymme föräldrarna får i utredningstexterna jämfört med barnen. Det är de vuxna som är de viktiga personerna i familjerättens utredningstexter och barns deltagande i utredningstexten görs inte lika betydelsefullt. Därför kan man säga, för att tala med Butler, att barns värld inte äger legitimitet. Man kan också tala om en vuxenhegemoni i familjerätten, där barn ställs utanför utredningen och inte blir lyssnade på.

De pappor som underkänns som omsorgsfulla föräldrar i utredningstexterna konstrueras som att de brister i omsorgs- och ansvarstagande och på så sätt misslyckas med att göra vuxenhet. Ansvar är en skyldighet och kanske också en rättighet för vuxna personer, en skyldighet som dessutom hänger tätt samman med föräldraskapet. För barn är ansvar en börda de inte ska behöva bära enligt rådande åldersnormer. Men frågan är om inte ansvar i något sammanhang kan formuleras som en rättighet för barn? Att få vara med och bestämma över sitt eget liv, det är att få lov att ta ansvar. Att vara vuxen innebär i familjerättens diskurs att sätta barnets behov framför sina egna – vilket till viss del säger emot utredningstexternas grundläggande logik där två föräldrar tvistar om barnen och där barnens inställning, som jag diskuterade i kapitel fyra, är underordnad de vuxna personernas, föräldrarnas och utredarnas.

KAPITEL 7

KRITISKA VUXENHETSSTUDIER

Frågan jag väcker i avhandlingens titel; kan barn tala, i betydelsen *kan barn inneha en position varifrån de kan tala*, besvarar jag med ett nej. Så länge vuxenhet sätter gränser för hur barn förstås finns ingen plats i diskursen för att barn själva kan tala. Min analys av familjerättens kunskapsproduktion visar hur åldersnormer skapas och återskapas och att effekten av detta blir att barn inte kan tala.

Att det är få barn som får ta del av rätten att komma till tals och på så sätt göras delaktiga i de beslut som rör dem hänger ihop med föreställningar och normer som handlar om vad barn är och vad barn behöver. Dessa normer och föreställningar grundar sig delvis i idén om det universella barnet, att åldersgruppen barn delar vissa speciella egenskaper, karakteristika och förutsättningar. Till exempel att barn ska skyddas från att ta ansvar och att barn alltid är lojala med sina föräldrar. Det visar sig också i och med att det förekommer ålderskodningar i utredningstexterna, hur ålder och åldersrelaterade kategorier betraktas som om de har inneboende egenskaper och betydelser och där åldern eller den åldersbaserade kategorin används som om den i sig förmedlar information.

De normer som bidrar till att barn inte kan tala i familjerättens utredningar om vårdnad, boende och umgänge är tvåföräldernormen och samarbetsnormen. Barn förutsätts behöva föräldrar som är två till antalet och ett ensamföräldraskap formuleras inte som ett alternativ i den familjerättsliga diskursen. Samarbetsnormen innebär att stor vikt läggs vid att föräldrar ska kunna samarbeta även efter en separation, även om det förekom våld i och efter relationen. Min analys visar dessutom att våld mot barn inte ryms inom familjerättsdiskursen som en anledning

till att formulera sig om barns rätt till skydd. Barns berättelser om våld ogiltiggörs i de flesta utredningstexter där sådana berättelser förekommer men även vuxnas berättelser om våld mot barn kan ogiltiggöras. Det faktum att berättelserna finns i utredningstexten visar att utredaren funnit dem betydelsefulla på något vis. Men berättelserna om våld formuleras inte av utredaren som en orsak till barnens rätt till skydd. Det framstår med andra ord som väldigt svårt för familjerättens utredare att formulera sig omkring de uppgifter om våld och barnberättelser om våld som de ändå valt att skriva fram i utredningstexterna. När våldsuppgifter och våldsberättelser gäller kvinnor/mammor är det däremot inte främmande eller svårt för familjerätten att formulera sig omkring. Utifrån materialet framstår det som att familjerätten har en förståelse för fenomenet mäns våld mot kvinnor men inte för pappors våld mot barn vilket ligger i linje med tidigare forskning (Cater 2004; Eriksson 2003, 2005; Hautanen 2005; Keskinen 2005). Inte heller när pappors omsorgsförmåga godkänns och underkänns i utredningstexten är det uppgifter eller berättelser om våld som skrivs fram som en orsak som det som underkänner pappans omsorgsförmåga. Pappor tilltalas inte heller i egenskap av huvudsaklig omsorgsperson i barns liv utan det är mammor som förväntas inta den positionen. Här kan man se hur effekterna av kön och ålder förstärker varandra: ålder och ålderskodningar gör att det görs skillnad och finns olika förståelser om våld beroende på om våldet är riktat mot vuxna (kvinnor) eller barn, och en könad konstruktion av föräldraskap som gör att pappor inte förväntas ta fullt ansvar för barns omsorgsbehov, som behovet av skydd från upplevelser av våld.

Genusvetenskapens ansvar

I undersökningen blir det dessutom tydligt att föräldrar får väldigt mycket utrymme i utredningstexterna jämfört med barn. Det är de vuxna som är de viktiga personerna i familjerättens utredningstexter och barns deltagande görs inte lika betydelsefullt. Därför kan man säga, för att tala med Butler, att barns värld inte äger legitimitet. Man kan också tala om en vuxenhegemoni i familjerätten, där barn ställs utanför utredningen och inte blir lyssnade på. Utredarnas förståelser av vad ett barn är och vad detta barn behöver liksom normer för föräldraskap står i vägen för barns rätt att vara delaktiga i beslut som rör dem. Sättet utredarna formulerar sig på gör barnen till objekt i utredningstexten, trots att det är barnens framtida liv som diskuteras.

Att vuxenhet är norm innebär att en stor grupp människor utesluts, att de inte

räknas. Det innebär också att vuxna kan fortsätta att inte räkna med barn och att barns underordning inte problematiseras. Vidare betyder det att vi vuxna kan fortsätta definiera oss själva utifrån en oproblematisk, naturaliserad vuxenposition. Min förhoppning är, som jag formulerat tidigare, att genusvetenskapen börjar ta ansvar för frågor om barns utsatthet i relation till vuxna. Att genusvetenskapen erkänner barn som den Andre och vuxenhet som en norm, att det är samhällets vuxenhegemoni som ligger till grund för att frågor om barns utsatthet ignoreras och kan fortsätta ignoreras. Och att en rad andra normer och föreställningar om vad som är bra för det universella barnet gör att barns tal inte hörs.

Kan vuxna tala för barn?

När jag hyser en sådan förhoppning sätter jag samtidigt stor tilltro till genusvetenskapens förmåga. Grunden för en stor del av genusvetenskaplig forskning är ett engagemang för rättvisefrågor och en grupp som har särskilt svårt att tala i vårt samhälle, vilket föreliggande avhandling visar, är barn. En konkret fråga som avhandlingen ger upphov till är: måste barn alltid företrädas? Kan jag som vuxen (alltid) tala för barn? Hur skulle barn själva kunna ta initiativ, till exempel till att kräva skydd? Som det ser ut idag i Sverige kan barn inte själva väcka talan i ett mål om vårdnad, boende och umgänge (Schiratzki 2008:25f). Det är inte helt orimligt att tänka sig att den möjligheten öppnas även för barn eftersom barn är de som drabbas av föräldrars oenigheter i dessa frågor. Och om det verkligen är barns rätt till sina föräldrar som ska vara betydelsefullt snarare än föräldrars rätt till sina barn så är det än mer angeläget. Dessutom visar forskning att de barn som upplevt våld och förtryck i sin familj mer betonade rätten till självbestämmande och betydelsen av att få prata med någon utanför familjen än barn som inte upplevt våld (Neale 2002:469; Parkinson et al 2007:88. Se även Eriksson och Näsman 2011). De mest utsatta barnen har med andra ord det största behovet av att få komma till tals.

Att synliggöra den vuxna normen

Under arbetet med avhandlingen har jag kommit fram till att det är nödvändigt att ålder tas upp som en viktig analyskategori, ett viktigt teoretiskt begrepp och en viktig empirisk utgångspunkt i genusvetenskaplig forskning. Dessutom måste ålderskategoriseringen barn också på ett självklart sätt inkluderas i teori,

empiri och analys vilket i sin tur innebär att vuxenpositionen synliggörs och av-naturaliseras. Vi vuxna måste fråga oss vad det innebär när vi hela tiden skriver och pratar om vuxna utan att problematisera att det är just vuxenhet som är vår utgångspunkt. Att vi blir medvetna om att hur vi benämner barn samtidigt innebär att vi konstruerar oss själva. Jag tror att genusvetenskapen har mycket att vinna på att analysera ålderifierade dominansrelationer och att sätta fokus på att synliggöra hur den omarkerade vuxna normen konstrueras. Dessutom skulle det gagna genusvetenskapen att kritiskt granska de ålderifierade och ålderistiska processer som konstruerar vuxenhet som överordnad norm och symbol för människan. Det räcker inte med att enbart analysera den underordnade positionen. För att förstå hur dominansrelationer konstrueras och reproduceras är det nödvändigt att kritiskt belysa även den överordnade positionen och de intersektioner som den konstrueras av.

Men samtidigt som genusvetenskapen, genusforskning och feministisk teori inte explicit betraktar barn som en grupp som saknar rättigheter och att den därför, enligt mig, skulle behöva utvidga sitt teoretiska tilltal och sin analys så vill jag poängtera att genusvetenskapen, genusforskning och feministisk teori har utvecklat teorier som kan vara väldigt användbara för teoretiserande kring barns rättigheter och barns position. Det är inte bara så att genusvetenskapen behöver bredda sitt tilltal. Genusvetenskap har också mycket att bidra med när det gäller epistemologiska frågor. På samma sätt som Butler undrar vem feminismens Kvinna är; kan man ställa frågan om vem som är barndomssociologins Barn? Här kan Barrie Thornes vision att om vi genom att förstå ålderskategorin barn på ett nytt sätt kan bredda feministiska förändringsstrategier vara användbar, liksom Butlers förslag att tänka in marginaliserade kategorier på djupet i feministiska teorier (Butler 1990; Thorne 1987). Då blir effekten att teorierna tänks om och förändras. Genusvetenskapens och feminismens potential som akademisk och aktivistisk kritisk rörelse skulle kunna bidra till att barns rättigheter och barns position formuleras och diskuteras och därmed bli ett bidrag till att utmana vuxenhegemoni.

Inspiration från feministisk postkolonial teori

På liknande sätt som feministisk postkolonial teori visar på det instabila gränssättandet mellan ett föreställt Vi och de Andra och diskuterar hur inkludering

och exkludering sker i termer av ras/etnicitet och nation, kan man tänka kring vuxenhet som ett föreställt Vi och barn som de Andra utifrån termer av ålder och ålderns relation till mogenhet, erfarenhet och stabilitet. Gayatri Chakravorty Spivak samt Chandra Talpade Mohanty visar hur etablerandet av det vita, västerländska feministiska subjektet kräver en motpol som blir den Andra kvinnan (Mohanty 2000; Spivak 1988, 1994). En ibland tystad, ibland talande figur som genom sitt vara bidrar till att västerländska feminister kan framstå som frigjorda och medkännande. Här är det lätt att tänka paralleller med vuxen – barnrelationen där barnet konstrueras som beroende och i behov av hjälp från den vuxna. Om en vuxen behöver hjälp förklaras det utifrån särskilda omständigheter, inte utifrån ålder och vuxna kan därför röra sig i och ur beroende på ett annat sätt än barn kan (Lee 2001, Sundhall & Widegren 2009). På samma sätt som vita, västerländska feminister har svårt att tillerkänna bruna, icke-västerländska kvinnor individualitet, subjektivitet och agentskap (Lundahl 2010:128), så har vuxna svårt att tillerkänna barn individualitet, subjektivitet och agentskap.

Feministers kritiska rörelse för icke-västerländska personers rättigheter har kritiserats hårt från postkoloniala feminister, hur kan jag då argumentera för att feminismen ska bli en kritisk rörelse för barns rättigheter. Varför ska barn inte själva leda kampen? Ett mål måste vara att skapa plats i diskursen så att den subalternerna kan prata själv (Lundahl 2001). I relation till barn, och vuxnas oförmåga att höra barns tal, blir Spivaks teori om den subalternerna intressant (1988, 1994).⁴⁴ Spivak menar att den subalternerna inte kan tala även om hennes röst släpps fram. Det bara är ett visst tal som hörs, annat tal blir obegripligt och även om någon lyssnar uppstår inte något samtal. Spivak argumenterar för att det därför är viktigt att granska ramarna för att tala. Ett sätt att möjliggöra för den exkluderade att tala kan vara att spåra tystnader i texten, att lyfta fram det marginaliserade och granska exkluderingar (Spivak 1993:10). En viktig aspekt i att vi vuxna ska kunna höra barns tal är att vi måste sluta tilldela dem redan färdiga kategorier och etiketter (jfr Lundahl 2001) som det universella barnet och ålderskodning är begrepp för. Postkolonial feminism problematiserar även att den grupp som förmodas vara mest utsatt representeras väldigt homogent och att denna homogenisering döljer hur olika levnadsförhållandena kan vara

44 bell hooks menar dock att barn inte representerar en institutionaliserad Andre ”även om de kan vara förtryckta av sina föräldrar (hooks 2011:282). Hon utvecklar tyvärr inte detta eller ger någon vidare förklaring till sin mening.

inom kollektivet som ”tredjevärldenkvinnor” avses omfatta (Lundahl 2010).

Ett annat användbart begrepp från postkolonial teori är Homi Bhabhas *mimicry* och hans diskussion om sättet på vilken den Andra konstrueras i en pågående subjektsskapande process (Bhabha 2004:96-97). De icke-tillhörande framställs med Bhabhas mimicrybegrepp som *nästan samma, men inte riktigt*. Barnet kan förstås som härmade den vuxna och det framstår som oroande för den vuxna. För om de Andra, barn, liknar vuxna för mycket framstår inte vuxenheten som naturlig utan som en konstruktion. På så vis skapar imitationen osäkerhet. Makten och kunnandet finns alltid vid varandras sida och Spivak menar att det inte räcker att en gång besvara frågan om den subalternerna kan tala eftersom det ändrar sig (Spivak 1999). Makten tar sig ständigt nya uttryck och den subalternerna måste ständigt leta efter nya sätt att göra sig hörd. Spivak menar att vi aldrig kan ”göra nytta” om det är det som är vårt primära mål. Det måste finnas ett intresse för den andre och en vilja att lära sig *av* snarare än *om*. Och att granska varför vi själva är indragna. Vad är vårt intresse? Vårt begär? (Lundahl 2001; Spivak 1999). Så hur svarar jag på den frågan? Vad är mitt intresse och mitt begär när det gäller att jag vill lyfta frågan om att barn ska kunna tala själva? Det handlar om alla människors rätt till levbara liv och om vi vill bredda normen för vad som räknas som ett levbart liv måste vi inkludera de grupper som saknar rättigheter och erkännande, både i teori och i praktik.

SUMMARY

This dissertation is about children's rights. Meanings of age are examined through an analysis of how the principle of the best interests of the child - the primary principle of the UN Convention on the Rights of the Child - is used in family law reports concerning disputes about custody, contact and residence. In gender studies, children are seldom formulated as the Other. The subject and object of feminism have been criticized for being white, western, middleclass and heterosexual but seldom for being adult. Age in general, and the age category of "children" in particular, are not included in central discussions within gender studies. This is something I have been reflecting upon during the work with this study. To discuss and make visible the age perspective within gender studies is one of my ambitions with this dissertation.

The aim of my thesis is to investigate how meanings of age and gender are reflected but also formed, stabilized and challenged in family law custody reports where there is information about violence by the father against the mother and in some cases also against the children. I analyse how meanings of age and gender are expressed in relation to three important components within the principle of the best interests of the child: *participation*, *protection* and *care*. Regarding participation, I examine the opportunities that are made available for the participation of children in custody reports. This is achieved by investigating if and how children's stories are formulated as being significant or not significant in terms of the recommendations that the family law unit submits to the court. As regards protection, I examine whether children's stories about violence in the custody report are *validated* or *invalidated*. Are children's stories about violence recognized or not and how is this achieved in the text? In relation to care, I analyse how parenting by fathers is constructed and how fathers'

capacity for caring is accepted or not accepted in the text. In addition, I analyse how this, in turn, influences children's possibility of speaking.

The public authority I examine, the family law unit of the social services, produces and reproduces knowledge concerning, and meanings about, age and gender through their texts. This is the case both when it comes to "childness" and "adulthood", and the relationship between them. The family law unit also produces and reproduces knowledge concerning, and meanings about, violence and the relations between violence and age and gender. Through the family law unit, these meanings are defined and the meanings have effects in reality; reality effects (Butler 1993, 2006). Therefore, in my study one point of departure is that there is a relationship between power and the production of knowledge (Foucault 1998). Foucault emphasizes that the nature of these relations between power and knowledge and the effects they have, the manner by which discourse always implicates social effects, is something that has to be studied empirically – and this is my intention in the dissertation.

Another important starting point for my study is that the text – in my case the family law report - does not exist in a cultural vacuum. Instead, it expresses well-established norms and ideas, available in other contexts as well. I thus want to discuss what these norms and ideas have to say about children's conditions in Sweden today and, not least, what impact these norms and ideas can have upon children's lives.

In a number of ways I regard as highly significant the manner by which the professionals of the family law unit – the so called family law secretaries – formulate the texts and the linguistic choices they make. I examine the implications that the texts have when it comes to children's rights to participation, protection and care with a particular focus on the power structuring principles of age and gender. This forms the core of the problem area I focus upon in my dissertation.

Regarding previous research which is relevant for my dissertation, studies that discuss children's experiences of violence in the family are of particular interest to me. This is especially the case with some studies which demonstrate that children's experiences of violence are not examined sufficiently by the social services and other authorities and that the subject of violent fathers' parenting

abilities disappears from the authorities' focus. Previous research also shows that well-established discourses on parenting in the Nordic countries do not include reference to violent fathers. Furthermore, that in spite of a discourse on gender equality, the overall responsibility of children's well-being, is primarily associated with mothers (Cater 2004, 2008, Eriksson 2003, 2005, Hautanen 2005, Keskinen 2005).

The 28 custody reports that form the material of this dissertation derive from three different social service offices in Sweden. It is the family law secretaries themselves who have selected the texts using the criteria that they should include information about violence from the father. The texts were written during the years 2003 – 2005. A change in the law, which is of importance for my study, is that when the texts were written the second paragraph in the sixth chapter of the Parental Code had a slightly different meaning from the situation now. Before the change of the law in 2006 the risk of harm to the child was not emphasized as much as it is now. However, already in 1993 it was stated that the courts should take risk into account (Prop 1992/93:139:1).

I have chosen to analyse the texts with the help of tools from critical linguistics and from narrative theory. Critical linguistics is a linguistically oriented kind of discourse analysis. Critical linguistics seeks to understand the norms and values included in linguistic use (Fowler 1991:8). My starting point is to view the texts as narratives and examine how these narratives are structured linguistically. An analysis of narrative, views stories as socially constructed and position-bounded versions (among other potential versions). This implies, among other things, that I am especially interested in the lack of clarity, the silences, interruptions and contradictions within the texts.

In my first analytical chapter, chapter four, I explore whether children gain a voice in the texts and whether their voices are designated as significant in relation to the recommendations submitted to the court by the family secretaries. My analysis of the 28 texts suggests that very few children gain a voice within the texts and thereby are able to participate in decisions concerning their lives. The hindrance to children gaining a voice consists of norms and ideas about what children are and what children need. These norms and ideas are partly grounded in the concept of the universal Child: that the age group of "children"

share certain special characteristics and conditions. The concept of *the Universal Child* first and foremost derives from developmental psychology and can also be found in everyday understandings of children (due to the fact that developmental psychology is highly influential when it comes to such everyday understandings). Children are constructed as representing their chronological age and/or a specific age group while the family law secretaries present themselves as representing the general “human”. When a child’s wishes are discussed in the text, age is described as something both negative and positive when it comes to following the child’s wishes. But when a child formulates a wish in accordance with the norm of contact with both parents no such age related arguments are used. A boy of fourteen is the only child in my material where the family law secretary, without any reservation, presents a recommendation to the court that is in line with what is formulated as the child’s wish and where that wish is about not having contact with a parent. What is highly relevant to this family law recommendation to the court is that the boy is a teenager and that therefore his “opinion is of great importance, partly because he is in a significant period of life where it becomes more and more important to gain a distance to parents.” In a case where there is information about suspected sexual abuse from the father, a ten year old boy also does not want to meet his father. The family law secretary does not propose any contact, but advises that it is important the boys “image” of his father becomes adapted so that the boy can have a more “balanced image” of the father. An age gap of four years between the two boys creates a great difference in the way the family law secretaries orient themselves to the children’s wishes in these two cases. The opinion of a fourteen-year-old is described as very important due to age and life phase. The opinion of a ten-year-old is not described as important due to age and life phase. One interpretation of this contrast is that it is due to the idea that a ten-year-old is not in a significant period of life in the same way as a teenager is. This is an example of *age coding* (Krekula 2009); how age-based categories are regarded as being sufficiently meaningful in themselves for the reader to understand the situation described.

Another example of how age coding can be expressed is in a case concerning two siblings, eight and five years of age. The children’s chronological ages are ascribed meaning in both a negative and a positive way when it comes to their wishes. On the one hand, their “low age” becomes an advantage: despite this “low age” they have “a clear opinion of how they want things to be”, it is said in the text.

On the other hand, the low age can also be construed as a disadvantage:, due to their “low age one cannot pay any attention to their utterances.” The children’s age makes them especially reliable and at the same time it is also used as something that disqualifies them in terms of participation. These examples make visible that age is a legitimate power order in the discourse of the family law. In my analysis I show how children are constructed as representing their chronological age and/or a specific age group and life phase, while the family law secretaries, whose age, age group and life phase are not problematized, come to represent “general humanity”. In this way a norm of adulthood is naturalised in the discourse of the family law.

My analysis of how children’s right to participation is expressed in family law custody reports also demonstrates that the narrative concepts of *showing* and *telling* are important for the ways children and children’s voices are made meaningful by the family law secretaries. In addition, the use of *subjective* and *objective modality* becomes important for the ways children are presented in the text.

In chapter five I analyse children’s stories about violence as well as other information about violence that can be found in the texts, for example, information gathered from the police or child protection reports. I focus upon how the family law secretaries use these stories and this information in the text. In particular, I examine how children’s stories about violence become significant – or not significant – in the texts. I draw on Halldis K Leira’s (1990/2002) concepts of *validation* and *invalidation* and I discuss how invalidation can be achieved in many different ways. I have chosen to conceptualise these different patterns of invalidation as *trivialisation*, *reformulation*, *invisibility* and *ignoring*. *Trivialisation* is what happens when something else is formulated as a greater problem, a greater risk to the child, than violence. A pattern of *reformulation* occurs when what has earlier in the text been specifically formulated as violence from the father is either reformulated into a “fight” or “conflict” between both parents, and/or mutual “fights” or “conflicts” are formulated as representing the greatest risk to the child. The pattern of *invisibility* can be observed when the story about violence is hidden in the text in some way. It can, for example, be placed at the end of the report or be used as an explanation to something that neither is formulated as particularly important to the investigation or something that constitutes a risk. A pattern of *ignoring* means that although the story of violence can

be found in the text, the family law secretary does not comment it. When the story about violence is validated in the text, it is recognized as being important for the investigation and for the recommendations to the court. In such situations, children's stories about violence are presented as significant in the custody report; and imply consequences in the text. Children's stories about violence are validated at least to some extent in two of the custody reports included in my material. In one report the story about violence is both validated and invalidated. In the other texts children's stories about violence are invalidated. In addition to this pattern, adults' stories about violence towards children can also be invalidated. In the chapter I discuss how very difficult it seems to be for the family law secretaries to orient themselves in relation to the information about violence and stories about violence which they actually have chosen to write about in the text.

The consequence of invalidation is that children's exposure to violence is not understood as a problem in the discourse of the family law. Furthermore, knowledge production is shaped by an adult hegemony. A specific norm in the discourse of the family law is the two-parent norm. This norm is formulated in the family law discourse as *a child's need of both parents*. I argue that in regarding the best interests of the child as being achievable through adherence to this norm, adult hegemony is reinforced. In practice, it becomes the parent's access to the child that is addressed through this norm. If a parent is not keen to live with, or take legal responsibility for, the child no one can force the parent to do so. Current law does not include any measures that can be used against such parents. But if a child does not want to live with, or have contact with, one or both parents, the child can be forced into such contact. The effect of the two parent norm is that the right of the parent is upheld.

In chapter six I analyse how the caring capacities of fathers are *accepted* and *not accepted* in the texts. Here I use Mieke Bals (1985) concepts of *fabula* and *story* to make a distinction between event sequences (the *fabula*) and the way these events are narrated (the *story*).

The father in the first example I analyse tells a story about himself as a very caring and responsible parent, but the family law secretary does not accept that story. This is partly because the family law secretary does not agree with the fathers'

claim that he needs to have greater control over the children, since the mother is irresponsible. The other reason is that, the father does not follow the norms stating that children should have access to both parents and that a parent must not criticize the other parent, especially not in front of the children. Instead, parents are expected to enable co-operation with the other parent, in line with the principle of the best interests of the child. In this case the mother makes claims to shared residence for the children, which is in line with family law norms. In the text she says that children need both their parents. What is formulated as a risk for the children is the father speaking badly about the mother. Thereby he may “erode the respect” the children have for the mother and the mother then may encounter problems with “setting boundaries” for the children, according to the text. In other words, the adult power can be challenged due to the father’s actions. That the father is constructed as exercising control over the mother is also to his disadvantage since a man’s control over a woman seems to be regarded in these texts as an illegitimate form of control (unlike a parent’s control over children which seems to be regarded as a legitimate form of control). When it comes to care and responsibility it becomes clear that mothers are considered the main carers of the children. This attribution includes responsibility for the relationship between the father and children. Mothers can also be held responsible for their new partner if the family law secretary assesses him as potentially problematic. In this data set, it is not information or stories about violence which are formulated as the potential problem, but the new partners’ ethnicity.

The family law secretaries can also *accept* fathers’ caring capacities through their texts. In one case the father is constructed as very responsible and caring, and this in spite of his story that he moved away from the home, leaving the child with the mother who through the text is constructed as the problematic parent. The child has to run away to the father’s workplace to get away from his mother and he can stay with his father for a day or two. A construction of the father as caring in spite of this is possible, drawing on a notion of fathers as parents not having the main responsibility for children. In none of the cases is information about violence or stories about violence presented as the reason for not accepting the fathers as carers. Violence seems in other words to be unproblematic in relation to fathers caring capacities. In this chapter, where I bring the fathers into focus, it becomes obvious how much space the parents are granted in the texts, compared to the space granted to children. It is the adults that are the important

persons in the custody reports and children are not made as significant as the parents (or the adult professionals; the family law secretaries). Consequently, to speak with Butler, the children's world does not gain legitimacy. The family law practice is thus shaped by the hegemony of adults and the effect of this is that the children are excluded, prevented from having a voice.

So the question I raise in the title of the dissertation, namely "Can children speak?", in the sense of whether children can gain a position from where they are able to speak, I answer with a "no". As long as adulthood sets the limits for the understandings of children, there is no space in the discourse from where children can speak for themselves. My analysis of the knowledge production of the family law secretaries shows how norms related to age can be reproduced and demonstrates the outcome is that children cannot speak. The naturalisation of adulthood implies that a large group of people is excluded. It also implies that adults can disregard children and that the subordination of children may not be problematized. Furthermore, it implies that we adults can go on defining ourselves from an unproblematized, naturalized position of adulthood. My hope is, as I formulated earlier, that gender studies are going to start taking responsibility for questions about children's subordination in relation to adults. Gender studies needs to start to recognize children as the Other, adulthood as a naturalized norm, and that it is the hegemony of adults which forms the basis for children's continued exclusion.

REFERENSER

Alaimo, Stacy (2008) "Trans-Corporeal Feminisms and the Ethical Space of Nature", I Alaimo, Stacy och Hekman, Susan (red) *Material Feminisms*, Indiana University Press. Bloomington

Alaimo, Stacey och Hekman, Susan (2008) "Introduction: Emerging models of materiality in feminist theory", I Alaimo, Stacy och Hekman, Susan (red) *Material Feminisms*, Indiana University Press. Bloomington

Alanen Leena (2005) "Women's Studies/Childhood Studies: Parallels, Links and Perspectives", I Mason, Jan och Fattore, Toby (red) *Children Taken Seriously. In Theory, Policy and Practice*. Jessica Kingsley Publisher. London and Philadelphia

Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Institute for Educational Research, Jyväskylä

Alanen Leena (1988) "Rethinking Childhood", I *Acta Sociologica* vol 31

Alnebratt, Kerstin (2009) *Meningen med genusforskning så som den framträder i forskningspolitiska texter 1970-2000*. Göteborgs universitet, Göteborg

Ambjörnsson Fanny och Maria Jönsson (2010) *Livslinjer, Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Makadam. Göteborg. Stockholm

Andersson, Lars (2008) *Ålderism*, Studentlitteratur. Lund

Anving Terese (2012) *Måltidens paradoxer. Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Lunds universitet, Lund

Bal Mieke (1985) *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. University of Toronto Press, Toronto

- Barnombudsmannen (2012) *Signaler: våld i nära relationer – barn och ungdomar berättar*. Barnombudsmannen, Stockholm
- Barnombudsmannen (2005:06) *Barnets bästa. Barnombudsmannens synpunkter på frågor om vårdnad, boende och umgänge*. Barnombudsmannen, Stockholm
- Barnombudsmannen (2005:02). *När tryggheten står på spel*. Barnombudsmannen, Stockholm
- Barnombudsmannen (2001) *Barnets bästa – från vision till verklighet*
Barnombudsmannen, Stockholm
- Bekkengen Lisbeth (2002) *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Liber, Stockholm
- Bergström, Göran. & Kristina Boréus (2005) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur. Lund
- Bhabha Homi (2004) *The location of culture*. Routledge. London
- Blume Katarina (2011) Oral presentation at the *15:th European Conference on Developmental Psychology* 23-27 augusti, Bergen. Norge
- Brembeck, Helene, Johansson Barbro, Bergström Kerstin, Jonsson Lena, Ossiansson Eva, Shanahan Helena, Hillén Sandra (2010) *Barn som medforskare av matlandskap. Del 1: Medforskning, CFK-rapport 2010:01*. Göteborgs universitet, Centrum för konsumtionsvetenskap, Göteborg
- Brownmiller, Susan (1975) *Against Our Will. Men, Women and Rape*. Simon and Schster. New York
- Bowlby, John (1953) *Child Care and the growth of love*. Pelican books. London
- Burman, Erica (2008) *Deconstructing Developmental Psychology*. Second Edition. Routledge. London & New York
- Burman Erica och Stacey Jackie (2010) ”The child and childhood in feminist theory”. I *Feminist Theory* 11,3

- Butler, Judith (2011) *Osäkra liv. Sörjandets och våldets makt*. Tankekraft Förlag, Hägersten
- Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* Tankekraft förlag. Hägersten
- Butler, Judith (2006) *Genus ogjort. Kropp, begär och möjlig existens*. Norstedts Akademiska Förlag, Stockholm
- Butler, Judith (1993) *Bodies that matter. On the discursive limits of "sex"*. Routledge, New York
- Butler, Judith (1990/1999) *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity*. Routledge, New York
- Börjesson, Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Studentlitteratur, Lund
- Cater, Åsa Källström (2008) "Barns beskrivningar och tolkningar av pappas våld". I Eriksson, Maria et al (red) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerups, Malmö
- Cater, Åsa Källström (2004) *Negotiating normality and deviation – father's violence against mother from children's perspective*. Örebro universitet. Örebro
- Chodorow, Nancy (1978) *The reproduction of mothering; psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press, Berkely
- Christensen, Else (1990). *Børnekår*. Akademisk Forlag. Köpenhamn
- Crenshaw, Kimberlé W (1995) "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color", I Crenshaw, Kimberlé, Gotanda, Neil, Gary & Thomas, Kendal (red) *Critical Race Theory. The Key Writings That Formed the Movement*,. The New Press. New York
- Czarniawska, Barbara (2004) *Narratives in Social Science Research*. Sage Publications Ltd. London
- Dahlstrand, Lotta (2004) *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Uppsala universitet, Uppsala

- De Beauvoir, Simone (2002/1949) *Det andra könet*. Norstedts. Stockholm
- Eduards, Maud (1998) "Män – finns de?" I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3-4
- Elvin-Nowak, Ylva (1999) *Accompanied by guilt: modern motherhood the Swedish way*. Stockholms universitet, Stockholm
- Elvin-Nowak Ylva & Thomsson Helene (2001) "Motherhood as idea and practice: A discursive understanding of Employed Mothers in Sweden. I *Gender and Society* Vol 15, nr 3
- Enander, Viveka (2008) *Women leaving violent men: crossroads of emotion, cognition and action*, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Göteborg
- Englund Boel och Ledin, Per (2003) *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Studentlitteratur. Lund
- Eriksson, Maria (2008) "Revolutionary Mothers? Interacting Power Relations, Agency, and Social Change", I *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, VOL 16, No. 2
- Eriksson, Maria (2005) "A visible or invisible child? Professionals' approaches to children whose father is violent towards their mother", Eriksson et al (red) *Tackling men's violence in Families. Nordic issues and dilemmas* Policy Press Bristol
- Eriksson Maria (2003) *I skuggan av pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Gondolin. Uppsala
- Eriksson Maria och Näsman, Elisabet (2011) *När barn som upplever våld möter socialtjänsten. Om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. Gothia, Stockholm
- Eriksson Maria och Näsman, Elisabet (2008) "Att bemöta utsatta barn – som offer och aktörer" i Eriksson et al (red) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerups, Malmö
- Eriksson Maria & Näsman Elisabet (2006) "Delaktighet i familjerättsprocesser för barn som upplevt pappas våld mot mamma". Paper på Konferens om *Utsatt barndom, sårbara familjer och samhällets insatser*. Eslöv/Lund

- Eriksson Maria et al (2008) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerups, Malmö
- Eriksson Maria och Dahlkild-Öhman Gunilla (2008) ”Motstridiga förståelser av risk och riskbedömningar i familjerättsammanhang” I Eriksson et al (red) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerups, Malmö
- Eriksson, Maria och Pringle, Keith (2005) ”Introduction. Nordic issues and dilemmas” I Eriksson et al (red) *Tackling men’s violence in Families. Nordic issues and dilemmas*. Policy Press, Bristol
- Eriksson Maria et al (2005) *Tackling men’s violence in Families. Nordic issues and dilemmas* Policy Press Bristol
- Engebretsen, Eivind (2006) *Barnevernet som tekst. Naerlesning av 15 utvalgte journaler fra 1950 –og 1980-tallet*. Oslo universitet, Oslo
- Engelstad, Fredrik (2006) *Vad är makt?* Natur och Kultur, Stockholm
- Fairclough Norman (1995) *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. London: Longman
- Fairclough Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge
- Feminist Theory* (2010) 11;3
- Firestone Shulamit (1970) *The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution* Jonathan Cape Thirty Bedford Square, London
- Forsberg, Hannele (2005) ” ’ Talking feels like you wouldn’t love Dad anymore’: children’s emotions, close relations and domestic violence” i Eriksson et al (red) *Tackling men’s violence in Families. Nordic issues and dilemmas* Policy Press, Bristol
- Forsberg Lucas (2009) *Involved parenthood: Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. Linköpings universitet
- Foucault, Michel (2011/1978) ”Vad är kritik?” *Fronesis* nr 36-37, Malmö
- Foucault, Michel (2002) *Vetandets arkeologi*. Arkiv förlag, Lund

- Foucault, Michel (2009) *Övervakning och straff*. Fjärde upplagan Arkiv Förlag, Lund
- Foucault, Michel (1998) *Övervakning och straff*. Andra upplagan Arkiv Förlag, Lund
- Foucault Michel (1993) *Diskursens ordning*. Brutus Östlings bokförlag Symposion Bibliotek, Stockholm
- Foucault, Michel (1983) ”The Subject and Power” i Dreyfus, Hubert L & Paul Rabinow (red) *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. (Andra upplagan). The University of Chicago Press
- Foucault, Michel (1980) *Sexualitetens historia 1, Viljan att veta*. Gidlunds. Stockholm
- Fowler, Roger (1991) *Language in the news: discourses and ideology in the Press*. Routledge. London
- Fowler Roger (1979) *Language and Control*. Routledge, London
- Gothlin, Eva (2002) ”Förord”, i de Beauvoir, Simone *Det andra könet*. Norstedts, Stockholm
- Gumbel Ingetora (2000) ”Hörd angående misshandel. Polisens protokoll vid förhör med misshandlade kvinnor och misstänkta män”. I *TëFa*. Text-och Fackspråksforskning nr 38. Institutionen för Nordiska språk, Stockholms universitet.
- Hall, Christopher (1997) *Social Work as Narrative: Storytelling and Persuasion in Professional Texts*. Aldershot: Ashgate
- Hardesty, Jennifer L., Faith Oswald, Ramona, Khaw, Lyndal, Fonseca, Carol & Chung, Grace H. (2008) ”Lesbian Mothering in the Context of Intimate Partner Violence”, *Journal of Lesbian Studies*, Vol 12 (2-3)
- Hautanen, Teija (2005) ”Bypassing the relationship between fatherhood and violence in Finnish policy and research”, I Eriksson et al (red) *Tackling men’s violence in Families. Nordic issues and dilemmas*, Policy Press Bristol
- Havnesköld, Leif och Pia Risholm Mothander (2010) *Utvecklingspsykologi*. Liber, Stockholm

- Hellman, Anette (2010) *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Göteborgs universitet, Göteborg
- Hellspång, Lennart och Ledin, Per (1997) *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur, Lund
- Heikkinen Satu och Krekula, Clary (2008) Ålderism - Ett fruktbart begrepp?
I *Sociologisk forskning* nr 2
- Hester, Marianne; Pearson, Chris och Radford Lorrain (2006) *Making an Impact. Children and Domestic Violence – a Reader*. 2 upplagan. Jessica Kingsley Publishers, London
- Hill Helena (2007) *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970-och tidigt 1980-tal*, Umeå universitet, Umeå
- Hockey, Jenny och James, Allison (1993): *Growing Up and Growing Old. Ageing and Dependency in the Life Course*. Sage, London.
- hooks, bell (2011) "Svarta kvinnor: utformandet av en feministisk teori" i de los Reyes (red) *Postkolonial feminism* Tankekraft förlag, Hägersten
- hooks, bell (2000) *Feminist Theory. From Margin to Center*. Pluto Press. London
- Höjer, Ingrid och Röbbäck, Karin (2007) *Barn i kläm – hur uppmärksammas barn i mål om verkställighet av umgänge*. Allmänna Barnhuset. Stockholm
- James, Allison & James, Adrian (2008) *Key Concepts in Childhood Studies*. Sage London
- James, Allison och James, Adrian (2004) *Constructing Childhood: Theory, Policy, and Social Practice*. Palgrave Macmillan, New York
- James, Allison and Prout, Alan (red) (1990) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. Falmer Press. London
- James, Alison, Jenks, Chris och Prout Alan (1998) *Theorizing Childhood*. Polity Press. Cambridge

- Janson, Staffan, Jernbro Carolina och Långberg, Bodil (2011) *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset., Stockholm
- Johansson Helena (2006) *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete, Göteborg
- Järvinen, Margareta (2002) ”Hjälpens universum – ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system”, I Meeuwisse, Anne och Swärd, Hans (red) *Perspektiv på sociala problem*. Natur och kultur. Stockholm
- Keskinen, Suvi (2005) ”Commitments and contradictions: linking violence, parenthood and professionalism”, i Eriksson et al (red) *Tackling men’s violence in Families. Nordic issues and dilemmas* Policy Press, Bristol
- Key, Ellen (1995/1900) *Barnets århundrade*. ABF-förbundet/Bildningsförlaget
- Klinth Roger (2002) *Göra pappa med barn: den svenska pappapolitiken 1960-95*. Boréa, Umeå
- Krekula, Clary (2009) ”Age coding – on age-based practices of distinction”, I *International Journal of Ageing and Later Life* 4 (2)
- Krekula, Clary (2006) *Kvinna i ålderskodad värld. Om äldre kvinnors förkroppsligade identitetshandlingar*. Uppsala universitet, Uppsala
- Krekula, Clary, Närvänen Anna-Liisa, Näsman Elisabet (2005) ”Ålder i intersektionell analys”, I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2-3.
- Kugelberg Clarissa (1999) *Perceiving motherhood and fatherhood: Swedish working parents with young children*. Uppsala universitet, Uppsala
- lamba nordica* (2011) nr 2-3
- Lee Nick (2001) *Childhood and Society. Growing Up in an Age of Uncertainty*. Open University Press

- Ledin Per (1997) ”Intertextualitet, smärta och ett mångstämmigt Apotek.”
I Andersson, Roger och Åström, Patrik (red) *Till Barbro: texter och tolkningar tillägnade Barbro Söderberg den 23 september 1997*.: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, Stockholm
- Leira Halldis K (2002) ”From tabooed trauma to affirmation and recognition – An explanatory model to understand and work with children who have experienced violence in the family.” i *Kön och våld i Norden. Rapport från en konferens i Køge, Danmark*. Nordiska ministerrådet TemaNord 2002:545
- Leira, Halldis K (1990) ”Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse. Del 1: Om arbeid med barn som har erfart vold i familien. Del II En model for intervensjon med barn og unge som har erfart vold I familien”. I *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, vol 27
- Lind Palicki Lena (2010) *Normaliserade föräldrar. En undersökning av Försäkringskassans broschyrer 1974-2007*. Örebro Studies i svenska språket. Örebro universitet
- Lothe, Jakob. (2000) *Narrative in Fiction and Film. An introduction*. Oxford University Press Oxford
- Lundahl, Mikela (2010) ”Kvinnor, vithet, och de andras litteratur”, I *Tidsskrift för genusvetenskap* nr 1-2
- Lundahl, Mikela (2001) ”Gayatri Chakravorty Spivak och den andres talan” i *Glänta* nr 1-2
- Lykke, Nina (2009) *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Liber. Stockholm
- Martinsson Lena, Reimers Eva, Reingardé Jolanta och Lundgren, Anna Sofia (2007) *Norms at work. Challenging homophobia and heteronormativity*. TRACE – The Transnational Cooperation for Equality
- Mason, Jan (2005) ”Child Protection Policy and the Construction of Childhood”, I Mason, Jan och Fattore, Toby (red) *Children Taken Seriously. In Theory, Policy and Practice*. Jessica Kingsley Publishers. London och Philadelphia

- Mayall, Berry (2005) "The Social Condition of UK Childhoods: Children's Understandings and Their Implications", I Mason, Jan och Fattore, Toby (red) *Children Taken Seriously. In Theory, Policy and Practice*. Jessica Kingsley Publishers. London och Philadelphia
- Mayall Berry (2002) *Towards a sociology for childhood: thinking from children's lives*. Open University Press, Buckingham; Philadelphia
- Mellström Ulf (2005) "Doing critical men's studies in a state feminist country: Reflections on gender research in Sweden. I *Schriften des Essener Kollegs für Geschlechterforschung*, häfte 1
- Moberg, Eva (1961) "Kvinnornas villkorliga frigivning" i Hederberg, Hans (red) *Unga liberaler: nio inlägg i idédebatten*,. Bonnier. Stockholm
- Mohanty, Chandra Talpade (2000) "Under western eyes. Feminist scholarship and colonial discourses", I Back, Les & Solomos, John (red) *Theories of Race and Racism. A reader.*, Routledge. London, New York
- NCK-rapport (2009:2) *Våld i samkönade relationer – en kunskaps och forskningsöversikt*. Uppsala universitet, Uppsala
- Nilsson Roddy (2008) *Foucault – en introduktion*. Ègalité, Malmö
- Nordborg, Gudrun (1997) "Om juridikens kön", i Nordborg G (red): *Makt och kön. Tretton bidrag till feministisk kunskap*. Iustus förlag, Uppsala
- Nybø, Elsa. (2006) *Barnet i teksten. En studie av språk og fortellemåter i tekster om barnevern*. Magisteroppsats avdelningen for økonomi-, kommunal-og sosialfag, Høgskolen i Oslo, Oslo
- Närvänen, Anna-Liisa (2009) "Ålder, livslopp, åldersordning" i *Ålder, åldersordning, ålderism*. Jönsson, Håkan et al. Linköpings universitet, Linköping
- Närvänen, Anna-Liisa och Näsman, Elisabet (2007) "Age Order and Children's Agency", I Wintersberg et al (red) *Childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare*. Volume 1 of COSTA A 19: Children's Welfare. University Press of Southern Denmark. Odense

- Näsman, Elisabet (2004) "Barn, barndom och barns rätt", I Olsen, L. (red) *Barns makt*. Iustus förlag, Uppsala
- Näsman Elisabet (1994) "Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe." I Qvortrup Jens, Brady Marjatta, Giovanni Sgritta och Wintersberger Helmut (red). *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*, Avebury
- Näsman Elisabet, Källström Cater Åsa och Eriksson Maria (2008) "Perspektiv på barns röster om våld" I Eriksson et al (red) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerups. Malmö.
- Ottosen, Mai Heide (2006) "In the name of The Father, The Child and The Holy Genes", I *Acta Sociologica*, vol: 49, nr: 1
- Petersson, Gunilla (2006) "Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg" I *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1
- Plantin Lars (2001) *Mäns föräldraskap: om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Göteborg
- Potter, Jonathan (1996) *Representing reality: discourse, rhetoric and social construction*. Sage, London
- Pringle, Keith (2005) "Neglected issues in Swedish child protection policy and practice: age, ethnicity and gender", i Eriksson et al (red) *Tackling men 's violence in Families. Nordic issues and dilemmas* Policy Press, Bristol
- Prop 1997/98:7. Vårdnad, boende och umgänge
- Prop 1992/93:139. Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn.
- Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. Routledge. London
- Prout, Alan och James, Allison (1990) "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems", I James, Allison och Prout Alan (red) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. The Falmer Press. London

- Qvortrup, Jens (1994) "Childhood Matters: An introduction" i Qvortrup, Bardy, Sgitta och Winterberg (red) *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury
- Qvortrup Jens (1993) "Societal position of childhood: the international project Childhood as a Social Phenomenon" i *Childhood* 1993,1
- Rejmer, Annika (2003) *Vårdnadstvister. En rättsociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Lunds Universitet: Lund studies in Sociology of Law 16, Lund
- Rich, Adrienne (1976) *Of woman born: motherhood as experience and institution*. W W Norton, New York
- Ricoeur, Paul (1977) *Freud and philosophy: an essay on interpretation*. New Haven
- Robinson, Kerry H (2005) "Childhood and Sexuality: Adult Constructions and Silenced Children." I Mason, Jan and Fattore, Toby (red) *Children Taken Seriously. in Theory, Policy and Practice*. Jessica Kingsley Publisher. London and Philadelphia
- Rosenberg, Tiina (2002) *Queerfeministisk agenda*. Atlas, Stockholm
- Rosenberg, Tiina (2000) *Byxbegär*, Anamma Böcker, Göteborg
- Röbäck, Karin (2012) *Barns röster i vårdnadstvister – om verkställighet och professionellas riskbedömningar*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Göteborg
- Röbäck, Karin (2011) "Bedömningar om barn i umgängestvister – förändrad argumentation om tid, omsorg och delaktighet?" i *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1
- Röbäck Karin (2008) "Barns vilja i verkställighet av umgängestvister" I Eriksson et al (red) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerups. Malmö.
- Röbäck, Karin och Höjjer Ingrid (2009) "Constructing Children's Views in the Enforcement of Contact Orders" *I International Journal of Children's Rights* 17:4
- Sandberg, Linn (2011) *Getting intimate: a feminist analysis of old age, masculinity & sexuality*. Linköpings universitet, Tema Genus, Linköping

- Saunders, Bernadette J och Goddard Chris (2005) "The Objectification of the Child through 'Physical Discipline' and language: The Debate on Children's Rights Continues", I Mason Jan och Fattore Toby (red) *Children Taken Seriously. In Theory Policy and Practice* Jessica Kingsley Publisher. London and Philadelphia
- Schiratzki, Johanna (2008) *Mamma och pappa inför rätta*, Iustus Förlag. Uppsala
- Schiratzki, Johanna (2005) *Barnrättens grunder*. Andra upplagan. Studentlitteratur, Lund
- Schiratzki, Johanna (2003) "Barnkonventionen och barnets bästa – globalisering med reservation." I Sandin Bengt och Gunilla Halldén (red) *Barnets bästa*. Symposium, Stockholm
- SFS: FB, föräldrabalk (1949:381)
- Singer, Anna (2010) "Barns rätt till två föräldrar – en överspelad grundregel?" *I Juridisk tidskrift* nr 2 2009-10, Stockholms universitet, Stockholm
- Smart, Carol, Neale, Bren, och Wade, Amanda (2001) *The changing experience of childhood. Families and Divorce*. Polity Press, Cambridge
- Smart Carol and Bren Neale (1999) *Family fragments?* Cambridge Polity Press, Cambridge
- Smith, Roger (2010) *A Universal Child?* Palgrave Macmillan, London
- Socialstyrelsen (2006) *Nya vårdnadsregler*. Meddelandeblad, juni 2006. Socialstyrelsen. Stockholm
- Socialstyrelsen (2004) *Samtal med barn i socialtjänsten*. Socialstyrelsen, Stockholm
- Socialstyrelsen (2003/första upplagan, andra tryckningen 2007) *Vårdnad, boende och umgänge – Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Socialstyrelsen, Stockholm
- Socialstyrelsens författningssamling (2003:14) *Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*, Socialstyrelsen, Stockholm

- Solberg, Anne (2007) ”Hur förhåller sig barn till våld i hemmet?”, I Eriksson (red) *Barn som upplever våld. Nordisk forskning och praktik*. Gothia förlag, Stockholm
- SOU 2007:52 Utredningen om beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m, Stockholm.
- SOU 2005:43 *Vårdnad - boende - umgänge : barnets bästa, föräldrars ansvar*. Betänkande. av 2002 års vårdnadskommitté, Stockholm
- SOU 2001:72 *Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda*, Stockholm
- SOU 1997:116 *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter* i Sverige, Stockholm
- SOU 1995:60 *Kvinnofrid. Kvinnovåldskommissionens huvudbetänkande*, Stockholm
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1999) *A Critique of Postcolonial Reason: toward a history of the vanishing present*. Harvard University Press, Cambridge
- Spivak Gayatri Chakravorty (1994) ”Can the Subaltern speak?”, I Williams, Patrick och Chrisman, Laura (red) *Colonial discourse and post-colonial theory. A reader*. Harvester Wheatsheaf
- Spivak Gayatri Chakravorty (1993) *Outside in the teaching machine*. Routledge, London
- Spivak Gayatri Chakravorty (1988) ”Can the Subaltern speak?”, I Nelson, Cary och Grossberg Lawrence (red) *Marxism and the interpretation of culture. Macmillian Education, Houndmills*
- Sundhall, Jeanette och Widegren, Kajsa (2009) ”Ålder, kön och lek – skiss över ett forskningsfält”, I Liinason et al (red) *Friendship in feminist conversation*. Göteborgs universitet, Göteborg
- Sundhall, Jeanette (2008) ”Tystade barn? Om barns röster i utredningstexter.” I Eriksson et al (red) *Barns röster om våld – att tolka och förstå*. Gleerups. Malmö
- Thorne Barrie (1987) ”Re-visioning women and social change: Where are the Children? I *Gender & society* vol 1 nr 1

- Wendt Höjer, Maria (2002) *Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Stockholms universitet, Stockholm
- West Candace & Zimmerman Don H (1987) "Doing gender", I *Gender and Society*, vol 1 nr 2
- Widegren Kajsa (2010) *Ett annat flickrum. Kön, ålder och sexualitet i Maria Lindbergs, Anna Maria Ekstrands och Helene Billgrens flickbilder*. Mara förlag. Göteborg
- Winther Jørgensen och Philips (1999) *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur, Lund
- Wollstonecraft Mary (1792/1997) *Till försvar för kvinnans rättigheter*. Ordfront förlag, Stockholm
- Överlien, Carolina och Hydén, Margareta (2007) "Att tvingas lyssna – hur barn bevittnar pappas våld mot mamma", *Barn*, vol:25, nr: 1

